

Voruta

Nr. 11 (749) 2012 m. gegužės 26 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

2 **Giedrė SKIPITIENĖ**

Atidengtas paminklas Prūsų Lietuvos ainiam

5 **Genovaitė GUSTAITĖ**

Ar buvo Vilniuje vyskupas Jurgis Matulaitis? Atviras laiškas Laimonui Briedžiui

12 **Živilė MAKauskiENĖ**

Tolerancijos pamokos

1972-ieji: sovietinės propagandos gniaužtuose

Romas Kalanta

„Visų šalių proletarai, vienykitės!“ – tokiu žodžių junginiu skaitytoją visuomet patikdavo kiekvienas laikraščio numeris. Tiksliau sakant, anuomet jie vadinosi „organais“. Antai „Tiesa“ – Lietuvos komunistų partijos centro komiteto, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos organas; „Komjaunimo tiesa“ – Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos centro komiteto organas; „Kauno tiesa“ – Lietuvos komunistų partijos Kauno miesto komiteto ir miesto darbo žmonių deputatų tarybos organas. Na, ir taip toliau, ir panašiai.

Bevertant šią sovietinę spaudą ir beieš-

kant joje istorijos šaltinių, susijusių su Romo Kalantos susideginimu bei antisovietiniais neramumais Kaune, nuotaika galutinai subjūra. Tokia nykuma, tokia klaiki nuobodybė ir neviltis nuo šių organų sklinda, kad net norisi šaukti – kaip šaukia subjektas Edvardo Munko paveiksle, kurį neseniai aukcione „Sotheby’s“ pardavė už rekordinę 119,9 milijonų dolerių sumą.

Š. m. gegužės 14 dieną sukako lygiai 40 metų nuo Romo Kalantos susideginimo Kaune, tad pasklaidykime tuos pageltusius komunistinių organų – „Tiesos“ ir kitų panašių „tiesų“ – puslapius, kuriuose sovietinės propagandos smagračiai negailėstingai traiškė tikrąją TIESĄ.

Pirmoji prabilo šeštadieninė „Kauno tiesa“ (redaktorius Z. Baltušnikas). Paskutiniame 1972 metų gegužės 20 dienos numerio puslapyje (p. 6) išspausdintas tekstas „Kauno miesto prokuratūroje“. Jame rašoma: „Ryšium su gautais klausimais dėl R. Kalantos savižudybės 1972 m. gegužės 14 d. Kauno muzikinio teatro sodelyje miesto prokuratūra praneša, kad šis įvykis tiriamas. Tardymo organų nutarimu paskirtos ekspertizės, jų tarpe teismo medicininė psichiatrinė.

Ekspertų psichiatrų komisija, kurią sudaro J. Andriuškevičienė – psichiatrė, Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto medicinos fakulteto docentė, V. Berneris – Respublikinės Kauno psichoneurologinės ligoninės vyriausiasis gydytojas, A. Daukšienė – tos pat

ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotoja, J. Gutmanas – Lietuvos TSR sveikatos apsaugos ministerijos vyriausiasis psichiatras, J. Šurkus – psichiatras, Kauno medicinos instituto profesorius, atliko teismo psichiatrinę ekspertizę ir ištyrė turimus dokumentus, R. Kalantos užrašus, laiškus, piešinius, klasės darbus, taip pat priėmė dėmesin jo tėvų, mokytojų, draugų parodymus, padarė išvadą, kad R. Kalanta buvo psichiškai sergąs žmogus ir nusižudė, būdamas liguistojė būsenoje.“

Kitą dieną, 1972 metų gegužės 21-ąją, šį „Kauno tiesos“ tekstą perspausdino kiti organai – „Tiesa“ (redaktorius nenurodytas) 4 puslapyje bei „Komjaunimo tiesa“ (redaktorius V. Chadzevičius) 2 puslapyje.

Be to, 1972 metų gegužės 21 dienos „Kauno tiesoje“ (p. 6) daug dėmesio skiriama ne tik R. Kalantos susideginimo faktui, bet ir neramumams Kaune, kilusiems gegužės 18–19 dienomis. Tik, žinoma, publikuojamuose tekstuose neišvengsime jokio politinio atspalvio. Neramumai traktuojami kaip paprasčiausias chuliganų siautėjimas. Šiame „Kauno tiesos“ numeryje spausdinama Kauno miesto Vykdomojo komiteto pirmininko drg. (draugo – toks anuomet buvo kreipinys) V. Mikučiausko kalba, pasakyta kauniečiams per televiziją 1972 metų gegužės 19 dieną. Jis kreipėsi į kauniečius, „norėdamas pa-

Nukelta į 13 p.

Klaipėdos istorikai laužo stereotipus

Silva Pocyte

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas gegužės pabaigoje minės 20 metų veiklos sukaktį. Dabar tai tarptautinį pripažinimą pelniusi mokslo įstaiga. Trumpiau BRIAI vadina mam universiteto padaliniui vadovaujanti doc. hum. m. dr. **Silva Pocyte** likimo įnori, atvedusi ją iš Vilniaus universiteto suolo į Klaipėdą, vadina didžiausia gyvenimo dovana.

- Kaip ir kada kilo mintis įsteigti istorijos tyrimų centrą Klaipėdoje?

- Susidomėjimas Klaipėdos miesto ir šio krašto istorija kilo Atgimimo metais, kai „baltosios“ istorijos dėmės pradėjo sklisti į viešumą, visi pradėjo kalbėti apie temas ir įvykius,

kurie iki tol buvo negvildenami. Kiek žinau, dar sovietiniais metais susidomėjimą Klaipėdos krašto ir Mažosios Lietuvos praeitimi puoselėjo Kraštotyros muziejus, biblioteka, įdomias paskaitas apie Lietuvos istoriją tuometinės Lietuvos valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetų studentams skaitė Vytautas Žalys. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo prasidėjo kitas svarbus procesas, turėjęs įtakos ir universiteto susikūrimui Klaipėdoje – aukštojo mokslo decentralizavimas. Laimė, Sąjūdžio veikėjai ir Aukščiausioji taryba suvokė, jog Klaipėda turi būti aukštojo mokslo centras, nes tai jūrinis, svarbus strategiskai, ekonomiškai ir kultūrinio požiūriu miestas. Kol istorijos mokslo galima buvo siekti tik Vilniuje, Klaipėdos krašto istorija buvo išprausta į labai ideologizuotus rėmus ir konstruota per konfliktą tarp lietuvių ir vokiečių, prasidėjusį XIII a. Šis konfliktas istorijoje buvo eskaluojamas iki sovietmečio pabaigos. Su šiuo kraštu susiję tyrinėjimai negalėjo būti išsamūs. Prie laidos kurti tokį centrą buvo kelios: Atgimimo laikais prasidėjęs domėjimasis Lietuvos ir jos regionų istorija; Klaipėdos universiteto susikūrimas; tai, kad šio krašto istorija domėtasi ne tik Lietuvoje, bet ir tarp užsienio mokslininkų, o ypač Vokietijoje.

Nukelta į 4 p.

Lietuva-Lenkija

Lietuvos ir Lenkijos parlamentarai susitiko Lenkijoje, Belovežo girioje

Lietuvos ir Lenkijos parlamentarų susitikimo dalyviai

„Trakų žemė“ kalbėjosi su LR Seimo parlamentinės grupės ryšiams su Lenkijos Respublikos Parlamento grupe sunkių klausimų sprendimui Jonu LIESIU, kuris praėjusią savaitę dalyvavo susitikime su Lenkijos Respublikos tokio pat lygio grupe Lenkijoje, Belovežo girioje. Apie tai paprašėme jo papasakoti.

Jonas Liesys: Mes vykome į Belovežo turizmo centrą. Lietuvos delegaciją sudarė Algis Kašėta, Edmundas Pupinis, Vytautas Kurpuvesas ir aš. Mus lydėjo LR Seimo kanceliarijos Tarptautinių ryšių

Nukelta į 7 p.

Atidengtas paminklas Prūsų Lietuvos ainiams

Giedrė SKIPITIENĖ, Bitėnai, Pagėgių sav.

Klaipėdos krašto lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ kasmet gegužės mėnesį renkasi Bitėnų kapinaitėse, kur pagal evangelikų liuteronų tradiciją pagerbia čia palaidotus šio krašto žmones. Š. m. gegužės 12 d. vykusioje šventėje pamaldas laikė Jurbarko evangelikų liuteronų parapijos kunigas Mindaugas Kairys. Bitėnų kapinačių šventėje dalyvavo ne tik lietuvininkų bendrijos nariai iš Klaipėdos, bet ir tikintieji iš Šilutės, Pagėgių, Smalininkų. Dvasinę šventės nuotaiką pakylėjo Klaipėdos etnokultūros centro vaikų ir jaunimo folkloro ansamblio „Vorusnėlė“, kuriam vadovauja Klaipėdos universiteto profesorė Dalia Kiseliūnaitė, merginos.

Mažosios Lietuvos panteonu vadinamoje, puikiai tvarkomoje, Rambyno kalno papėdėje esančiose kapinaitėse yra palaidotas mąstytojas ir filosofas Vydūnas, spaustuvininkas ir visuomenininkas Martynas Jankus, žurnalistas ir muzikologas Valteris Kristupas Banaitis. 2009 m. Bitėnuose perlaidoti spaudos darbininko, Tilžės akto signataro Jono Vanagaičio ir jo žmonos palaikai. Čia ilsisi Ulos Lachauer knygos „Rojaus kelias“ herojė Elena Grigolaitytė-Kondratavičienė, tragiškai žuvęs prieškarinio Lietuvos pasienietis Aleksandras Žvinakis.

Po pamaldų Bitėnų kapinaitėse šventė persikėlė į kitą kaimo pakraštį Bitėnus – Šilėnus. Ant Merguvos ežero kranto priešais Ragainę augančiame miškelyje esančiose kapinėse vyko paminklo, skirto „Prūsų Lietuvos ainių atminimui“ atidengimo iškilmės. Paminklas pastatytas Martyno Jankaus vaikaitės Evos Jankutės iniciatyva ir lėšomis. Paminklo autorius klaipėdietis skulptorius Algirdas Bosas. Jo darbai puošia Klaipėdos, Kretingo, Kėdainių miestų erdves, keletas skulptūrų yra net Pietų Korėjoje.

Apie Bitėnų – Šilėnų miškelyje esančias kapinaites iki šiol žinojo ne daugelis. 1974 m. sovietinės valdžios palaiminimu jas nuo žemės paviršiaus nušlavė Napoleono lobių ieškotojai. Kapinėse liko ekskavatorių išraustos duobės, kurios liudija ano meto valdžios bukumą. Sekdami nelabai gerbtinu pavyzdžiu kapines pabaigė niokoti vietiniai ir iš toliau atvykę marodieriai, kurie kasinėdami kapus vargu ar praturtėjo.

2010 m. grąžinti ramybę čia palaidotiems mirusiems sumanė Martyno Jankaus vaikaitė Eva Jankutė. Bitėnų – Šilėnų kapinėse yra palaidotas M. Jankaus brolis Nikas, jo šeimos nariai. Čia ilsisi E. Jankutės artimieji iš motinos pusės – Kerkų šeimos atstovai. E. Jankutei šios kapinės ypač brangios. Lietuvai atgavus nepriklausomybę E. Jankutė grįžo į tėvynę ir aktyviai įsijungė į krašto kultūrinį gyvenimą. Ji rėmė Mažosios Lietuvos enciklopedijos leidimą, auکوjo nacionaliniam Lietuvos istorijos laikraščiu „Voruta“, įsteigė ir finansavo Martyno Jankaus vardo premiją už kultūros paveldo saugojimą.

Bitėnų – Šilėnų kapinių sutvarkymui

Paminklo Bitėnų – Šilėnų kapinaitėse idėjos autorė ir fundatorė Eva Jankutė

E. Jankutė pasitelkė Rambyno regioninio parko direktcijos darbuotojus, Bitėnų kaimo gyventojus, Rambyno girininkijos kolektyvą, Bardinų užkardos pasieniečius. Kapinės buvo aptvertos dailia medine tvora, greta vartelių pritvirtinta lenta su čia palaidotų žmonių pavardėmis, nes beveik visos kapavietės ir paminklai buvo sunaikinti. Atkakliai trūsiant žemėje dar pavyko vieną kitą paminklą atrasti. Sutvarkytose Bitėnų – Šilėnų kapinaitėse betruko tik meninio akcento. Šiomet E. Jankutės rūpesčiu ir lėšomis jose pastatyta skulptoriaus A. Boso iš akmens iškalta motinos-angelo skulptūra, kuri pasiryžusi per amžius saugoti savo vaikų ramybę ir atminimą.

Kunigas M. Kairys pašventino paminklą, lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ nariai ir iškilmių dalyviai sugiedojo giesmę „O gražus dangau, tėviške gerųjų“. Sutvarkytomis kapinėmis ir E. Jankutės dėmesiu kultūros paveldui pasidžiaugė Pagėgių savivaldybės meras Virginijus Komskis, Rambyno regioninio parko direktorė Diana Milašauskienė, Lietuvos konsulato Sovetske (Tilžėje) ministras patarėjas, profesorius Bronius Makauskas, lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ ilgametė vadovė Rūta Mačiūnienė, Baltijos istorijos ir archeologijos instituto direktorė daktarė Silva Pocyte, Bardinų užkardos karininkas Raimundas Sauspreikšis.

Mes dar kartą turime progą įsitikinti, kokios svarbios, gražios ir prasmingos yra mūsų žmonių iniciatyvos. Žemai lenkiuosi Evos Jankutės nuveiktam darbui. Pagerbdami savo krašto mirusius išmokstame būti tolerantiški gyviesiems. Bitėnai turi dar vieną sutvarkytą kultūros paveldo

Pamaldas Bitėnų kapinaitėse laikė evangelikų liuteronų kunigas M. Kairys, o dvasinę šventės nuotaiką pakylėjo Klaipėdos etnokultūros centro vaikų ir jaunimo folkloro ansamblio „Vorusnėlė“ merginos (vadovė D. Kiseliūnaitė)

objektą, kuris parodo, kad ir sunkiausius laikus išgyvenę esame taurūs ir dvasiškai stiprūs, – prieš ką tik atidengto paminklo sakė profesorius B. Makauskas.

Po paminklo atidengimo ant Nemuno kranto iškilmių svečius iš viso Klaipėdos krašto pirmaisiais Gandro pavakariais vaišino Rambyno regioninio parko direktcija ir Bitėnų kaimo bendruomenės nariai. Rambyno regioninio parko direktorė D. Milašauskienė pristatė ketvirtą „Rambyno“ žurnalo numerį, kurio su nekantrumu laukė visi besidomintys Mažosios Lietuvos istorija, jos paveldu, gamtos vertybėmis. Svečiai turėjo galimybę pasklaidyti ta progą išleistą kuklų, bet jau vienuoliktą „Rambyno“ laikraščio numerį.

Priekuliškė rašytoja Edita Barauskienė lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ vardu padėkojo bitėniškiams ir Rambyno regioninio parko direktcijos darbuotojams už nuoširdų priėmimą.

Rambyno regioninio parko direktorė Diana Milašauskienė (kairėje) ir Pagėgių krašto turizmo informacijos centro vadovė Evelina Stonienė

Atsisveikinę su Bitėnais lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ nariai išvyko į Vilkyškių miestelį, kur suremontuotoje evangelikų liuteronų bažnyčioje klausėsi dainininko Liudo Mikalausko ir vargonininko Povilo Padleckio surengto koncerto.

Eugenijaus Skipičio, Juozo Vercinkevičiaus ir Danos Buinickaitės nuotr.

Apie paminklo idėją mintimis pasidalino skulptorius A. Bosas

Lietuvos konsulato Sovetske (Tilžėje) ministras patarėjas, profesorius Bronius Makauskas su žmona Živile

Bitėnų – Šilėnų kapinaitėse lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ nariai ir iškilmių dalyviai sugiedojo giesmę „O gražus dangau, tėviške gerųjų“

Smalininkai. III d. Prekyba ir laivyba

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Prekybos užuomazgos atsirado nebeatmenamais laikais, vietos gyventojams mainant savo dirbinius ir kita. Vėliau klostėsi tūkstantmečius gyvavęs profesionalių pirklių luomas, kai apsukresnieji suvokė, kad vietos dirbinius galima labai pelningai parduoti kokiame tolimame krašte, ne tik padengiant kelionės išlaidas, bet ir gaunant nemenką atlygį. Prekybininkų interesai padėjo suartinti pasaulio tautas, atrasti ir perprasti vis naujas rinkas.

Baltijos pakrantėse aptinkama radinių iš tolimų kraštų, kuriuos atvežė ne vien grobio ieškoję kariauninkai, bet ir atklydę prekyviai. Žinoma apie senovės romėnų rengtas ekspedicijas į šias pakrantes, siekiant įsigyti gintaro, apie vėlesnius pirklių žygius.

Vakarietiškos civilizacijos beveik nepaliestuose Baltijos kraštuose, kur nebuvo kitur dar romėnų tiesių patogių sausumos kelių, pirkliams buvo patogesni vandens keliai (jūra ir didžiosios upės, pavyzdžiui, Nemunas) nei menki takai per klaidžias girias ir pelkynus, per įvairių ir ne visada draugiškų genčių teritorijas, kur į atvykėlius ne visuomet žiūrėta palankiai (čia galima prisiminti misionierių Šv. Adalberto ir Šv. Brunono likimus).

Nuo XIII a. pradžios baltų žemėje besitęsę karo mūšiai su įsibrovėliais iš Vakarų taip pat nebuvo palankūs tarptautinei prekybai. Tada iškilmingai skelbta net savotiška pagoniškų žemių ekonominė blokada, draudžianti tiems nekrikštytiesiems pardavinėti ginklus ar kitas pavojingas prekes. Tačiau pelno troškimas visais laikais nugalėdavo bet kokius apribojimus – ir tada sugebėta į Baltijos kraštus atgabenti vietinių žmonių pagaiduojamų dalykų. Kaip visada prekybą skatino ir moterys – įvairių vadų žmonos ir dukterys užsinerėdavo kokių prabangos daiktų.

Turėtume pripažinti, kad baltų gentys ne visada būdavo vien aukos. Antai, lietuvių būriai (prof. E. Gudavičiaus vadinti „sausumos vikingais“) dažnai išsiruošdavo į tolimus grobio ir naikinimo žygius, pasiekdami net nuošalią Saremos salą. Į Prūsos žemes atsikraustę kryžiuočiai bei jų talkininkai atsivežė daugelio geidžiamų dalykų. Po keletos amžių eilinių žmonių giluminius troškimus geniališkai išvelgė Maironis, savo garsiajame eilėraštyje aprašęs kryžiuočių Malburgą ne vien kaip vietą, kur verta idealistiškai ir neatlygintinai padėti galvą dėl lietuviškų žemių laisvės, bet ir kaip miestą, kur kariaujančius masina „aukso pilnos skrynios“, iš kur galima sau parsivežti „kalaviją kieta“, o mergelei „šilko skara, diržą auksu lieta“.

Grįždami nuo karo grobio temos prie tikresnės prekybos – abipusiškai naudingų prekių mainų – galėtume prisiminti kai kurias įdomias tos veiklos aplinkybes.

Išvijos istorikė R. Mažeika savo studijos iškalbingu pavadinimu „Prekyba ir taika mirties zonoje: prekybinės taikos sutartys tarp kryžiuočių ir lietuvių XIV a.“ apibūdino ilgaamžius paradoksus – lyg ir mirtinai tarpusavy kovoje Ordinas ir LDK ne kartą susitardavo dėl laisvų kelionių vokiečių pirkliams. LDK žemes pasiekdavo ir draudžiamieji vakarietiški ginklai, ir kitkas. Net ir žūtubūniui mūšių epochoje pakako užkulisinių politinių žaidimų, interesų derinimų ir kitokių momentų. Žinoma apie Vytauto Didžiojo buvimus pas kryžiuočius, jo žmonos vizitą į Ordino valstybę, iš ten gautas prabangias dovanas.

Deja, šimtmečius įvairiose kronikose ir metraščiuose būdavo aprašinėjami tik kokie valdovų žygiai ar didieji nutikimai, neskiriant dėmesio kasdieninei paprastų žmonių veiklai. Taip būdavo paminimi kryžiuočių karo laivų žygiai aukštyn Nemuną, kai jais būdavo plukdomi talkininkai, kovos mašinos ir reikalingos atsargos. Pro būsimus Smalininkus būdavo plaukiama į mūšius dėl Kauno pilies ar Veliunos, į naujai statomas Ordino pilies panemuniuose. Tada neminėti atskirų pirklių ar jų vilkstinių žygiai, apie kuriuos šiandien galima tik numanyti. Skrupulingai rengtose Ordino izdo knygose (tuometinėje buhalterinėje apskaitoje) dar galima aptikti kai kurių prekybinės veiklos

atspindžių (žinių apie pajamas iš sumokėtų muitų, privilegijų ir pan.). Daugiau informacijos apie prekybą ir keliones Nemunu likę vėlesnių laikų šaltiniuose.

Dar reikėtų prisiminti bendras lietuviškų žemių ūkinės ir ekonominės raidos ypatybes antrojo tūkstantmečio pradžioje, kur (kelis šimtmečius vėliau nei Skandinavijoje) klostėsi vikingiškos visuomenės bruožai: papildomų pajamų prasimanyta vyrams jojant karo grobio į artimus ar tolimesnius kraštus. Parsivežtos gėrybės leido susikrauti pirminį kapitalą, iškilti vyresniesiems, klostytis kunigaikščių ir kitiems sluoksniams, pradėti vienyti karines pajėgas, kurti savas pilaiteis ir pan. Lietuviškos valstybės susikūrimą veikiausiai skatino XIII a. pradžioje prasidėjusi vokiškųjų ordinų agresija Baltijos kraštuose – jiems pavyko sparčiai užgrobti Prūsos, dabartinių Latvijos ir Estijos plotus, kur gyveno susiskaldžiusios gentys, o ilgiau priešintis pajėgė tik besivienijusi LDK, išplėtusi savo valdas toli į rytus ir pietus.

Regiono istorinė raida keitė ir krašto ekonomiką, ligtolinės gyvensenos pobūdį. Beveik nebeliko lengviau pasiekiamo ir „niekieno“ grobio – prie Dauguvos ir Kuršės įsitvirtino Kalavijuočių (vėliau Livonijos), o Prūsos žemėse – Kryžiuočių ordinas. LDK užkariautų rytinių ir pietinių plotų gyventojus – savo duoklininkus – ėmėsi ginti ten įkurdinti lietuviai karo vadai. Įvairaus rango vadams ir jiems pavaldžioms grupelėms teko pamiršti senąjį gyvenimo modelį „nujoji ir pasigrobi, ką nori“. Nors smulkesni plėšikavimai dar tęsėsi šimtmečius, išivyravo naujesnis ūkio modelis – vadams ir saviems žmonėms buvo dalinami plotai su ten jau gyvenusiais valstiečiais, medžiotojais ar žvejais, tapusiais įvairių ponų duoklininkais.

Vakarų pirklių atgabentos viliojančios prekės, po Žalgirio mūšio ir Melno taikos prasidėję ramūs laikai valdantiejiems atvėrė eksporto galimybes. Suvokta, kad į kitas šalis (pirmiausia į beveik nepasotinamą Vakarų Europos rinką) eksportuojant lietuviškas gėrybes galima prasimanyti tiek papildomų pajamų, kiek jų nepajėgtų sunešti neturtingi pavaldiniai. Nuo seno žinomais vandens ir sausumos keliais ir Vakarų paplūdo lietuviškų prekių (nuo medienos ir jos produktų iki kailių ir vaško) srautai. Prasidėjo eksporto bumų laikai, pradėję sukurti LDK „aukso amžių“, kai daugiausiai už eksporto lėšas buvo statomos prabangios didžiūnų rezidencijos, išigyjama įvairiausių vakarietiško dalykų (nuo prabangos prekių iki meno kūrinių).

Iš to eksporto pelnėsi ir tarpininkai bei visokie valdininkai. Žinoma, kad anuometiniai eksporto prievaizdai už „kuklias algas“ sugebėjo pasistatyti didingas Panemunės ir Raudonės pilies. Surenkami muitai už LDK prekes buvo labai naudingi ir Prūsijai. Anuomet dar prasimanyta ir kitų būdų pasipelninti iš lietuviškų prekių eksporto. Antai, vien tik Karaliaučiu buvo suteiktos vadinamosios „sankrovos“ ir „prekių rūšiavimo“ teisės, taip surenkant papildomų mokesčių iš LDK eksportuotojų. Didžiuoju vandens keliu per Mažąją Lietuvą plukdant krovinius neretai buvo samdomi pagalbininkai – vietos gyventojai. Praplaukiantys savo pinigų palikdavo pakrančių *karčemos* (smuklėse), prekyvietėse ir kitus. Taip Didžiosios Lietuvos gėrybių eksportas savaip padėdavo ir Mažosios Lietuvos žmonėms. Lietuviškų prekių srautas ilgai garantavo Smalininkų – pasienio gyvenvietės klestėjimą.

Tiesa, vandens kelias nebuvo labai jau paprastas ir lengvas. Nemuno aukštupyje ir jo intakuose netrūko įvairių kliūčių – sekumų ir akmenuotų rėvų. Laivybą trikdė upių vingiai. Dar XIV a. pradėta šalinti pavojingus akmenis iš upių farvaterių, vėliau bandyta reguliuoti tėkmę, tiesinti nepatogiausius vingius.

XIX a. visas Nemuno žemupys (nuo pat valstybinės sienos ženklų ties Smalininkais) buvo sureguliuotas – krantai sutvirtinti „bunomis“ (iš akmenų, medinių kuolų ir žabų suformuotais pylimais, nukreipdavusiais srovę nuo pakrantės), upės vaga ištiesinta, farvateris nužymėtas navigaciniais ženklais.

Senovinės prieplaukos vieta dešiniajame Nemuno krante ties Šventosios upelio žiotimis ir Smalininkais. 2002 m. birželio mėn.

Smalininkų žiemos uostas. Priekyje – sunaikintos uosto muitinės pamatai. 2004 m. gegužės mėn.

Nepajėgta susidoroti tik su nepalankiomis gamtos jėgomis. Lapkričio mėnesį laivybą tekdavo baigti, pradedant užšalti upei (kur nors pakelyje istrigusiams ir ledų nelaisvėje atsidūrusiems laiveliams grėsavo žūtis). Dar ir balandžio mėnesį neretai tęsdavosi pavasarinis potvynis.

Antai, ties Smalininkais didžiausių potvynių lygis pasiekdavo net 5,65 metro. Nemuno vingis link šios pakrantės pakreipdavo ne vien šniokščiantį vandens srautą, bet ir jo nešamas ledo lytis, taranuodavusias visus pasiekiamus statinius bei įrenginius. Vasaros sausmetis išsekindavo upes – vandens lygio svyravimas tarp potvynio ir sausmečio lygių siekdavo iki 7,32 metro.

Smalininkuose vandens kelio per Mažąją Lietuvą pradžioje dar 1811 m. buvo pastatyta vandens matavimo stotis, kur fiksuoti Nemuno vandens lygio svyravimai. Tie duomenys naudoti tvarkant laivybos kelius, rengiant nurodymus laivininkams ir pakrantės įrenginių prižiūrėtojams.

Kaip žiemos prieglobstis laivams, saugus užutekis reisiniams garlaiviams 1837 m. buvo pradėtas statyti Smalininkų žiemos uostas, kuris įvairiai tobulintas dar bent pusę šimtmečio. Tas uostas buvęs pats svarbiausias šiame Nemuno ruože.

XX a. pradžioje į tą uostą atvesta ir siaurojo geležinkelio linija – tiesiai iš laivų į vagonus ar atgal buvo kraunami įvairūs kroviniai. Ties uosto užutekiu stovėjo vandens kelio muitinės statyns. Iki dabar išlikęs didžiulis ir aukštas, stambiais akmenimis sutvirtintas apsauginis pylimas, uostą atskyręs nuo Nemuno sraujymės, pavasariais gynęs laivus (jų ten tilpdavo iki 60) nuo ledonešio. Pylimo viršuje tebėra masyvūs,

žemėje įtvirtinti metaliniai žiedai, prie kurių būdavo pririšami laivų ar sielių lynai. Tas pylimas šiandien tebėra pats išpūdingiausias Smalininkų statyns, primenantis didžiosios laivybos laikus.

Didžiuoju uostu dar ilgai (ir ne visada tinkamai) naudotasi ir po 1944 m. – ten būdavo suverčiami aplinkinius miškuose nukirsti rąstai, juos rengiant tolimesnei kelionei Nemunu. Prižiūškšintas uostas nebebuvo valomas, jis labai uždumblėjo ir užaugo žolėmis. Didysis pylimas buvo ardomas, iš rūpestingai suformuoto įrenginio lupant akmenis. Taip niokota ne vien istorinė, bet ir medžiaginė vertybė – tinkamai nepanaudotas praėjusių laikų paveldas.

Grįžtant į vandens kelio klestėjimo laikus, galima prisiminti, kad XX a. pradžioje per Mažosios Lietuvos vandens vartus kasmet praplaukdavo po 3500 sielių, 1500 garlaivų, 3000 burlaivų. 1907–1910 m. Nemunu ir Jūros upe kasmet plukdyta po 1 655 000 kietmetrių rąstų ir po 239 000 kietmetrių pjautinės medžiagos – tašų, lentų bei pabėgių. Visa tai buvo plukdoma ir iš Rytų Lietuvos, dabartinės Baltarusijos plotų – Nemuno aukštupio girių.

Šiandien (kai Nemune tematome vieną kitą laivelį) tokios laivybos apimtys jau sunkiai įsivaizduojamos. Tik senose nuotraukose ir piešiniuose tegalima pamatyti anų laikų vaizdus, kai pro Smalininkus kasdien praplaukdavo po 50–100 laivų, laivelų ir sielių, kai neretos būdavo ir laivų spūstys, kur nors užkliuvus kokiems ilgiems sieliams.

Autoriaus nuotr.

Tėsinys kitame numeryje

Lietuvos istorija

Lietuviškų pavardžių slavinimas XVIII amžiuje Vidurio Lietuvos krašte

Algirdas GRĖBLIŪNAS, Jonava

Tęsinys. Pradžia Nr. 9

Medeykis <..> *Mesinikas, meszkalankis, Meszakis, Miknis, Miltabarzdīs, Miltakis, Mineyszys* <..> *Nameykszys, Nareykis, Padegis, Paykis* <..> *Pakarklis, Paksztas, Parankis, Pauksztīs, Patwasarys, Piampe* <..> *Pikcius* <..> *Plikius, Pilwooduryys, Pipinis, Piplis, Plarpa* <..> *Plikis, Podzius* <..> *Prusas, Pukas, Pukienis, Puplesis, Pusikis, Puskiszkis, Raudis, Rauka* <..> *Rekis*<..>*Rymeykis, Rudgalwis, Rudis, Rukszlis* <..> *Rupszys, Rusteykis, Ruszkis, Sausgalwis, Sidabris, Silpnis*<..>*Skīras, Slonka*<..>*Smīlgis, Smīlktis, Spogis*<..>*Sruogis* <..>*Strukis*<..>*Stumbrys, Stungis* <..> *Sukcius, Surblis, Swilinis, Swilus, Szakinis, Szaltenis, Szarka, Szauklis, Szaulis* <..> *Szelmis, Szepetis, Szernius* <..> *Szyksznīs, Szyleykis, Szlamas, Sznipszlis, Szukis* <..> *Szuninikas, Szupienis, Taurakis* <..> *Tilidis* <..> *Toleykis, Tolusis, Tranas, Trejgis*<..>*Wabāda, Wayda*<..>*Warna, Wetra, Zaliawarnie* (*ten pat*, p. 237-239). Tai tik nedidelė lietuviškų pirmykščių pavardžių dalis.

Toliau ji rašo: „XVI ir XVII a. istorinė antroponimija liudija tuo pačius pagrindinius pavardžių kilmės šaltinius.<..>Susumuojant jos tyrimo rezultatus ir vertinant dabartines lietuvių pavardes kilmės požiūriu, galima pateikti šiuos svarbiausius jų kilmės šaltinius: 1) krikšto vardai, 2) įvairūs vienkamieniai (rečiau sudurtiniai) **pravardinės kilmės asmenvardžiai**, 3) senieji dvikamieniai asmenvardžiai. <...> Masiško slaviškos kilmės asmenvardžių, galėjusių virsti pravardėmis, skolinimo nerodo nei XVI, nei XVII a. antroponomija. Tuo tarpu XVIII a. palyginti dažnos pavardės, turinčios slaviškos kilmės šaknis bei kamienus“ (ten pat, p. 243).

Be to, V. Maciejauskienė knygoje „Lietuvių pavardžių susidarymas XIII-XVIII a.“ rašo: „Išsamų lietuvių asmenvardžių (ir pavardžių) slavinimo vaizdą, be abejo, turėsime tik tada, kai šis reiškinyс bus ištirtas daugelyje įvairių Lietuvos vietų bei laikotar-

pių istorijos dokumentų ir visų tyrimų rezultatai bus apibendrinti. **Dabar šis darbas tėra tik pradėtas**<...>Todėl šiandien nelengva (o kartais net neįmanoma) nustatyti, kada lietuvių pavardė, turinti aiškiausių slaviškų požymių, yra tikrai vienu ar kitu būdu (morfologiniu, leksiniu) suslavinta lietuviškos kilmės pavardė, kada ji susiformavusi lietuvių kalbos dirvoje iš nelietuviškos kilmės šaknų bei kamienų, o kada papildžiusi mūsų pavardžių fondą skolinimo keliu, t. y. atėjusi į Lietuvą kartu su kitų tautybių asmenimis <..>Atsakymą į šiuos klausimus vėlgі tegali duoti tik ilgų ir kruopščių daugelio šaltinių asmenvardžių slavinimo tyrimų apibendrinimas“ (ten pat, p. 170).

Toliau ji rašo: „Pastebėta, kad lietuviškos kilmės pavardė *Bugis* pakeista į, matyt, kilniau skambančią *Budgin*: *Ian Michala Syn Bugis-Budgin* (115, 3-4), *Андей Михайловъ Сынь бугись – Будгинь* (163, 29-30), pavardė

Dyamentis į *Dyamentyszko*: *Stefan Jana Syn Dyamentis – Dyamentyszko* (115, 2-3), *Kanapie* suslavinta *Konopka, Конопко*: *Gaspar Tadeusza Syn Kanapie- Konopka* (115, 2-3), *Гаспер Тадеушовъ Сынь Канане–Конопко* (163, 29-30), pakeistos kai kurios kitos pavardės: *Томашъ Павловъ Сынь Юрашевски–Юревичъ* (163, 45-46), *Янь Яна Сынь Верешилко –Виришло* (163, 43-44). Pavardžių slavinimą liudijančių pavyzdžių pastebėta ir kituose šaltiniuose. Pavyzdžiui, Tytuvėnų dvaro dokumentuose 1827 m. yra užrašytas *Gabryel Żukowski v. Wabalas*, 1834 m. minimi jo sūnūs: *Michal Gabryel Syn Wabalas v. Żukowski, Wincenty Gabryela S. Wabalas v. Żukowski, Iwan Gabryela S. Wabalas v. Żukowski*. Kitoje dokumento, rašyto 1834 m., vietoje yra užrašyta: *Franciszek Gabryela S. Wabalas, Brat Franciszka Iozef Wabalas ir Gabryel Żukowski v. Wabalas*.

Tęsinys kitame numeryje

Klaipėdos istorikai laužo stereotipus

Atkelta iš 1 p.

- **Kas siejo Klaipėdos mokslininkus su Vokietijos istorikais?**

- Jeigu užsienio istorikai nebūtų norėję bendrai dirbti su mūsų mokslininkais, istorijos centro susikūrimas nebūtų turėjęs tokios tarptautinės svarbos ir palaikymo. Atsirado supratimas, kad mūsų istorijos pažinimas turi praeugtį iš konfrontacijos į dialogą ir diskusijas. Svarbiausi mūsų partneriai yra ir buvo vokiečiai todėl, kad šitas karštas – ilgametės vokiškos kultūros ir Vokietijos valstybės dalis. Mums nebuvo naujiena, kad nemaža dalis Vokietijos vyresnės kartos istorikų taip pat ideologizuotai žiūrėjo į šito krašto istoriją. Panašiai kaip lietuviai matė tik lietuviškąją tradiciją, vokiečiai matė tik jiems aktualius dalykus.

- **Kas buvo pirmieji naujo istorijos mokslo židinio partneriai užsienyje?**

- Didžiausią poreikį bendrauti parodė jaunoji Vokietijos istorikų karta, kuri labiausiai suvokė naujo dialogo būtinumą, paremtą tautų ir kultūrų tolerancija. Pirmieji mūsų partneriai buvo mokslininkai daktaras Joahimas Tauberis iš Liuneburgo, Bonos universiteto profesorius Udo Arnoldas, kuris yra vienas geriausių vokiečių ordino istorijos specialistų.

- **Kam priskirtini didžiausi nuopelnai už mokslo įstaigos, kurią trumpiau iki šiol vadinate istorijos centru, sukūrimą?**

- Tuomet Lietuvos istorijos institute dirbusio daktaro Alvydo Nikžentaičio įsitraukimas į istorijos centro kūrimą turėjo labai aiškią prasmę, nes vokiečių ordino istorija labai glaudžiai susijusi su mūsų kraštu, su Klaipėdos įsikūrimu. Todėl, kai 1991 metais susikūrė universitetas, suvokta, kad yra didžiulis poreikis istorijos tyrimams. A. Nikžentaitis mintį apie tokio centro kūrimą perteikė tuometiniam Kraštotyros muziejaus direktoriui Vladui Žulkui, kuris tuo metu tyrinėjo Klaipėdos pilį ir miesto istoriją. Šie du mokslininkai tapo Mažosios Lietuvos ir Prūsijos istorijos centro kūrėjais. Netrukus jis buvo pervadintas Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centru.

- **Kuo jūsų vadovaujamas institutas skiriasi nuo kitų istorijos mokslo įstaigų?**

- Pavadinimas labiausiai atspindi pagrindines čia dirbančių mokslininkų darbo kryptis bei objektą. Manau, kiek institutas gyvuos, šito regiono – Klaipėdos miesto, krašto, Rytų Prūsijos bei nemažos dalies Žemaitijos – istorija išliks pagrindinė tyrimų tema. Tai yra mūsų vizitinė kortelė. Nuo 2003 m., kai reorganizavomės į institutą, įstaigos pavadinime atsirado žodžiai „Baltijos regionas“. Todėl tyrimų sfera išsiplėtė nuo lietuvių ir vokiečių santykių iki tautinių santykių ir kultūrų istorijos tyrimų visame Baltijos regione, svarbūs tapo tokio pobūdžio palyginamieji aspektai paribio regionuose. Tokių paribio

regionų čia labai daug. Mums artimiausi buvusios Rytų Prūsijos tyrimai ir dabartinių šios teritorijos gyventojų santykis su vokiška praeitimi. Skandinavijoje taip pat galima rasti tokių tautų sugyvenimo istorijos pavyzdžių. Labai plačiai dirbame archeologijos srityje. Nuo 2006 m. mūsų archeologų pajėgos pasipildė. Anksčiau daugiau tirta mieste, šiek tiek regione, daugiau dėmesio skirta viduramžiams bei naujesiems amžiams. Dabar tyrimų spektras išsiplėtė nuo geležies amžiaus ir apima laikotarpį iki istorinių laikų. Mūsų išskirtinumas yra povandeninė archeologija. Profesorius V. Žulkus yra povandeninės archeologijos, kaip mokslinio tiriamojo darbo, pradininkas.

- **Institutas sukurtas nuo nulio. Kokie didžiausi iššūkiai laukė jo kūrėjų?**

- Labai svarbus mūsų darbo baras, be kurio istorikai neišivaizduoja savo veiklos, yra šaltiniai. Šaltinių duomenų bazės kaupimas arba skaitmeninio archyvo formavimas pradėtas nuo pat istorijos centro įsikūrimo. Pagrindinė problema istorikams, tiriantiems mūsų regioną – šaltinių stoka. Prisiminkime karo pabaigą, kai traukiantis gyventojams ir miesto institucijoms tiek iš Klaipėdos, tiek iš Kionigsbergo, žuvo didžioji dalis archyvų, bibliotekų, o su jų pražuvimu dingo ir didžioji dalis praeities. Kai kurių pabirų dokumentų galima rasti Lenkijos, Vokietijos ir Lietuvos archyvuose. Tad vienas pagrindinių tikslų buvo pateikti informaciją, kur yra tie išsklidę po pasaulį dokumentai, kad tyrinėtojams būtų aišku, kur ieškoti reikiamų duomenų. Archyvą teko gaivinti po kruopelytę. 2006 m. bendromis su vokiečių kolegomis pastangomis buvo išleistas archyvų žinynas „Vokiečių – lietuvių santykių Klaipėdos krašto istorija“. Jame pateikta fondų, susijusių su Klaipėdos kraštu, informacija. Mums tai labai svarbus parankinis leidinys. Dar viena svarbi mums knyga – vienos geriausių kultūros istorikų Ingės Lukšaitės, kuri pas mus kelerius metus dirbo, veikalas „Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 metais dokumentai“. Šie dokumentai saugomi Vokietijoje. Pirmiausiai juos reikėjo rasti, bet tai tebuvo pusė darbo. XVII amžiaus rankraštį buvo nelengva transkribuoti. Tai padarė I. Lukšaitės kolegė Sabina Drevelo. Leidinys – dvikalbis, lietuviškai pateikiama labai plati ir išsami kiekvieno teksto santrauka. Tai pirmoji Klaipėdos krašto bažnyčių vizitacija, pateikta įvairių sričių mokslininkams. Šaltinių dar yra gausu, o ir jaunų kolegų, kurie gali šį darbą daryti, turime, todėl žinau, kad panašių darbų dar bus.

- **Kaip sekėsi kurti biblioteką, be kurios mokslo įstaigos gyvavimas neįmanomas?**

- Pamenu pirmuosius dešimt centro gyvavimo metų, kai kolegos iš Vokietijos siuntė

mums dėžes knygų apie Vokietijos, Lenkijos ir šio krašto istoriją. Lietuvoje tokių knygų nebuvo. U. Arnoldas, Rytprūsių draugija buvo pirmieji mūsų bibliotekos kūrėjai, o Bavarijos žemės vyriausybė mums ne tik knygų dovanuoja, bet ir spausdinimo mašinėles, pirmąją kompiuterinę techniką, fakso aparatą. Žodžiu, kolegų iš užsienio parama ir noras bendradarbiauti buvo pagrindinis postūmis plėtoti tyrimus.

- **O koks buvo Lietuvos istorikų bendruomenės požiūris į centro darbus?**

- Kai kurių įvykių ir faktų interpretavimas ir požiūris į juos keitėsi labai pamažu. Pirmosios mūsų surengtos konferencijos sukėlė didžiulį rezonansą. Bet Klaipėdos mokslininkų garbei reikia pasakyti, kad pirmą kartą drąsiai pareikšta nuomonė pamažu įsivyravo ir tapo visuotinai priimta. Pamenu, per 1993 m. konferenciją garsiai paneigta iki tol gyvavusi nuostata, kad 1923-ųjų sausį vokiečių nekentę mažlietuviai sukilo prieš vokiečių direktoriją ir taip susijungė Didžioji ir Mažoji Lietuvos. Tada pirmą kartą buvo viešai pasakyta, kokia buvo Vokietijos ir kitų užsienio valstybių pozicija šitų įvykių atžvilgiu, kad sukilimą organizavo Lietuva. Žodžiu, tada buvo pasakyta tai, ką dabar kalbam atvirai ir nebepriimam skausmingai. Tada A. Nikžentaitis turėjo rašyti ne vieną viešą publikaciją į populiarią spaudą aiškin-damas, kad centro moksliniai tyrimai nėra provokiškos istorijos pateikimas, o tiesiog bandymas įvykius pateikti naujai, remiantis šaltiniais, kurie iki tol buvo neprieinami, todėl nebuvo galimybės jų kitaip interpretuoti.

- **Ar po dviejų dešimtmečių centro veiklos dar tenka susidurti su nesupratimu ar net priešiškuumu?**

- Jaučiame, kad plačioji visuomenė vis dar gyvena lietuviškos istorijos stereotipuose. Dažnai susiduriame su nuostata, kad istorija gera, kai yra lietuviška. Neneigiame, kad regione, mažuose miesteliuose ir kaimuose buvo lietuviška istorija. Tai rodo pavardės, leidiniai. Bet Klaipėdos istorija išsiskiria savo vokiška kultūra bei praeitimi. Turime ją išmokti priimti ir gerbti. Tas priešiškumas jaučiamas net tokiuose dalykuose, kaip aptariant galimybę statyti pagrindinėje miesto aikštėje paminklą Vydūnui. Niekas nediskutuoja, kad Klaipėda dabar yra lietuviška, kad dabar priklauso Lietuvos valstybei, tačiau ar teikdami idėjas statyti paminklus tik tautiškai „išgrynintai“ miesto istorijai pagrįsti, mes nenuskurdiname įvairialypės praeities – čia slypi pagrindinis klausimas. Visuomenėje, kurioje dar gana stiprus vienpusis visuomenės supratimas apie istoriją arba noras ją matyti tik romantišką, kartais ne itin palankiai, ar net priešišškai, yra priimamos mūsų idėjos. Bet aš tikiu, kad priešiškumas kitokiai mūsų istorijai jau yra tik laikinas reiškinyс, kurį pakeis

tolerancija ir sugyvenimas su praeitimi.

- **Gerbiamą Silva, dirbate centre nuo pat jo pradžios. Ką Jums reiškia buvimas čia?**

- Studijuodama nenorėjau būti mokslininke ir netikėjau, kad ją tapsiu. Tada maniau, kad būti mokslininke yra labai nuobodu, o mokslininkai yra labai neįdomūs žmonės. Mano gyvenime būta žvaigždžių sutapimų. 1992 m. baigiau Vilniaus universitetą, tais pačiais metais įsikūrė istorijos centras. A. Nikžentaitis tada dar dirbo Vilniuje. Jis mūsų fakultete ieškojo vokiečių kalbą mokančių, kilusių iš Klaipėdos ar besidominčių šio krašto praeitimi absolventų. Esu kilusi iš Agluonėnų, rašiau diplominį darbą susijusį su Klaipėdos krašto istorija, tad tarsi šiuos kriterijus atitikau. Mes buvome pirma karta, negavusi paskyrimų. Pati žiūrėjau į šią galimybę skeptiškai, bet bendramoksliai paragino nepraleisti šios progos. Aišku, suveikė ir pragmatinis išskaiciavimas, Vilniuje toli nuo savų būtų buvę sunku išgyventi. Taip atsiradau čia ir nesigailiu. Pirmiausiai todėl, kad darbas yra įdomus, nors ir nelengvas. Didžiausią pasitenkinimą teikia suvokimas, kad tai, ką darau, yra reikalinga. Jeigu nebūtų susidomėjimo ir noro žinoti apie miestelių, kaimelių istoriją, galbūt jausčiausi dirbanti pati sau ir nelabai reikalinga. Labai džiaugiuosi matydama, kad čia pokariu atsikėlusių žmonių vaikai ir vaikaičiai, dauguma jų, priima šį kraštą jau be jokio priešiškumo ir net priešingai – su didžiuliu noru pažinti tai, kas čia yra buvę bei paprašo pagalbos. Todėl jaučiu, kad dirbu darbą, kuris įdomus ne tik man pačiai.

- **Šiomet Jūsų vadovaujamo centro 20-metis bus minimas gegužės 25 dieną. Ar šio data yra ypatinga?**

- Ne, ji visiškai nieko nereiškia. Mes minime sukaktį visus metus. Oficialiai įsteigimo data rašoma sausio 1-oji. Tiesiog pasirinkome ją oficialiam paminėjimui.

Klaipėdos universiteto mokslinių tyrimų padalinys įsteigtas 2003 m. buvusio Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centro, veikusio nuo 1992 m., pagrindu. Jis telkia Lietuvos mokslininkus, kurie istorijos, archeologijos ir kultūros antropologijos požiūriais tiria įvairius Vakarų Lietuvos ir buvusios Rytų Prūsijos praeities aspektus Baltijos jūros regiono kontekste.

Nuo 1992 m. sausio 1 d. Klaipėdos universitete pradėjo veikti Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras (VLPIC) – pirmoji Lietuvoje mokslinių tyrimų institucija, skatinusi regioninės istorijos tyrimus.

*Kalbėjosi Daiva PAULIUKEVIČIENĖ
Vytauto Petriko nuotr.*

Ar buvo Vilniuje vyskupas Jurgis Matulaitis?

Atviras laiškas Laimonui Briedžiui

Laišką rašyti, tokį neistorišką (tarsi ir ne-nuovokų) klausimą kelti paskatino **Laimono Briedžio** knyga „**Vilnius savas ir svetimas**“, iš tikrųjų jos skyrius „Tautų veidrodyje“, apimantis poversalinį, pokarinį laikotarpį. „Baltų lankų“ leidyklos išleista pirmiausia anglų kalba (2009) knyga susilaukė puikiausių atsiliepimų ir netrukus (2010) išėjo lietuvių kalba, dar su dedikacija, įrašyta jidiš, be vertimo į valstybinę kalbą. Jo nepasigedo nei autorius, nei leidėjai su recenzentais. Sako, dabar taip madinga?... Niekas nepasigedo taip pat pirmojo nepriklausomos Lietuvos Vilniaus vyskupo Jurgio (Matulaičio), to socialinio teisingumo apaštalo, padėjusio visiems skriaudžiamiems, bet labiausiai žydams, Pasaulinio žydų PEN centro prezidento, jidiš literatūros klasiko Mošės Kulbako (1896-1937) sukurto himno miestui, kitų vardų.

Kaip atsitiko, kad dedikacija nuteikęs skaitytoją atrasti gilesnį domėjimąsi Jerušolaim d'Litā (Lietuvos Jeruzale), autorius nepamatė vyskupo Jurgio asmenybės, įrašytos į istoriją (ne vien miesto, bet Europos, pasaulio) visų čia (Jidišlande, tuteišų žemėje) gyvenusių tautų, neišgirdo himno, „Der Tog“ pavadinto „[...] gražiausiu kūriniu apie mūsų [!] miestą“, apskritai nusiisuko nuo jų ateities kartoms paliktų vardų, ženklų, jų balso?

Skaitytoja, matyt, turėtų įtikinti pristatymas, kuriame teigiama: „Ši knyga tai miesto biografija, tik perteikta ne remiantis Lietuvos istorija, bet tarsi įrašyta įvairiaspalviame Europos žemėlapyje“ (sukirba klausimas vėl: argi remiantis Lietuvos istorija to padaryti – įrašyti į Europos žemėlapi, ar nors padėti kitiems tai padaryti – nepajėgtume?). Pabaigoje tvirtinama: „Tik kito, svetimo vaizduotės galia Vilnius atsiveria tarsi neregėtas stebuklas - nežinomybė Europos šerdyje“. Tad nuo Lietuvos istorijos atsitveria, riboženkliai sukalami tvirtai, nepajudina mai – tik, tik.

Vis dėlto pabūkime ilgausiu drasuoliu, liuoktelėkime per vieną (pirmąjį) riboženklį ir, atsidūrę atmetoje, nuvertintoje žemėje, nors akies kraštelio žvilgtelėkime į ją. Gal pamatysime kai ką netikėtą, gal net stebuklą?

Nobelio premijos laureatas Č. Milošas (Czesław Miłosz), mintimis grįždamas į studijų laikus, tebejausdamas LDK dvasią, „[...] kuri sklendo universiteto kiemelių arkose ir stropiai globoja Tado Vrublevskio [Wroblewski] bibliotekos, dabartinės Lietuvos Mokslų Akademijos, rinkinius [...]“, pasvajoja: „Jeigu gyvenčiau antrąjį gyvenimą, mėgčiau ten sėdėti ir tyrinėti miesto praeitį“. Pasvajoja sėdėti „ten“: „Eustakijaus ir Emilijos Vrublevskijų vardo bibliotekoje“, kaupusioje „visokeriopą medžiagą apie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės praeitį“. Savo išsvajotos bibliotekos steigėją (garsųjį advokatą, gynusį lenkų, rusų, lietuvių politinius kalinius, revoliucionierius) Č. Milošas yra pavadinęs „legendiniu personažu Vilniuje“. (Idomu, jog tas legendinis personažas endekų valdomame mieste nepabūgo bičiuliautis su lietuviu, vyskupu Jurgiu).

Poeto paskatinti sėskime ir pasidomėkime vysk. Jurgio valdymo metais (1918-1925), kaip jie įrašomi į miesto istoriją čia (būtent čia!) gyvenusių tautų: žydų, gudų, lenkų, rusų, vokiečių (galima būtų pridurti dar ir Varšuvos italų iš nunciatūros, nekalbant apie lietuvių).

Apžvelgdami Palaimintojo veiklą (pirmiausia Vilniaus laikotarpio), lenkai 1987 m. parašė: „Vyskupas gynė kiekvieną nusikriaustąjį, bet labiausiai žydus“. Teiginys neturėtų stebinti – ano meto visuomenėje jiems grėsė didžiausias pavojus. Kaip daug apie jį pasako M. Vainraichas (vienas iš JIVO instituto steigėjas, direktorius) „Laimei jie niekada nepuolė moterų, vaikų“; jis pats po vieno užpuolimo neteko akies - ją išmušė nepažįstamo paleistas akmuo. Ji iš šaudyklės ir pirmą sutiktą žydą rengėsi paleisti ir dvylikametis berniukštis – Žygimanto Augusto gimnazijos moksleivis – Č. Milošas. Persmelkusį visuomenę nusiteikimą („Netgi žydas yra žmogus“, „Jis žydas, bet padorus“, tačiau dažniausiai žydas – priešas, mušk jį) stiprino

politinis netikrumas, kariuomenių, valdžių kaitaliojimas, bado grėsmė. (Minėtos Žygimanto Augusto gimnazijos direktorius Z. Fiodorovičius atsiminimuose pasakoja, kad 1917 m. pavasarį, eidamas Naugarduko gatvę į Vilniaus gatvę, suskaičiavo mirusių iš bado (gulėjusių ant šaligatvio) septynis la-vonus. Padėtį patvirtina ir kun. P. Bieliausko Vilniaus dienoraštis, rašytas 1915–1919 m.). Ką tuomet reiškė kariuomenės stovėjimas, parodo M. Riomerio „Dienoraščio“ (1919) eilutės apie generolo Daubaro-Musnickio korpuso elgesį: „[...] tik rekvizicijos, baltarusių liaudies [vysk. Jurgio ganomosios] ir žydų kankinimas, prievarta, tuštynė ir hotentotų moralė“. Pastraipos pabaigoje šūksnis: „O karo sukeltas siaubingasai moralinis skurde, o baisingasai sulaukėjimo prakeiksme!“ Labai gerai nusimanydamas, kas dėjos krašte, mieste, knygos autorius nupiešė taip pat sukrečiantį vaizdą: „Vilnius tapo mirusiųjų miestu, tie, kurie dar krutėjo, jautėsi lyg smėklos“. (Kiek teliko tų vos krutančių, parodo statistika: 1914 m. Vilniuje gyveno 235 tūkst. gyventojų, iš jų žydų – 98 tūkst. (41,7%), o 1920 m. – 120 tūkst. iš jų žydų – 46 tūkst. (35,94 %). Tad 1920 m. gyventojų sumažėjo 45,53 %, žydų – 53,06 %).

Ir štai tame siaubingo moralinio skurdo, žmonių sužvėrėjimo, tame mirusiųjų mieste vysk. Jurgis 1918 m. gruodžio 8 d. lenkų ir lietuvių kalba katedroje paskelbė savo programą, pagristą meilės ir teisingumo dvasia. Prisistatė: „Stoju nepažįstamas, todėl pirmiausia prašau vieno dalyko – laikykite mane Kristaus tarnu [...] Rūpinsius kaip Kristus globoti visus, būti visiems visu kuo. Dėl tiesos esu pasiryžęs guldyti galvą. Skleisiu meilę, teisybę, blaivybę. Noriu jums būti ne kuo kitu, bet kaip tik tėvu ir ganytoju, Kristaus sekėju. Mano darbo dirva – Kristaus karalija [...]; mano partija – Kristus“. Pabaigoje sveikino: „Sveikinu visus čia susirinkusius ir likusius namie; teisius ir nusidėjėlius [!]. Ateinu pas jus su meile [...]“. Kreipėsi į Aušros Vartų Dievo Motina: „Suteik, kad baigtųsi karas ir įvyktų ramybė! Kad išnyktų neapykantą ir išviešpatautų visuotinė [!] meilė“.

Nuo išdėstytos programos nenutolo, jos laikėsi nuosekliai, nepaisydamas valdžių spaudimo, batalionų vadų reikalavimų. Antai, kai 1919 m. balandžio mėn. išvytų bolševikų maisto atsargos atiteko lenkams, pagal jų reikalavimus „[...] žydai visiškai nieko neprivalo gauti [taip pat, kad] ir jokiems pirmeiviams nežydoms nieko netektų“, vyskupo atsakymas nesikeitė: „Kiekvienas alkanas ir badaujantis žmogus vertas pasigailėjimo ir reikia jį gelbėti, nepaisant jo įsitikinimų ir tautybės“. (Žydai savo dalį gavo).

Kitas pavyzdys – tų pačių metų (1919-ju) balandžio mėn. pogromo įvykiai. Tuomet, išmušę „iš Vilniaus Raudonąją Kapsuko armiją“, lenkų batalionai (vadovaujami kapitono V. Belinos-Pražmowski (Pražmowski) suėmė galybę žydų, 80 nužudė (tarp jų rašytoją A. Vaiterį), daugelį kankino – degino barzdas, skandino Neryje – apiplėšė ne vieną dešimtį krautuvų, ieškodami ginklų, aukso niokiojo kapines. Tuomet pas vysk. Jurgį ne sykį bėgo Vilniaus žydų bendruomenės pirmininkas dr. C. Šabadas (garsusis Šabadas...) su rabinu I. Rubinšteinu, prašydami išgelbėti nors du – poetą L. Jofę bei JIVO instituto bendradarbį S. Čarny-Nigerį. Vyskupo „Užrašuose“ (ano meto istoriniame šaltinyje) vienas žodis – „Pažadėjau“. Žodį išlaikė, suimtuosius išgelbėjo. Beveik po dviejų dešimtmečių S. Čarny parašė: „Mūsų [L. Jofės ir jo] vos nesusaudė“. Tą „vos“ nulėmė vysk. Jurgio pastangos. (Neabejoju, autorius įsivaizduoja, kiek jų reikėjo, kad iš įsiutusių legionierių nagų išplėštų du žydus).

Žydai Matulaičio nepamiršo. Po netikėtos jo mirties (Kaune 1927 m. sausio 27 d. dėl trūkios apendicito) įtakingiausias bendruomenės dienraštis „Di jidiše štime“ idėjo išsamų nekrologą, kupiną pagarbos, dėkingumo, didelio asmenybės, veiklos bei aplinkos supratimo, kartu subtilaus laidotuvių nuotaikos perteikimo. (Už aiškinimą,

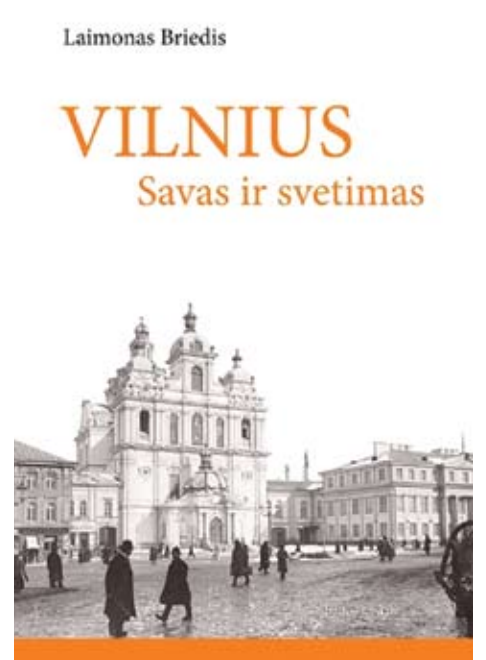
Kun. Jurgis Matulaitis Bielianoose, apie 1917 m., AMPP, VII B 44.

vertimą esu nuoširdžiai dėkinga F. Bramson-Alpernienei).

Jau pirmai neilgai žiniai (apie ligą, mirties priežastį, biografiją, laidotuves) parinkta vieta parodo redakcijos požiūrį: ji įdėta pirmo puslapio viršuje per vidurį, tuoj po dienraščio pavadinimo – garbingiausioje vietoje. Žinia baigiama sakiniu, apibendrinančiu Vilniaus metus: „Vyskupas Matulevič buvo lietuvis, todėl Vilniaus lenkai jį persekiojo“. Šie keli žodžiai (istorinės reikšmės) parodo gilų ganytojo padėties suvokimą – kas, kodėl ir kaip.

Kitos dienos pranešime rašoma: „Mes savo ruožtu trokštame pridurti [prie daugybės straipsnių ne vien lietuvių dienraščiuose], jog velionis į žydus žiūrėjo labai palankiai. Kiek sykių Vilniuje į jį kreipėsi žydų delegacijos [C. Šabadas, I. Rubinšteinas] visuomet jas gražiai priimdavo ir jų prašymus išpildydavo [!].“ (Nurodo vyskupo pastangas apsaugoti žydus, Vilnių užėmus gen. L. Želigovskiui, kartoja apie dėkingumą, asmenybę). „[...] jo vardas privalo būti paminėtas taip pat žydų spaudoje. Buvo jis neabejotinai išskirtinė asmenybė“. Sustoja prie dviejų savybių, „[...] kurios jo asmenį nušviečia malonia šviesa“. Pabrėžia ypač neturtą, lydėjusį per visą gyvenimą: „Arkiv. Matulevičiui svetimas buvo pelno troškimas. Niekomet nesidomėjo laikiniais medžiaginiais turtais, nesirūpino pajamomis, nešykštėjo, nekaupė gėrybių ir dažnai gyveno trūkdamas. Žmogui, jaunystėje vargusiam, buvo tai išmėginimas, kurį ne kiekvienas mirtingasis galėtų atlaikyti“. (Ne kiekvienas...). Antroji savybė: „Arkivyskupas Matulevič išsiskyrė ir dar vienu privalumu – humanišku požiūriu į žmogų, taigi lygiai taip pat į žydus“. Pabaigoje vėl apie mokėjimą bendrauti, palankumą žydams (jau trečią kartą): „Arkivyskupas Matulevič dažnai sugebėjo pakilti aukščiau savo oficialios žažnytinės padėties ir kalbėti su žmogum žmoniška kalba, nuoširdžiai, paprastai. Todėl Vilniaus žydai sunkiu okupacijos metu drąsiai kreipėsi į jį paramos ir pagalbos“.

Šalia tų dviejų savybių, asmenybės išskirtinumo iškelimo kaip daug pasako arkivyskupo lyginimas su belgu kardinolu D. J. Mersjė (Mercier; 1851–1926 m.), kuris vadintas Belgijos sąžine, didžiuoju reformatorium – nova et vetera derintoju. Pasakyta: „[...] Tuo, kuo buvo Mersjė Belgijai, tuo buvo Matulevič Lietuvai“. (Idomu, kad belgą ir lietuvių sieja dar viena jungtis: abu jie vadinamosios Sodalicijos, kovojusios prieš modernistus, demokratų, jėzuitus ir ypač nekontusios žydų bei masonų, buvo įrašyti į pavojingiausių pasaulyje modernistų sąrašą). Pats lyginimas, paimtas iš mūsų spaudos, parodo, jog žydai J. Matulaitį iškelia į europinį lygį, o paskutiniu nekrologo sakiniu – pavyzdžiu visai katalikų dvasininkijai: „Kad katalikų dvasininkija [...] daugiau iš to

Knygos viršelis

žmogaus mokytoji ir eitų jo pėdomis“.

Tai buvo Jidišlando balsas, skelbiantis: arkivyskupas Jurgis Matulaitis – humanistas, europinio lygio asmenybė, pavyzdys katalikų dvasininkijai. Jis privalo būti paminėtas žydų spaudoje. Svarbu pabrėžti, kad Jidišlando balsas nebuvo vienišas, jis išilėjo į visų(!) čia gyvenusių minėtų tautų – gudų, rusų, lenkų, vokiečių, nekalbant apie lietuvių – balsus, iš esmės vienaip ar kitaip kartojusius pagrindines „Di jidiše štime“ mintis. Iš daugelio atsiminimų, nekrologų (saugomų „ten“) susidaro toks ryškus vyskupo paveikslas: gudams – jis Batka (tėvas), „viena tragiškiausių asmenybių Vilniaus vyskupijos istorijoje“; rusams (stačiatikiams, sentikiams) – „labai pavyzdingas ganytojas, nusipelnęs visuotinės [!] pagarbos [...] kilnus žmogus [...] rasdavęs kiekvienam ir paguodos žodį ir netgi [galimybę] padėti materialiai“, be to, tikras europietis, didelės kultūros ir plačių mąstymo akiračių; lenkams (išskyrus endekus) – tai „vyskupas ne kokios [vienos] tautos, bet tikriausias, koks begali būti, Episcopus Ecclesiae Universalis“; vokiečiams – „[...] ir kare randasi žmonių [...], kurie pažįsta gyvenimo tragizmą, kurie stovi aukščiau visokių rietenų, kaip pridera tikram krikščioniui. [...] Vyskupo Matulevičiaus širdyje viešpatavo taika Dievo, kurio saulė šviečia visiems žmonėms. Tada [ne tik tada...] tai turėjo labai didelės reikšmės. Tai buvo tikėjimo kvėpavimas, meilės dvasios [...] dvelkimas. Tokį mes jį [nepaprastąjį vyskupą] matėme, [...], gerbėme“; lietuviams – labai „kilnus ir šventas“, „teisingas visoms [!] tautoms ir visokių [!] pažiūrų žmonėms, per europėjįškas ir katalikiškas“.

Knygos skyriuje veltui mėgintum („su-klusę uoliai“) balsus išgirsti – tylu (lyg „Krymo sonetų“ Akermano stepėse – „važiuokim, nieks nešaukia“. LDK dvasia nepajaušta...).

Iš daugelio cituotų „kitų“, „svetimų“ gal jautriausiai apie miestą atsiliepė F. Bonoskis (lietuvių kilmės), jį palygindamas su gyvu organizmu, su žmogum. Jam atiduoti septyneri „tokio nepaprastojo“ vyskupo metai, humaniško valdymo metai, paženklinanti šūkio „Nugalėk blogi gerum“ (kokiais laikais, kokiomis aplinkybėmis – prisiminkime M. Riomerio, paties ganytojo žodžius), argi nebuvo miestui tikras stebuklas? Bet tie „kiti“ apie jį neišgirdo, jo nepamatė, o autorius, ištikimai jais sekdamas, taip pat neatrado, neiškojo.

Genovaitė GUSTAITĖ, Vilnius

2012-01-27

Redakcijai prašant straipsnį atsiuntė autorė.

Šis straipsnis buvo spausdintas lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“ Nr.11–13 (Kanada).

Tęsinys kitame numeryje

Mokyklų švietimas

Lietuvos istorija mokyklose: švietimo politika ir kasdienybė*

Jūratė LITVINAITĖ, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos istorijos mokytoja ekspertė, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 10

Jūratė Litvinaitė

Kaip, pirmiausiai, Rytų Europos regiono politinių lyderių, politinio stabilumo garantų ir tik kraštutinių atveju ginklo griebiančių? Šitoks dėstymas, net neabejoju, ikvėptų jaunimą, būtų tas reikalingas pavyzdys, suteiktų viltį testuoti didžiųjų kunigaikščių darbus – juk gali Lietuva šiandien siekti regiono politinės lyderės, valstybių bendradarbiavimo skatintojo vaidmens? Siūlymai: 1. Pirmiausiai suformuoti vieningą nacionalinę ideologiją, susitarimą, ko mokysime jaunąją kartą, kas taps vertybiniu pagrindu. Mokiniai šiandien nebežino, kas yra gerai, kas ne, ko iš jų tikisi jų valstybė, neturi jokių idėjų orientyrų ateičiai. Neturi tikėjimo, kuris padėtų jiems apsispręsti renkant. 2. Svarbiausiu vadovėlių kokybės vertinimo kriterijumi išskirti pilietinio sąmoningumo, tautinio identiteto, valstybinio orumo ugdymą dirbant su vadovėliu. Jei vadovėlis didesne dalimi neugdo šių vertybinių nuostatų, jį iš viso drausti naudoti Lietuvos mokyklose. 3. Reikalinga taip pat sudaryti sąlygas mokytojų naudojant vadovėlio medžiagą formuoti išsamų mokinių supratimą apie baltų kultūros, raidos savitumą ir indėlį į pasaulio civilizacijos kūrimą. 4. Būtinai turėtų būti skirtas ir didesnis dėmesys įvairių Lietuvos tautinių bendrijų įnašui į mūsų valstybės kūrimą bei puoselėjimą atskleisti.

4. Deja, jauno žmogaus, baigiančio

mokyklą, sąmoningumas ne visada yra pakankamas tam, kad būtų visiškai suvokiama istorijos supratimo ir žinojimo svarba. Kartais istorijos mokiniai mokosi vien tam, kad gerai išlaikytų istorijos valstybinį egzaminą. Norėtusi, kad būtų kitaip, bet kol nėra, reiktų tinkamai išnaudoti šią situaciją. Žinodami, kad mokiniai giliai, atsakingai ir kruopščiai mokosi tai, kas yra numatyta istorijos egzaminų programoje ir kas dažnai pasitaiko egzaminų užduotyse, mes galime juos iškinti išmokyti tai, kas, mūsų nuomone, tikrai vertinga. Deja.. Istorijos valstybiniai egzaminai neorientuoja mokinių atidžiau domėtis tautos dabartimi, jos iššūkiais, einamaisiais reikalais: egzamine dar nė karto nebuvo pateikta užduočių, tikrinančių abituriento supratimą apie tai, kas vyksta dabartinėje Lietuvoje, kokie iššūkiai laukia mūsų valstybės ateityje. Netgi nėra užduočių, kurie tikrintų žinias ir supratimą apie tais metais švenčiamus istorinių įvykių ar svarbių tautai sukačių jubiliejus. Vadinasi, nėra tikrinama, ar abiturientas domisi šiandieninėmis šalies aktualijomis, ar yra išitraukęs į šalies kultūrinį, politinį ar kitokį gyvenimą. Nors beveik visiems abiturientas jau yra daugiau nei 18 metų. Mokiniai nėra ugdomi šalies šeiminingais, labiau – svečiais. Tarkim, šiemet savo mokykloje organizavau istorijos bandomąjį egzaminą, per kurį pateikiau užduočių, tikrinančių mokinių supratimą apie šiandieninius Lietuvos ir Lenkijos santykius. Keletas atsakymų: „Lietuvos ir Lenkijos santykiai yra labai geri – kai žuvo Lenkijos prezidentas, Lietuvos prezidentas vyko į laidotuves“. „Santykiai labai geri, Lenkija padėjo Lietuvai įstoti į NATO“. „Santykiai blogi, Lenkija nori atsiimti Vilniaus kraštą“. „Santykiai blogi, nes lenkai nori įvesti visose mokyklose lenkų kalbą“. Aš dirbu vienoje geriausių Vilniaus gimnazijų. Tikėkimės, kad mokiniai provincijoje geriau domisi Lietuvos aktualijomis. Siūlymas: į egzaminų programas, o vėliau ir pačias egzaminų užduotis įtraukti aktualių dabarties klausimų svarstymą, konstruoti užduotis, susijusias su tais metais švenčiamomis ar žymimomis Lie-

tuvos istorijos sukačtimis, svarbiais tautos įvykiais. Tokia praktika paskatins mokinius atidžiau sekti tai, kas vyksta jų šalyje, kartu įtrauks juos į valstybės gyvenimą, pažadins visuomeniškumą, bendrumą su savo valstybe jausmą.

5. Bet bene didžiausia šiandienos mokyklos problema – bendra aplinka, kurioje formuojasi mūsų vaikų asmenybės. Nuolatinis pesimizmas, žeminimas žmogaus, tautos, nuolatinis bėdų išaukštinimas – populiariausios žiniasklaidos temos. Mūsų valstybės minėtinos dienos – nuolatinis raudojimas, gailėjimasis, kančios aukštinimas. Juodi kaspiniai, gedulas, juodi kaspiniai, gedulas... Liūdesio tauta. Piliečiai, kurie nebežino, iš ko susideda jos orumas. Piliečiai, kurie mėnesiais diskutuoja, ar koks nors viešas pasisakymas apie lietuvių juos užgavo ar ne – prisiminkit Melo Gibsono (Mel Columcille Gerard Gibson) frazę - „aštriandčiai lietuviai“ – mėnesiais buvo diskutuojama, ar aktorius mus įžeidė ar ne. Kaip pavyzdį pateiksiu garsiausią šių dienų dizainerį Džoną Galjanį (John Charles Galliano).. Gerokai kaukštelėjęs viename Paryžiaus bare jis ištare paniekinamą frazę apie žydus. Kilo tarptautinis skandalas, jis buvo išmestas iš darbo, jo nebeprėmė jokie mados namai, jo atsižadėjo didelė dalis gerbėjų ir net draugų. Bet juk galim ir mes į gyvenimą žiūrėti kitaip – kad ir ta pati Juodojo kaspino diena rugpjūčio 23 d. – galime verkti, aimanuoti, gedėti. Galime tą dieną paskelbti Tautos stiprybės dieną – visų Žemės diktatorių pykčiui – švesti, nes turim ką švesti – galingi diktatoriai norėjo mus ištrinti, bet mes likome. Mes laisvi. Mes laimėjome. Sausio 13 d. žuvusieji paaugojo savo gyvenimus ne tam, kad mes verktume. Ne tam, kad nuolat gedėtume – o tam, kad švestume laisvę. Švestume unikalias pasaulyje Tautos vienybės, drąsos dieną. Kad tą dieną būtume kaip niekad iškėlę galvas – laisvi ir išdidūs, stipresni nei atominius ginklus ir didžiausią sausumos kariuomenę turinti šalis. Tada kiekvienas – lenkas ar lietuvis, rusas ar

čigonas – didžiuosis, gimęs ir gyvenantis čia ir klaus, kuo aš galiu būti naudingas šiai nuostabiai šaliai, savo Tėvynei?

Aišku, žmogaus ugdymas nėra tik švietimo sistemos uždavinys – jaunąją kartą turi ugdyti visa visuomenė, kiekvienas iš mūsų. To esame ipareigoti šioje žemėje tūkstančius metų gyvenusių ir ją apgynusių žmonių. Mokytoja dar ipareigoja ir profesija. Istorijos mokytoja – ypač. Jis, atverdamas vaikui Tėvynės palikimo lobyną, turi įgalinti vaiką jį saugoti ir kaupti. Politikai turėtų suformuoti deramus įstatymus šiai misijai atlikti. Švietimo specialistai – paruošti tinkamus įrankius. Kiekvienas iš mūsų – talkinti šiame darbe. Turėtume liautis savęs gailėti, menkinti save, laikyti mažesniais ar silpnesniais. Turėtume tikėti, kad mes galingi. Istorija tai liudija.

Profesorius Libertas Klimka atkreipė dėmesį į vieną liūdną faktą. Vilniuje, Jono Basanavičiaus gatvėje, stovi Pimenovo namas (J. Basanavičiaus 18). Namas mena daug svarbių asmenų, daug svarbių įvykių. Jų svarbą liudija atminimo lentos: šiame name 1920 m. gyveno prancūzų rašytojas Romanas Garis (Romain Gary) – mažas berniukas su dideliu batu rankose. Kita atminimo lenta byloja čia gyvenus Maksą Vainrachą (Max Weinreich), žydų mokslinio instituto JIVO formuotoją, kūrėją. Tačiau kad ir kaip žiūrėsime, ant pastato nerasime jokio atminimo ženklo, liudijančio, kad čia, šiame name, 1915 m. pradėjo veikti pirmoji krašto lietuviška gimnazija, vėliau pavadinta Vytauto Didžiojo vardu. Ar mums, Lietuvos valstybės piliečiams, lietuvių sklaidos istorija mūsų sostinėje yra menkesnis faktas, kurio neverta įamžinti? O gal tiesiog pakeiskime požiūrį?

Pabaiga

*Pranešimas „Lietuvos istorija mokyklose: švietimo politika ir kasdienybė“, skaitytas 2012 m. kovo 21 d. tarptautinėje konferencijoje-apvaliojo stalo diskusijoje „Tautos istorija ir jos sklaida“, vykusioje Lietuvos Respublikos Seime. Konferenciją organizavo: Seimo narys Gintaras Songaila, Tautos politikos institutas, Mokslotyros institutas, klubas „Savastis“.

Parodos, skirtos Spaudos dienai, atidarymas LR Seime

Vidmantas STANIULIS, Vilnius

LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir Vidmantas Staniulis per parodos atidarymą

Išnyksta valstybės ir miestai, o šventės ateina ir praeina, prisiminimai ir tie išblėsta, bet knygos lieka amžiams.

Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo rusų valdžia uždraudė Lietuvoje ir kitose Vakarinėse gubernijose spausdinti, įvežti ir platinti lietuviškus leidinius lotyniškais raidėmis. Draudimas galiojo iki 1904 m. gegužės 7 d. Buvo leidžiama platinti tik kirilica parašytas maldaknyges, giesmynus, elementorius, kalendorius. Mes įpratę šiuos leidinius vadinti „graždankomis“. Prieš šią

spaudą ypač kovojo žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Jis ne tik degino kirilica išleistas knygas, bet ir nurodė kitų parapijų klebonams netoleruoti jų.

Motiejus Valančius vienas iš pirmųjų organizavo ir pradėjo leisti suklastotas knyga – kontrafakcijas. Kaip pavyzdį galima pateikti pirmąjį knygos leidimą „Mokslas Rima – Kataliku“, kurios tituliname puslapyje nurodoma: išleista Vilniuje, 1863 m. Faktiškai knyga išleista Tilžėje apie 1869 m. Tai ne vienintelė vyskupo klastotė. Vien jo „Kantyczką“ galima priskaičiuoti daugiau kaip trisdešimt kontrafakcinių laidų. Įdomu pastebėti, kad, „Vaikų knygelė“ (Tilžė, 1868) išspausdinta be išleidimo vietos ir metų tituliname puslapyje. Manau, kad Valančius neleido leidėjams meluoti vaikams.

Vilniaus spaustuvininkui ir leidėjui Juozapui Zavadzkiui apie 1879 metus pavyko išsirūpinti leidimą išspausdinti keletą pavadinimų lietuviškų knygų legaliai. Tuo sumaniai pasinaudojo ir lietuviškų knygų leidėjai Mažojoje Lietuvoje. Knygnešių į Lietuvą gabentose knygos nurodyta išleidimo metai bei vieta Vilnius, 1879 m. Nors išties jos buvo leidžiamos daugiausia Tilžėje ir daug vėlesniais metais.

Gyventojai priešinosi spaudos draudimui, steigėsi slaptos draudžiamosios spaudos platinimo draugijos. Pirmąją nelegalią

knygnešių organizaciją 1867 m. sukūrė vyskupas Motiejus Valančius. Apie 1880 m. šių draugijų pastangomis prasidėjo savotiškas atšilimas. Jau sutinkama nemažai leidinių su tikrąja leidimo metrika. Greta M. Valančiaus nuopelnų būtina paminėti ir profesorių Eduardą Volterį, taip pat Peterburgo dvasinės akademijos dėstytojus ir studentus, nepamiršti brolių Juškų indėlio į lietuvių puoselėjimą aruodą Rusijos gilumoje. Spaudos draudimas skatino lietuvių tautinį sąjūdį ir antirusišką nuotaiką, tačiau smarkiai pristabdė kultūros raidą.

Labai svarbų vaidmenį spaudos atgavimui suvaidino pirmųjų lietuviškų periodinių leidinių pasirodymas. Vien ko verti „Aušros“, „Varpo“ ar „Tėvynės sargo“ bendradarbiai, platintojai ir tokie nusipelnę Lietuvai veikėjai, kaip Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Juozas Tumas Vaižgantas.

Nemažai lietuviškų knygų XIX a. antroje pusėje išleido lietuvių išeivija Amerikoje. Šioje parodoje yra ir pirmasis poeto Prano Vaičiūčio eilių leidimas, išspausdintas 1903 m. Plymute. Sakoma, kad poetai miršta du kartus. Pirmoji mirtis yra fizinė, o antroji ištinka tuomet, kai kūrybos nebespausdina ir nebeskaito. Pr. Vaičiūčio eilės spausdinamos, skaitomos, deklamuojamos, dainuojamos ir verčiamos į kitas kalbas.

Ši paroda yra kaip spaudos draudimo

laikotarpio apžvalga, suskirstyta į keturias grupes ir atspindi vietoves, kur buvo leidžiama, spausdinami oficialūs ir caro draudžiami leidiniai. Jūs galite ekrane pamatyti to meto Prūsijos, Mažosios Lietuvos, Amerikos, Rusijos vaizdus miestų, iš kurių į Lietuvą keliavo knygos ir periodinė spauda.

Ši paroda pirmą kartą buvo eksponuojama pereinamąjį gegužės mėnesį Lietuvos Respublikos prezidentūroje, vėliau Trakų istorijos muziejuje. Labai norėčiau šiuos rinkinius eksponuoti savo gimtinėje Šakiuose, bet nežinau, ar bus galimybė.

Naudodamasis proga, noriu pranešti, kad šiais metais yra įkurta asociacija „Paminklo poetui Pranui Vaičiūčiui fondas“, renkanti aukas paminklo šiam poetui pastatymui Sintautuose. Iš čia jis yra kilęs, šio miestelio kapinėse ir palaidotas.

Noriu padėkoti pirmiesiems atsiliepiusiems į kvietimą aukoti paminklo statybai ir parėmusiems šį projektą savo lėšomis. Asmeniškai noriu padėkoti Šakių rajono merui Juozui Bertašiui, sutikusiam globoti fondą. Gerbiamas meras atvyko su gėlėmis, kurios, manau, skirtos mano bendramintei žmonai Danutei, ir sutiko mums tarti keletą žodžių. Už tai mes visi jam dėkingi.

Sandros Staniulienės nuotr.

Prisiminimai apie Bronislovą Lubį

Stasys MILIUKAS, AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ inžinierius, Jonava-Klaipėda

Tęsinys. Pradžia Nr. 9

AB „Achema“ darbuotojų konferencija. Iš kairės: Jonas Sirvydis, AB „Achema“ generalinis direktorius, a.a. Bronislovas Lubys, Birutė Miliukaitė-Daškevičienė, Achemos profesinių sąjungų administracijos vadovė, Egidijus Budnikas, AB „Achema“ darbininkų sąjungos narys

Juk net medikai yra išaiškinę, kad dirbantysis privalo mėnesį užmiršti darbą ir ilsėtis. Žinoma, ne visada tą padaryti pavyksta ir mums, bet vis tik būtina numesti tą darbinę įtampą ir atsiduoti atostogų jausmui, atsiri-boti nuo darbo reikalų. Jis buvo darboholikas, nė kiek netausojęs savęs. Didžiulis darbo krūvis, nesibaigiančios komandiruotės, nervinė įtampa dėl įmonių – visa tai paveikė ir nualino organizmą. Manau, kad dėl tų nesibaigiančių rūpesčių, skubėjimo sudilo kaip žmogus. Ir dėl to labai gaila. Deja, pakeisti nieko negalima“, – sako pašnekovas.

Jautrus ir nuoširdus

AB „Achema“ generalinio direktoriaus kabinete esančiame kalendoriuje spalio 23-oji užtušuota raudona spalva. Ši data visam likusiam gyvenimui primins, kad tądien netekome ne tik nuostabaus vadovo, bet ir gero draugo. „O ką padarysi, jeigu mirtis nepaklausia, ar jau metas, ar žmogui jau pakanka to gyvojo šaltinio? Ateina tarsi koks žaibo kirtis, nepaisydama planų, noro gyventi ir dirbti dėl visų gerovės“, – karčiai taria Išėjusiojo bendražygis J. Sirvydis. Generalinis direktorius prisipažįsta, kad neretai su Prezidentu bendraudavo dviese

gyvenimiškais temomis. „Į itin privačius dalykus nelabai gilindavomės. Manau, asmeninis gyvenimas yra kiekvieno žmogaus reikalas. Kartais gali koks neatsargus žodis kolegą ižeisti, tad stengdavausi apeiti šiuos dalykus. Pasikalbėdavome apie šeimą, aptardavome nūdienos visuomenės klausimus. Bet turėjome vieną labai svarbią temą – dažniausiai kalba sukdamosi apie sveikatą. Šiai sričiai iš tiesų skirdavome nemažai laiko. Pokalbių metu Jis būdavo labai nuoširdus, esu pastebėjęs Jo akyse pasirodžiusias ašaras, vadinasi, net ir tokie didžiuliai titulai, ir aukštos pareigos nesumenkino Jo sieloje jautrumo“, – prisimena vadovas.

Šio Prezidento bruožo negalėjo nepastebėti darbo veteranai, kasmet susirinkdavę į savo šventę. Buvo atvejų, kai tariant padėkos žodžius achemiečiams ir dukterinių įmonių darbuotojams, suvirpėdavo B. Lubio balsas, akimirkai Jis nutildavo, kol nurydavo graudulio kąsnį – Jį labai jaudino kolektyvo narių atsidavimas įmonės reikalams, ir už tai Jis buvo kiekvienam dėkingas.

Reiklus ir diplomatiškas

Negalima apeiti ir reiklumo. J. Sirvydis sako, kad be šio bruožo neįmanoma įsi-

vaizduoti vadovo, kuris rūpintųsi ne viena įmone, bet visa jų grupę, kur reikia priimti tinkamus sprendimus.

„Prezidentas visada išklausydavo įvairias nuomones, bet verdiktą tardavo vado- vaudamasis savo išvada. Priimti sprendimą nėra taip paprasta, reikia rizikos. Juk gal- vojant apie investicijas, apie ateitį, būtina numatyti teisingas kryptis, nes anaipol ne viskas šimtų procentų pasiteisina, – sam- protauja „Achemos“ generalinis direkto- rius. – Kai investicijų sumos sukasi apie šimtus milijonų, rasti teisingą sprendimą labai sudėtinga. Galiu tik patvirtinti, kad verslo srityje B. Lubys buvo šachmatinin- kas, nes sprendimus siūlydavome, bet jų nepriimdavome“.

J. Sirvydis buvusį koncerno vadovą va- dina diplomatu, visada mokėjusiu bendrauti su bet kokia auditorija. „Net mokslas teigia, kad kalbėti prieš didžiulę auditoriją reikia turėti tam tikrų gabumų. Prezidentui to netrūko, Jis turėjo oratoriaus talentą. Tai laikau Jam duota Dievo dovana,– tęsia prisiminus direktorius. – Jis buvo geras politikas, tačiau nepriklausė jokiai partijai. Mes netekome labai išvalgaus, sumanaus vadovo ir gero, nuoširdaus, nuostabaus draugo“.

Paskutinė Prezidento darbotvarkė

B. Lubys mirė spalio 23 dieną, tačiau jau iki tol buvo suplanavęs darbus ateinan- čiam mėnesiui – kiekvieną dieną, kiekvieną valandą lape matyti Jo ateities užimtumas. Kažkaip keista ir graudu. Žmogus iki pa- skutinio atodūsiu mąstė apie darbą. Tas baltas lapas su datomis, valandomis, darbų temomis užima labai svarbią vietą mirusio Prezidento charakteristikoje. Tas nebūtos ateities grafikas šiandien įgyja simbolinę reikšmę – reikia mokėti sudėlioti laiką taip, kad nė viena minutė neliktų tuščia.

O pasirūpinti sveikata vis pritrūkdavo laiko

Labai draugiški santykiai su B. Lubiu siejo „Achemos poliklinikos“ vyriausiąją gydytoją **Edvardą Mikalkiną**: „Tai buvo prieš 45-erius metus, kai atvykau dirbti į ga-

mybinį susivienijimą „Azotas“. Pažintis su a. a. Prezidentu prasidėjo nuo darbo reikalų, tik vėliau peraugo į bičiuliavimąsi šeimomis. Nuo pat susitikimo pradžios pastebėjau, kad Jis yra labai komunikabilus, draugiškas, be galo atviras ir nuoširdus. Tiek pirmaisiais metais, tiek vėliau susitikdavome ir labai dažnai ir asmeniniais, ir darbo reikalais, išryškinusiais Jo didžiulį įvairių klausimų išmanymą bei profesionalumą. Kai Jis dėstė tuometiniame politechnikos institute Kaune, Jo paskaitų ateidavo pasiklausyti ir turintys patirtį aukštojoje mokykloje turintys dėstytojai, nes Bronislovas Lubys dėstomų temų teoriją siedavo su praktika. Taigi ne tik gamybinėje veikloje, bet ir Politechnikos institute Jis buvo kitiems pavyzdys. Darbš- tumas ir perspektyvos matymas padėjo kilti karjeros laiptais – apsigynė disertaciją, sėkmingai vadovavo Vyriausybei.

Eidamas vyriausiojo inžinieriaus parei- gas, beveik kasmet organizuodavo išvykas vyriausiesiems specialistams į plataus masto renginius tuometės Tarybų Sąjungos regionuose. Teko dalyvauti tokiose sueigose Kryme, Kolos pusiasalyje, Kryme, Sibire, kitur. Subūręs komandą, Jis kartu su kitais draugais pavasarį, potvynių metu plaukda- vo baidarėmis Šventosios, Minijos upėmis. Buvome nusidanginę net į Kolos pusiasalį, kur, įveikę kitas ekipas, tapome vandens turizmo čempionais.

Likimas taip susidėliojo, kad galėjau pažinti asmeninę B. Lubį supančią aplinką. Ne vieną kartą teko viešėti Plungėje pas Jo mamą, nuoširdžią, mylinčią vaikus žemaitę. Nepalankiai susiklosčius šeimyniniams santykiams ir iširus pirmajai santuokai, duktė Jūratė pasiliko toliau gyventi su tėvu – sėkmingai mokėsi, siekė mokslo aukštumų, tapo gydytoja, sukūrė savo šeimą. Jie visada palaikė glaudžius ryšius. Vėliau Prezidentas labai džiaugėsi jaunėlės dukrelės atėjimu į pasaulį, ją mylėjo ir puo- selėjo. Džiaugiuosi, jog buvau pakviestas Jo septyniadesimties metų jubiliejuje Kanuo- se. Iš ten parsivežiau ne tik gražių išpūdžių ir puikią nuotaiką, bet ir nepaprastai brangų leidinį – knygą apie velionio gyvenimą.

Tęsinys kitame numeryje

Lietuva-Lenkija

Lietuvos ir Lenkijos parlamentariai susitiko Lenkijoje, Belovežo girioje

Atkelta iš 1 p.

departamento direktoriaus pavaduotojas Rimantas Stankevičius. Prieš tai užsukome į Seinų kraštą, į poeto Albino Žukausko tėviškę, kur vyko „Poezijos pavasario“ renginys. Jame dalyvavo Lietuvos poetai ir dainininkė Veronika Povilionienė. Kadangi mūsų laikas buvo ribotas, tai turėjome išvykti į Belovežo girios renginius.

Pirmą dieną vyko neformalus susitiki- mai, o oficialioji dalis prasidėjo antrą dieną. Iš Lenkijos pusės dalyvavo penki parlamen- tarai, tai: Vytautas Gintautas Dzevaltovskis, Uršula Augustin, Artur Gurski, Tadeuš Azievič, Maria Novak. Susitikime dalyvavo ir mūsų ambasadorė Lenkijoje Loreta Zaka- revičienė ir Lenkijos ambasadorius Lietuvoje Janušas Skolimovskis. Abi grupės susidūrė su tam tikrais sunkumais, nes pusantrų metų nebuvo jokių susitikimų. Šis mūsų susitikimas skyrėsi nuo prieš tai vykusių Vilniuje kaip diena ir naktis. Vilniaus susi- tikime buvo daug emocijų, daug priekaištų. Tada mes supratome lenkų parlamentarus, nes jie ruošėsi rinkimams. Dabar buvo kitaip, kalbėjome, kaip išspręsti problemas.

Antrą mūsų susitikimo dieną, kai buvo kalbama, kaip išspręsti problemas, mūsų delegacijos narys Edmundas Pupinis pateikė išsamią ataskaitą su pavardėmis, skaičiais, grafikais, kaip grąžinama žemė. Dar ne visi gyventojai laiku pateikė dokumentus, pareiškimus, bet grąžinimas sparčiai vyksta Vilnijos krašte ir šiuo klausimu priekaištų didelių negavom. Įstatymai keičiami, kad žmonėms būtų palengvinti rūpesčiai, vargai ir darbai.

Pagrindinis klausimas buvo, ar vyks mūsų delegacijos 15 metų asamblėjos suvažiavimas Lenkijos pusėje. Lenkijos parlamentariai patikino, kad suvažiavimas įvyks šiemet.

Mes daug kalbėjome švietimo klausimais ir iš jų pusės išgirdome, kad lietuviams, esantiems Punske ir kitose vaivadijose, jau paskelbti konkursai lietuviškiems vadovė- liams, mums tai gera naujiena ir Lenkijos švietimo ministerijos direktorius argumen- tuotai sakė, kad trys vadovėliai bus. Tai yra gera žinia.

Mūsų Švietimo ministerija kofinansavo

papildomai lietuviškas mokyklas. „Žiburio“ gimnazijai skirta 290 tūkst. Lt. Lenkijos pusė gyrėsi, kad lietuviškom mokyklom padidino krepšėlį 150 proc. Mes atsakėm, kad mūsų mokykloms krepšelis padidintas 400 proc. Lietuvoje tautinių mažumų krepšelis sudaro 13194 Lt. Pagal 2011 metų Vyriausybės ataskaitą, ministerijos duomenimis, lietuviškos mokyklos moksleivio krepšelis sudaro 3649 Lt.

Man įdomiausia buvo, kad lenkų tautinė mažuma Lietuvoje nori įteisinti privalomą valstybinį lenkų kalbos egzaminą. Aš buvau suglumęs, nes apklausos rodo, kad mokslei- viai to nesirenka, o parlamentariai nori, kad rinktųsi. Mes kalbėsime su Švietimo ministe- rija, matyt, bus pokalbiai ir mūsų komitete.

Kiti klausimai dar sprendžiami. Mes informavome, kad didesnė tikimybė turėti latviškos paso variantą. Tačiau tai ateities klausimas. Buvo kalbama ir dėl dvikalbių gatvių lentelių. Lenkijos pusėje yra dvikalbės lentelės, lenkų ketinimai turėti tokias pačias lenteles Lietuvoje, kur gyvena lenkų tautinė mažuma. Apgailėstaujame dėl išniekintų

paminklų ir lentelių Punsco krašte, o šiuos veiksmus įvykdę asmenys nesurasti ir nenu- bausti. Mums rūpėjo kryžiaus ir paminklų užrašai Berznykuose, Šio klausimo spren- dimas atiduotas klebonijai. Mes manome, kad šio klausimo sprendimą galėtų palengvinti Lenkijos politikai. Lenkijos pusė norėtų, kad būtų priimtas kitoks sprendimas dėl perlai- dotų Lenkijos karių Varėnoje. Delegacijos dalyviai tiki, kad abiejų šių minėtų klausimų sprendimas bus palankus. Tai turėtų svars- tyti asamblėjos darbotvarkėje. Smagu, kad atsiranda abipusis supratimas.

Per mūsų pokalbį buvo paliestas tautinių mažumų koncepcijos rengimo Kultūros ministerijoje klausimas. Tai irgi postūmis sprendžiant rašybos ir tautinio paveldo klausimus. Tokia buvo 4 val. pokalbio re- ziumė, kuri vyko konferencijų salėje. Po to pietavome ir išvykome į namus.

Rimanto Stankevičiaus nuotr.
Šaltinis: „Trakų žemė“ Nr. 21

Įteikta 8-oji Stanislovo Rapolionio premija

S. Rapolionio premijos įteikimo iškilmų dalyviai. Iš kairės: A. Kairys, A. Masaitis, D. Zuzo, premijos laureatas V. Šiaudinis, N. Poderienė, J. Vasiliauskas, V. Dailidka

2012 m. gegužės 11 diena Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje buvo ištis neeilinė. Šiame lietuviškos kultūros centre įvyko Stanislovo Rapolionio

premijos įteikimo šventė. Iškilmes pradėjo gimnazijos direktorė Danuta Zuzo, pasveikinusi atvykusius svečius, mokytojus ir mokinius. O svečių būta tikrai garbingu,

prasmingai dirbančių Lietuvai, tai Švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM) vyriausioji specialistė Nida Poderienė, ŠMM Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas, Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, Tautinių mažumų skyriaus Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjas Alfonsas Kairys, buvęs S. Rapolionio gimnazijos direktorius, dailės mokytojas metodininkas Vytautas Dailidka, Valentas Šiaudinis, nacionalinio Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius. Šventę tęsė S. Rapolionio gimnazijos mokiniai, kurie visus susirinkusiuosius džiugino dainomis, prasmingomis eilėmis.

Iškilmų svečiai taip pat negailėjo gražių žodžių. N. Poderienė dėkojo už mokinių pasirodymą, linkėjo užsispyrimo, kantrybės, atkaklumo. Ragino savo gyvenimą kurti taip, kad jis būtų svarbus Lietuvai. A. Masaitis visus pasveikino su puikia švente ir paskelbė aštuntąją Stanislovo Rapolionio premijos laureatą. Juo tapo **Valentas Šiaudinis** – nuostabus matematikos mokytojas metodininkas, kuris dirbo mokykloje net 52-ejus metus. Jis visuomet domėjosi ir istorija: parašė Paringio krašto istoriją, paskelbė ypač vertingų straipsnių apie mokyklų istoriją. Laureatas gavo diplomą ir pinigine premiją. Kaip teigė V. Šiaudinis, visi nori

gauti paskatinimą, o ši premija yra ne tik akstinas dirbti toliau, bet ir viso gyvenimo darbo įvertinimas.

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ 2011 m. vasario 10 d. priėmė nutarimą skirti Stanislovo Rapolionio premiją (anksčiau ją skirdavo Lietuvos tautinių mažumų ir išeivijos departamentas). Premijos tikslas – skatinti mokytojų, kultūros ir meno veikėjų literatūrinę veiklą, tautinį ugdymą, Pietryčių Lietuvos istorinės praeities studijavimą. Šią premiją yra gavę: Vytautas Dailidka (2005), dr. Algirdas Kavaliauskas (2006), Viktorija Lapėnienė (2007), Antanas Karmonas (2008), Algimantas Masaitis (2009), Jonas Bajorūnas (2010), Juozas Vercinkevičius (2011).

J. Vasiliauskas padovanojo knygų nuo ŠMM ir „Ryto“ draugijos, kurios padės mokiniams plėsti akiratį, tobulinti igūdžius. A. Kairys pristatė S. Rapolionio premijos nuostatus, papasakojo apie anksčiau premiją gavusius asmenis.

Renginį užbaigė S. Rapolionio gimnazijos mokinių atlikta daina pagal tautos poeto Justino Marcinkevičiaus eiles: <...> *Tai gražiai skambėjo žodžiai: /laukas pieva, kelias, upė. /Tai gražiai iš jų išaugo vienas žodis: LIETUVA.*

Edita KOMAROVA
Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Muziejus laikraštyje Nr. 18 (227)

Šv. Florijonas – ugniagesių globėjas

Gegužės pradžioje švenčiama Šv. Florijono – vieno labiausiai mylimų ir gerbiamų krikščionių šventųjų, saugančio nuo gaisrų ir potvynių, ugniagesių globėjo šventė. Krikščioniškuose šventųjų gyvenimo aprašymuose Šv. Florijonas minimas buvęs aukštas imperatoriaus Diokletiano (284-305) karinis administratorius. Karys tapo Kristaus mokslo išpažinėju, pagarsėjo gerais darbais ir net stebuklais. Minima, kad Florijonas stebuklingai vienu kibiru vandens užgesinęs degantį namą (kai kuriose versijose net degantį miestą), todėl jo šaukiamasi ugnies ir gaisrų pavojuose. Iš šios legendos ir kilęs individualus atributas – degantis namas ar kibiras su vandeniu. Diokletianui pradėjus persekioti krikščionis, Florijonas buvo suimtas, kankintas ir nužudytas: su girnapuse, prižišta ant kaklo, buvo įmestas į Emso upę. Manoma, kad Šv. Florijono vienuolynas Austrijoje, Linco apylinkėse, pastatytas prie šio šventojo kapo. Šv. Florijonas yra

Austrijos globėjas, jo kultas populiarus Vokietijoje (itin Bavarijoje) ir Lenkijoje. Lietuvoje Šv. Florijono atvaizdai populiariūs lietuvių liaudies skulptūroje, raižiniuose.

Klasikinė Šv. Florijono ikonografija susiformavo pietų Vokietijos vėlyvosios gotikos (XV a.) mene – šventasis vaizduojamas kaip šarvuotas riteris su ietimi, iš kubilo liejantis vandenį ant liepsnojančio pastato.

Trakų istorijos muziejuje saugoma kiek vėlesnio laikotarpio (tikėtina XVIII a.) Šv. Florijono skulptūra, kurios vaizdavime išlaikyti tradiciniai kanonai. Skulptūra pagaminta pietų Vokietijoje. Skulptūra išdrožta iš vientiso medžio gabalo, yra 72 cm aukščio (nuo pagrindo iki ieties smaigalio). Statulėlė gruntuota ir dengta polichromine tapyba. Šventasis stovi ant žemo, beveik kvadratinio postamento. Jo apatinėje pusėje gotišku šriftu (jo švabacho atmaina) išraižyti meistro inicialai – A.S.T. Šv. Flo-

Skulptūra. Šv. Florijonas. XVIII a. Vokietija. K. Barišaško nuotr.

rijonas pavaizduotas su romėnų kario apranga – aukso spalvos šarvais, žalia tunika, purpuriniu apsiaustu su perpeptiniu diržu, avintis kario sandalus, šalmas aukso spalvos, puoštas keturiomis įvairiaspalvėmis stručio plunksnomis. Vienoje rankoje karys laiko ietį - vėliavą, kita iš medinio kibiro lieja vandenį ant namo, esančio postamente, liepsnojančio dvišlaičio stogo. Skulptūros torso posūkiui, besiplaikstančioms apsiausto klostėms, veido išraiškai būdinga barokinė ekspresija.

Lietuvos mene šis šventasis (dar vadinamas Fioreliu, Fiureliu ir Flurijonu) dažniausiai žinomas iš medžio drožinių. Lietuvių skulptūroje Šv. Florijonas dažniausiai vaizduojamas kaip karys su vėliava ar ietimi, pilantis vandenį ant degančio namo, o jei nėra namo ar ieties, būtinas atributas nors romėniškas šalmas ir kibiras vandens. Labiausiai Šv. Florijono skulptūrėlės paplito Žemaitijoje, kur jos visada statomos ant stulpų,

kad apsaugotų sodybas nuo ugnies ir audrų, tačiau žinomos ir kitur.

Antai Šv. Florijonas yra Užpalių miestelio prie Utenos globėjas, jo koplytstulpis pastatytas iš sudėtinių visų gyventojų aukų, o gegužiniai Florijono atleidai – didžiausia šios parapijos šventė.

Šv. Florijonas ne tik sergėja nuo gaisrų, bet ir globoja ugniagesius. Ugniagesiai Europoje jau nuo viduramžių dėl savo veiklos pobūdžio buvo susibūrę į gerai organizuotas ir drausmingas draugoves. Jų nariai turėjo savo aprangą, ženklus ir vėliavas, kuriuose paprastai buvo vaizduojamas Šv. Florijonas. Lietuvos archyvuose galima rasti užuominų, kad nuo XV a. pabaigos ir XVI a. tokios ugniagesių draugovės, kurių globėjas – Šv. Florijonas, buvo ir didesniuose mūsų šalies miestuose.

Muziejininkas Saulius Zalsys

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmdienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 19 (228)

XV a. šaunamasis ginklas

Trakų istorijos muziejaus ginkluotės rinkinyje saugomas vienas seniausių rankinių šaunamųjų ginklų – kabliašaudė (lenk hakownica, vok. hakenbüchse). Ginklo pavadinimas kilęs nuo įvairių formų kablių, kuriais, norint sušvelninti galingą šūvio atotrąką, kabliašaudė būdavo užkabinama už pilies sienos ar didelio skydo.

Rankiniai šaunamieji ginklai Europoje pradėti naudoti XIV a. viduryje. Pirmas žinomas rankinio šaunamojo ginklo paminėjimas yra 1364 m. Perudžos miesto (Italija) tarybos užsakymas ginklų meistrams pagaminti 500 bombardėlių (ital. bombardella), t.y. mažų bombardų, kuriomis galima šaudyti laikant rankose. Bombardėlos – 30-50 cm ilgio storasieniai vamzdeliai, pritvirtinti prie ilgo, į žemę įremiamo medinio koto, užtaisomos per vamzdį, pripilant parako dulkių, jas iešmu supresuojant ir užkėmiant veltinio kamščiu. Tada į vamzdį būdavo įdedama

akmeninė kulka ir dar vienas kamštis. Šaunama padegant paraką per skylutę vamzdžio drūtgalyje išmirkytu salietros tirpale smilksnčiu pagaliuku. Vieną ginklą aptarnaudavo du žmonės, vienas taikydavosi, kitas padėgdavo užtaisą. Taiklų šūvį galima buvo paleisti tik labai nedideliu atstumu, bet smogiamoji galia buvo didžiulė, kulka pramušdavo bet kokius šarvus. Papildomas efektas buvo arklių išgąstis – šiaip kovos žirgai paprastai nebijojo ugnies, bet juos gąsdino šūvio triukšmas ir dvokiantys juodojo parako dūmai. Bombardėlos buvo labai primityvus ginklas, bet jas palaipsniui imta tobulinti. Vietoje medinės lazdelės imta naudoti pakulinę dagtį, vietoje medinio strypo imta montuoti vamzdžius į specialiai išlenktus ir apdrožtus apšodus, kurių galą šaulys galėjo laikyti po pažastimi arba užsidėti ant peties. Taip atsirado

Šaunamasis ginklas. XV a. pr. Vokietija. V. Neliubino nuotr.

kabliašaudės. Šūviui jau nerėmė į žemę, o laikė rankose, o atatrunkos gesinimui tarnavo po vamzdžių įtvirtintas kablys, užkabinamas už sienos ar didelio skydo, kitaip atšokęs ginklas galėjo šaulį pargriauti, o dažnai ir rimtai sužaloti. Pagrindinė „kabliašaudės“ paskirtis buvo įtvirtinimų gynyba.

Trakų istorijos muziejaus turima kabliašaudė priklauso lengvesniajam iš dviejų šio ginklo tipui, ją gali naudoti ir vienišas šaulys, skirtingai nuo sunkių jų kabliašaudžių, kurias aptarnaudavo mažiausiai du žmonės. Aštuoniabruonis, geležinis, 21 cm ilgio ir 54-62 mm skersmens, į drūtgalį plėtėjantis vamzdis, įstatytas į iš medžio gabalo išdrožtą apšodą ir pritvirtintas dviem storomis geležies juostomis. Viena juosta apšodo apačioje prikaltą vinių, kitos ga-

lai užlenkti ir suvirinti, padarant strypą – „kablį“, nuo kurio kilo ginklo pavadinimas. Vamzdžio viršuje išmušta skylė dagčiai bei augalo šakelę vaizduojantis ornamentas. Tuoj už vamzdžio apšode išdrožta didelė raidė „T“, nežinia, meistro ar savininko ženklas. Apsodas drožtas, formuojant palaipsniui į galą plonėjančią ir žemyn kiek linkstančią buožę. Buožės gale skylė kilpai, pakabinti ginklą prie balno ar ant sienos. Apsode matyti aktyvaus ginklo naudojimo požymiai. Prie vamzdžio galo ir aplink uždegimo skylę medis apdegęs nuo šūvių ir degančios dagties. Apsodo apačia ties kabliu smarkiai subraižyta, sprendžiant iš ploto, šaudant ne nuo sienos, o nuo lentinio skydo. Buožės viršuje šešios lygiagrečios įpjovos, gal būt šaulio tikslų pataikymų liudinin-

kai. Ši kabliašaudė galėjo būti pagaminta XV a. pr. Vokietijoje.

Kada rankiniai šaunamieji ginklai pasiekė Lietuvą tiksliai nėra žinoma. Artilerija jau buvo XIV a. pabaigoje. XV a. pradžios istoriniai šaltiniai mini buvus 15 bombardų neseniai baigtoje statyti Trakų salos pilyje. XIV – XV a. sandūroje „hakownica“ jau žinoma Lenkijoje ir vokiečių Ordino žemėse. Maždaug tuo metu kabliašaudės turėjo pasiekti ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. LDK šio tipo ginklai buvo naudojami ilgai, kabliašaudės minimos dar XVI a. pabaigoje Biržų pilies arsenale. Bet tai jau, matomai, buvo smarkiai patobulinta ginklo versija, artimesnė dagtinei muškietai.

Muziejininkas Vytautas Tenešis

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmdienis.

Pro memoria

A†A Barbora Vileišytė (1918 – 2012)

Antradienį, gegužės 8 d., Romoje mirė Barbora Vileišytė, bibliotekininkė, lietuviškosios leidybos tyrinėtoja, du dešimtmečius taip pat ir Vatikano radijo laidų lietuvių kalba redakcijos bendradarbė.

Barbora Vileišytė gimė 1918 m. vasario 1 d. Tbilisyje, kur tuo metu laikinai buvo apsigyvenusios jos senelio Petras Vileišio ir tėvo Jono Vileišio šeimos. Vidurinį mokslą išėjo nepriklausomoje Lietuvoje. 1944 m. besitraukiant nuo artėjančio sovietų fronto, Barbora Vileišytė su tėvais atsidūrė Varšuvoje. 1952 m. Varšuvos universitete baigė bibliotekininkystės studijas. Dar studijuoda-

ma pradėjo dirbti universiteto bibliotekoje. Nuo 1954 m. iki 1966 m. vadovavo Varšuvos katalikų teologijos akademijos bibliotekai. 1968 m. apsigynė filologijos mokslų daktaro disertaciją. Yra taip pat parengusi išsamią studiją apie Seinų spaustuvės (1906-1918 m.) veiklą. Nuo 1966 m. iki 1978 m. Barbora Vileišytė dirbo Varšuvos universiteto sociologijos ir filosofijos instituto, Lenkijos mokslų akademijos sociologijos ir filosofijos instituto ir Lenkų filosofijos draugijos bibliotekose. Nuo 1973 m. buvo šių trijų jungtinių bibliotekų direktorė. 1978 m. išėjusi į pensiją, persikėlė gyventi į Romą. Europos lietuvių

sielovados delegatūrai vadovavęs vysk. Antanas Deksnys ją pakvietė redaguoti žurnalą „Krivulė“. Gyvendama Romoje Barbora Vileišytė taip pat tvarkė Lietuvių katalikų mokslo akademijos biblioteką, buvo Vatikano radijo laidų lietuvių kalba redakcijos bendradarbė.

Velionės palaikai trečiadienį, gegužės 9 d., buvo pašarvoti Romos Popiežiškosios šv. Kazimiero lietuvių kolegijos svečių namų koplyčioje. Barbora Vileišytė palaidota Vilniaus Rasų kapinėse, Vileišių šeimos kape.

Vatikano radijas

Knygos

Ar girdė Vytautas žirgą Juodojoje jūroje?

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

2011 metais Lietuvos istorijos ir žirgų mylėtojus pasiekė puikios poligrafinės kultūros Gintaro Kaltenio knyga* „Žygis žemaitukais iki Juodosios jūros“, kurioje net 128 spalvotos iliustracijos (dizainas ir žemėlapiai – Tautvydas Kaltenis).

Tai 2010-ųjų – jubiliejinių Žalgirio mūšio atminimo metų – raitelių žygio „2000 km istorijos“, simboliškai pakartojusio Vytauto Didžiojo maršrutą iš Trakų iki Juodosios jūros, dalyvio pasakojimas. Aprašomi kelionės per Baltarusiją ir Ukrainą vaizdai, LDK pilių bei kitų istorinių objektų lankymas, susitikimai su vietos gyventojais.

Čia neslepiamas autoriaus pasididžiavimas žygio draugais, žygeivių pomėgis žirgams žemaitukams ir, žinoma, dėmesys nuostabią aviganiui Alšiui, atsitiktinai pritapsiam prie ekspedicijos.

Apie projektą „2000 kilometrų istorijos“ skaitome knygos paskutiniame viršelyje:

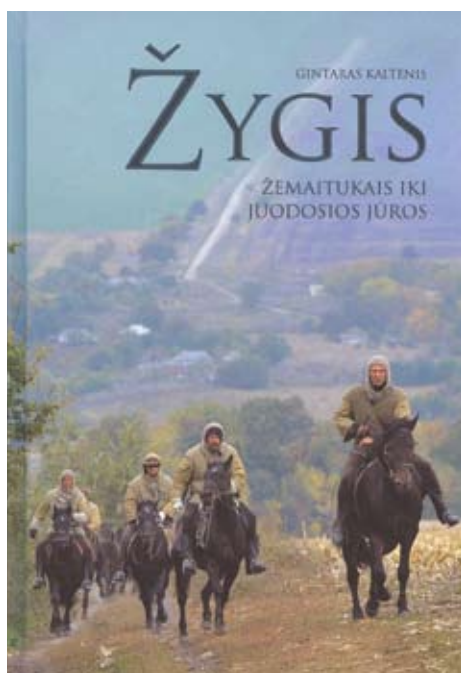
2010-aisiais surengtas Lietuvos mėgėjų raitelių žygis buvusią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją – per Baltarusiją ir Ukrainą maršrutu: Trakai–Norviliškės–Medininkai–Krėva–Alšėnai–Lyda–Naugardukas–Myrius–Nesovžius–Slanimas–Kosavas–Rūžanai–Brestas–Luckas–Kremenecas–Podolės Kamenecas–Očakovas.

Po 600 metų ryžtasi simboliškai pakartoti Vytauto Didžiojo kelią, kurį jis praskynė iki Juodosios jūros ir taip aktualizuoti Europoje LDK kultūros paveldą, skatinant jo išsaugojimą. Šių dienų Lietuvos Respublika tesudaro apie 10 procentų buvusios LDK teritorijos, apie 33 proc. priklauso Ukrainai (tai daugiau kaip pusė visos dabartinės Ukrainos), 30 proc. – Baltarusijai (beveik visa dabartinė Baltarusija), 23 proc. – Rusijai ir 2 proc. – Lenkijai.

2010 m. rugsėjo 8 d. iš Senujų (aut. past.) Trakų išjoję raiteliai per keturiasdešimt dienų aplankė daugiau kaip dvidešimt LDK istorinių objektų – miestų, gyvenviečių, tų laikų gynybinių, sakralinių, rezidencinių paskirties architektūros paminklų, susitiko su vietos gyventojais. Raitelius su visureigiais lydėjo ekspedicijos komanda – ji gabeno daiktus ir padėjo įsikurti stovyklavietėse. Spalio 17 dieną ekspedicija pasiekė Juodąją jūrą prie Očakovo miestelio. Kelionėje buvo kuriamas filmas, dabar pristatytas ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje, Ukrainoje, kitose šalyse.

Kartu buvo tiriami žirgai žemaitukai – viena seniausių veislių Europoje, žinoma jau nuo VI–VII amžiaus, padėjusi lietuviams karų ir negandų metais. Žemaitukų arklių augintojų asociacija rūpinasi, kad šie žirgai sugrįžtų į mūsų gyvenimą, primintų garbingą Lietuvos praeitį ir nacionalinio genofondo savitumą, labiau pasitarnautų vaikų sportui ir sveikatingumui, pramogai, turizmui, šeimos ūkiui, eksportui. Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija žemaitukus pripažino kaip saugotiną veislę ir įtraukė į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą.

Knygoje glaustai, su humoro gaidele pasakojama apie pačią ekspediciją („Žygis.

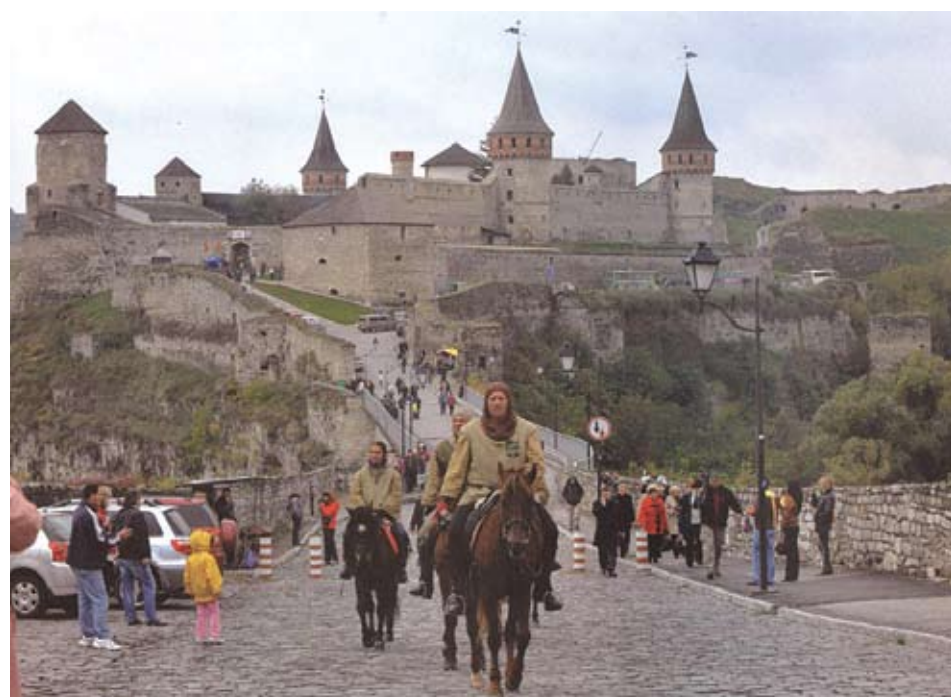
Knygos viršelis

Joja joja lietuvaiciai“), jos pabaigą („Juodoji jūra“), apie ištverminguosius nedidukus žirgus („Žemaitukai“), puikų, atsitiktinai prie gerokai apgriuvusios Alšėnų pilies priklydusį valkataujančių aviganį, dabar žinomą visoje Lietuvoje, kuris prisijungė prie žygeivių ir buvo pavadintas Alšiu („Alšis“), atsaką arklių „gynėjams“ – žemaitukai buvo viskuo tinkamai aprūpinti, o ne kankinami („Misija įmanoma“), bendražygius („Žmonės“) ir („Dabar“).

Žygyje dalyvavo Vaidotas Ruišys, raitelių vadas (dėl sveikatos sutrikimo pusiaukelėje pasitraukė iš projekto), Gintaras Kaltenis, „Arti dizainas“, Česlovas Marcinauskas, gidas, Skirmantė Naglytė, bendrovės direktorė, Algirdas Motiejūnas, artojas, Giedrius Klimkevičius, šio projekto iniciatorius ir idėjos autorius, Neringa Kūlokaitė, menininkė, Antanas Narmontas, Pakruojos dvaro prižiūrėtojas, Vaidotas Digaitis, arklių augintojas ir Jonas Plūčas, miškininkas.

Leidinyje panaudotos ne tik autoriaus, kuris jau seniai fotografuoja žirgus bei tikisi surengti autorinę jų parodą, bet ir profesionalaus fotografo Vlado Ščiavinsko nuotraukos.

Žygis iš Senujų Trakų startavo neatsitiktinai – čia gimė vienas iš žymiausių Lietuvos valdovų – Vytautas Didysis. Maršrutas buvo sudarytas taip, kad būtų aplankyti tik patys svarbiausi istoriniai objektai. Autorius pastebi, kad po tvarkingos Baltarusijos, jos suartų laukų, tvarkingų kelių, pakelių bei gyvenviečių, skurdas ir netvarka Ukrainoje nepaliovė stebinti visą kelią (aišku, jojama buvo ne pagrindiniais šalies keliais). Ta-

Prie Podolės Kameneco pilies

Žygio tikslas pasiektas – Juodoji jūra

čiau viską atpirko žmonių svetingumas ir nuoširdumas.

Didžiulės, išpuodingos pilys, begalinės teritorijos stebino buvusios valstybės didybę. Bet metai po metų, karta po kartos mes praradome ne tik žemes, teritorijas, pilis, bet ir pasitikėjimą savimi. Pagaliau ir kelionės tikslas – Juodoji jūra tikrai pasirodė juoda juoda kaip juodos akys, nors tądien buvo labai rami. Šuoliais įveikė smėlėtą kaip Palangoje paplūdimį raiteliai atakavo vandenį, o žirgai, atrodo, įvertinę akimirkos svarbą, puolė gerte gerti, veikiau rytį jūros vandenį. Legenda apie Vytauto žirgo girdymą Juodojoje jūroje pasitvirtino!

Žygeiviams teko įveikti upes ir kemsynus, kalvotas lygumas ir miestus, nugalėti save ir sunkumus. Per šį žygį susiformavo stipri ir vieninga komanda, o žemaitukai įrodė visus savo, kaip vienos iš seniausių Europos žirgų veislės, privalumus.

Beje, knygos autorius beveik su tais pačiais bendražygiais 2011 m. dalyvavo ir kitame panašiam, tik dvigubai trumpesniam žygyje su žemaitukais „Meilės žygis Valdovų keliu“ iš Vilniaus į Krokuvą.

* Žygis žemaitukais iki Juodosios jūros / Gintaras Kaltenis. – Vilnius: VŠĮ „Foto sąjūdis“, 2011. – 64 p. : iliustr. Tiražas 500 egz. ISBN 978-609-95317-0-0.

Paskaitų ciklas Palaimintojo Jurgio Matulaičio metams

Jurgis Matulaitis Varšuvoje 1905–1907 metais

Dr. Auksė NARVILIENĖ, Vilnius

Vienas iš sunkiausių Jurgio Matulaičio gyvenimo laikotarpių buvo 1905 metai, kai labai pablogėjus sveikatai, progresuojant kaulų tuberkuliozei, neturėdamas lėšų gydytis, jis gulėjo Varšuvos priemiesčio Pragos vargšų ligoninėje, kurioje gydymas buvo nemokamas. Tuo metu prasidėjo (1905) revoliucija prieš caro valdžią, normalus miesto gyvenimas buvo sutrikdytas, ir tai atsiliepė ligoninės darbu. Liudininkai prisimena, kad Jurgis Matulaitis atrodė tada pusiau marinamas, fizinės jo jėgos silpo kasdien. Buvo atsidavęs Dievo valiai, giliai tikėdamas, kad išgelbėti tegali tik Dievo Malonė. Karštai meldėsi ir į Dievo Motiną Švč. Mergelę Mariją, kad jam dar būtų leista stropiai pasidaruoti Bažnyčioje

Tuo metu ligoninėje dirbo žymus chirurgas Bronislavas Savickis (Sawicki), kuris taip pat globojo ir Varšuvos kilmingųjų mergaičių gimnaziją, įkurtą ir vadovaujamą slaptos vienuolės, grafitės Cecilijos Pliater-Zyberkaitės. Doktoras papasakojo grafaitei apie jauną gabų kunigą, pasmerktą mirti vien dėl to, kad neturi lėšų apmokėti už gydymą ir juo niekas nesirūpina. Ši žinia labai sujaudino grafaite, ji tuoj nuskubėjo į ligoninę ir nustebo pamačiusi pažįstamą veidą. Jaunąjį kunigą anksčiau ji buvo sutikusi pas Piasečno kleboną Feliksą Matulevičių, Jurgio Matulaičio dėdę, kurio kaimynystėje buvo grafitės dvarelis Chiličkos su jos įsteigta mergaičių žemės ūkio mokykla. Cecilija, nepaisydama ligoninės direktoriaus prieštaraavimo, parsigabeno kunigą į savo įstaigą Varšuvoje (Gražioji g. 34), kur to paties daktaro B. Savickio gydomas ligonis pradėjo atgauti jėgas. Šiuose namuose jis praleido 2,5 metų, patirdamas motinišką ir seserišką rūpinimąsi, seserų širdiečių globą.

Cecilija Pliater-Zyberkaitė buvo viena iš labiausiai nusipelnusių savo epochos moterų. Ji buvo globos įstaigų ir mokyklų ikūrėja bei organizatorė, visuomenės veikėja ir publicistė, garbingai įsirašiusi į lenkų mokyklos ir intelektualaus jaunimo judėjimo istoriją katalikiškoje Lenkijoje.

XX a. pradžioje Lenkijoje reikėsi kelios dvasingumo srovės. Vienos iš jų centrinė figūra buvo C. Pliater-Zyberkaitė. Ji laikoma organizuoto lenkų katalikų pasaulietinės inteligentijos judėjimo pradininke. Taip ją įvertino bendraamžiai ir vėlesnės kartos žmonės; Cecilija pralenkė laiką, kuriuo gyveno ir veikė.

C. Pliater-Zyberkaitė priklausė grafų Pliaterių giminei, kilusiai iš Vestfalijos (pirmą kartą minima 1180 m.). XV amžiuje Pliateriai persikėlė į Livoniją, vėliau kai kurie iš jų įsikūrė ir Lietuvoje. Cecilijos tėvai iš Šlosbergo dvaro Kurše atsikėlė prie Varšuvos į Passų dvarą, kur 1853 m. gegužės 8 d. ji gimė – aštuntas vaikas šeimoje. Jos mylima didvyrė Emilija Pliaterytė buvo artima giminaitė, seniau gyvenusi pas Cecilijos senelį Mykolą, Lietuvos pakanclerio sūnų, ir ten įsitraukusi į 1831 m. sukilimą.

Po motinos mirties, baigusi gimnaziją, nuo 17 metų gyvendama su tėvu gimtajame Šlosbergo dvare Kurše, perėmė namų šeimininkės pareigas. Tvarkydama namų ūkį, pradėjo šviečiamąją veiklą kaime, vadovavo ir dirbo mokyklėlėje dvaro tarnams ir samdiniams, rūpinosi našlaičiais, teikdavo jiems prieglobstį ir išsilavinimą. Tuo metu dvaro kapelionas buvo kunigas J. Tamulevičius, pas kurį vasaromis lankydavosi „Anykščių šilelio“ autorius. Cecilija susidomėjo jo poezija ir pradėjo mokyti lietuvių kalbos. Jai padėjo pats Antanas Baranauskas, o toliau mokė dvaro kaimynas kunigas J. Dovydaitis, buvęs Motiejaus Valančiaus sekretorius. Jis skatino mergaitę dvasiniam lavinimuisi ir socialinei veiklai.

Cecilijos jaunystė – įtempto darbo ir mokslo metai. Ji mokėsi anglų ir lietuvių kalbų, savo menines žinias gilino Italijoje, vėliau Prancūzijoje. Studijavo Bažnyčios ir filosofijos istoriją, šventųjų gyvenimus. Galiausiai grafitė nusprendė savo apaštališkus darbus sujungti su patriotine veikla, konkrečiai – atsidėti mergaičių auklėjimui krikščioniška ir tautiška dvasia. Ji priklausė dviejų nepasisekusių sukilimų kartai, troško išgelbėti ir atkurti išvargintą tautinę, dvasinę

ir materialinę krašto visuomenės gerovę. Būdama slapta vienuolė, Cecilija tapo šeimos gyvenimo šventumo ir skaistumo apaštale. Dar iki susitikimo su J. Matulaičiu jos nuostata buvo *piktumą nugalėti gerumu*. Ji rašė apie ypatingą moters vaidmenį šeimoje ir visuomenėje. Kaip testamentą Cecilija paliko 1 200 puslapių trilogiją moterims, kurioje pažėrė harmoningą moters uždavinių puokštę. Trilogiją sudaro knygos *Vedybinio gyvenimo slenkstyje*, *Moteris – židinys*, *Keletas minčių apie auklėjimą šeimoje*, kurių pagrindinė mintis: per atgimusią moterį į atgimusią šeimą, per atgimusią šeimą – į atgimusią visuomenę.

Cecilija rūpinosi ir vyriškojo jaunimo atgimimu. Tuo metu jaunimas buvo užsikrėtęs anarchizmu, praradęs pasitikėjimą vyresniąja karta, plito moralinis nihilizmas. Atrodė neįmanoma, kad tokiomis sąlygomis aristokratė moteris galėtų rasti kalbą su studentija.

Darbuotis su katalikišku jaunimu jai padėjo kun. J. Matulaitis, kuris, pagerėjęs sveikatai, ėmėsi pedagoginio darbo, nes mergaičių gimnazija tuo metu buvo netekusi kapeliono. J. Matulaičio įtaka buvo didelė, iš buvusių jo mokinių išaugo daug žymių moterų. Viena jų, J. Žukauskaitė, vėliu Jokantienė, liudija, kad J. Matulaitis dėstęs be vadovėlio ir taip įdomiai, jog ateidavę klausytis net mokytojai, taip pat vaizdingai ir plačiai aiškindavęs mokinių pateikiamus klausimus. Jam kapelionaujant išplito ir pati įstaiga, nes greta gimnazijos buvo įsteigta mergaičių seminarija ir aukštesnieji moterų kursai. J. Matulaitis matė, kad seserys vienuolės dirba tam pačiam tikslui, kuriam jis auksavo savo gyvenimą ir, kaip rašo Antanas Kučas, džiaugėsi, kad seselė Cecilija buvo gimininga liepsnojanti apaštališka siela, jau plačiai išsiskleidusi savo tėvynėje.

Tuo metu Chiličkose veikė aukštesnioji mergaičių žemės ūkio mokykla. Žinoma, kad šią mokyklą yra baigusios aštuonios lietuvaitsės, tarp jų – būsimosios neviešųjų vienuolių širdiečių vadovės Ona Zoštautaitė ir Kotryna Palulytė. Ši vėliau tapo Dotnuvos žemės ūkio akademijos profese (vienuolijos viešasis pavadinimas buvo *Lietuvos katalikių moterų kultūros draugija*).

Gyvendamas Pliater-Zyberkaitės įstaigoje, Matulaitis atsidūrė gyviausiame jaunimo katalikiškojo judėjimo centre. Jų abiejų pastangomis 1905 m. įkurta *Jaunimo bičiulių draugija*, kurioje buvo etikos būreliai ir šeimų židiniai studentams ir vyresniems gimnazistams. Čia atsirado pirmasis religinis visuomeninis pasauliečių leidžiamas žurnalas *Srovė*. Cecilija išleidžia 500 puslapių knygą jaunimui, pavadintą *Persilaužimas*, kiek vėliau knygą *Idealas ir jaunimas*. Vėliau profesorius Eugenijus Jarra rašė, kad Pliaterytės misijai reikėjo solidžios Bažnyčios autoriteto paramos, ir čia Apvaizda atsiuntė jai Fribūro teologijos daktarą J. Matulaitis priklausė ir *etikos būrelių* vadovybei.

Tuo metu per Rusiją nuvilnijus 1905 m. revoliucijai, Lenkijoje taip pat pūstelėjo laisvės vėjai. Sujudo ir Bažnyčia, popiežiaus Leono XIII kviečiama spręsti socialinius klausimus. Jautriausia Lenkijos problema atrodė socialinė. Į pirmąsias tos veiklos gretas stojo J. Matulaitis. Jis per studijas ir sielovados darbą Fribūre buvo susipažinęs su Bažnyčios socialiniu mokymu ir ėmė veikti dviem frontais, teikdamas idėjų ir siūlydamas konkrečių darbų. Pirmoji mintis buvo ruošti paskaitų ciklą ir jose aiškinti socialinius bei ekonominius klausimus. Radęs entuziastingą grafitės pritarimą, jis suorganizavo politinės ekonomijos paskaitų ciklą, kurie užtruko 3–4 mėnesius.

Po paskaitų prasidėjo praktinė veikla, pradėtas organizuoti akademinis jaunimas. Šio darbo ėmėsi bendramintis, tuomet dar studentas E. Jarra. Išsiskleidė *Atgimimo* sąjūdis, panašus kaip lietuvių ateitininkų, apėmęs Varšuvos, Krokuvos ir Lvovo universitetus.

J. Matulaitis pradėjo rūpintis gamyklų jaunimu, darbininkų telkimu. Juos pradėjo telkti kun. Marcelis Godlevskis, o J. Matulaitis išplėtė veiklą visoje Varšuvoje, įkūrė ir įteisino *Krikščionių darbininkų draugiją* bei ėmėsi redaguoti dvisavaitį *Darbininko drau-*

Cecylijos Pliater-Zyberkaitės mokyklos Varšuvoje, Gražioji g. 24. Čia kun. Jurgis rado globą bei medicinos pagalbą 1904–1907 m. ir visada nuoširdžią viešnagę. Švč. Jėzaus Širdies Pasauliečių instituto archyvo Konstantine nuotr.

gą. Tai buvo darbininkų profesinė sąjunga, susikūrusi krikščioniškosios demokratijos pagrindu. Draugijos tikslas buvo kelti darbininkų religinį, moralinį, intelektualinį lygį ir tautinį sąmoningumą. Draugijos generaliniu sekretoriumi buvo kun. J. Matulaitis. 1908 m., Matulaičiui jau išvykus į Petrapilį, aštuoniuose Lenkijos rajonuose paplitusiai draugijai priklausė apie 22 200 narių.

Neišvengta ir nesusipratimų. Ne visiems patiko lektorių idėjos ir darbai. Konservatyvieji katalikai teigė, kad dėl C. Pliaterytės ir kunigo J. Matulaičio sumanymo visi jų bendraminčiai strimgalviais rieda į ereziją ir amžiną prapultį. J. Matulaitis buvo skundžiamas Varšuvos kurijai, vadinamas modernistu, liberalu, socialistu ir t. t. Skundai buvo siunčiami ir į Romą, kur nebuvo bendros nuomonės. Viena iš slaptų biuletenių, platinamų įvairiose Europos šalyse, J. Matulaitis buvo įvardintas kaip *vienas iš pavojingiausių modernistų pasaulyje*.

Su savaitraščio *Darbo draugas* redagavimu yra susijęs incidentas, palikęs pėdsakus J. Matulaičio gyvenime. Kol jis gydėsi, savaitraštį redagavęs pasaulietis parašė Matulaičio vardu nelabai tikslų straipsnį. Varšuvos kurijoje tartasi J. Matulaitį suspenduoti, dėl to jis labai išgyveno, nes visa širdimi stengėsi tarnauti Bažnyčiai. Dėl to išstojo iš kunigų draugijos *Unio cleri*. Norėjęs net pasitraukti iš Varšuvos, bet po gilių apmąstymų priėjęs išvados *...nepaisyti, ką žmonės apie mane mano, kalba arba rašo: vien žiūriu Dievo garbės ir Bažnyčios labo; sau obalsiu pasiėmiau: vince malum in bono (blogį nugalėk gerumu)*.

Kaip generalinis *Krikščionių darbininkų draugijos* sekretorius, kun. Matulaitis buvo vienas iš Lenkijos socialinių kursų organizatorių Varšuvoje 1907 m., subūrusių per 700 dalyvių. Tarp prelegentų buvo ir J. Matulaitis. Jis stengėsi pateikti Bažnyčios mokymą, aukštesnį už kraštutinius socialistų ir liberalų požiūrius. Kun. Matulaičio mintys rado didelį atgarsį.

Dar prieš atvykdamas iš Kielcų į Varšuvą, J. Matulaitis domėjosi kunigų vidinio gyvenimo problema. Toje srityje mokytoju pasirinko tėvą kapuciną Honoratą Kozminskį. Po vienuolių panaikinimo 1864 m. Rusijos okupuotose žemėse veikė slaptos vienuolių ir kunigų bendruomenės.

Tokia buvo ir *Diecezinių Marijos kunigų draugija*, vėliau panaikinta, kai kai kurie kunigai prisidėjo prie mariavitizmo. Vadovaujant t. Honoratui, kun. J. Matulaitis pradėjo iš naujo organizuoti kunigus. Dėl ligos ir dėl neteisingų įtarinėjimų ši draugija egzistavo neilgai. Darbas su šia ir kitomis kunigų draugijomis rodo J. Matulaičio siekius gilinti dvasinį gyvenimą, siekiant šventumo. Šis darbas buvo tartum pasirėngimas atgaivinti Marijonų vienuoliją.

Jis taip pat padėjo moterų vienuolijoms, vadovaudamas rekolekcijoms, versdamas, taisydamas ir rengdamas jų istatus. Jis paren-gė medžiagą ir pataisė Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos seserų kongregacijos, Jėzaus

seserų tarnaičių kongregacijos konstitucijas. Seserų misionierių konstituciją dar ilgą laiką taisė jau būdamas Petrapilyje. J. Matulaičio laišškai seserims yra dingę. Išliko tik stambus C. Pliater-Zyberkaitės laiškas ta tema tomas. Kun. J. Matulaitis į daugelį klausimų žiūrėjo naujai, per užsienyje įgytas žinias, skatindamas prireikus keisti istatus, kad labiau tiktų naujųjų laikų apaštalamumui. Tvarkydamas moterų vienuolių istatus bei instrukcijas, kun. J. Matulaitis stengėsi jas ištraukti iš senoviško uždaro kiauto, narių nelygybės ir net iš uniformų.

Daugiausia jis padėjo 1904 m. jį priglaidusiais ir ligoje globojusiais 1874 m. įsteigta Jėzaus Širdies tarnaičių vienuolijai, kuriai priklausė ir Cecilija. Jis perredagavo jų istatus ir 1909 m. gruodžio 21 d. gavo jiems Šv. Sosto aprobatą.

Bendravimas su šia vienuolija nesibaigė vien tais keleriais metais, kuriuos J. Matulaitis praleido Varšuvoje taisydamas sveikatą iki išvykstant 1907 m. dėstyti į Petrapilio dvasinę akademiją. Ten savo sociologijos paskaitose kalbėjo ir moterų klausimu. Jis tvirtino, kad moteris jokiu būdu nėra žemesnė už vyrą, bet yra kitokia, nes Dievas jai skyrė kitokius gyvenimo uždavinius. J. Matulaitis ir asmeniškai jautė didelę pagarbą bei dėkingumą moterims, nes iš jų patyrė daug gerumo ir užuojautos, ypač iš motinos, o po jos mirties iš vyresnės sesers Emilijos, paskui brolienės Veronikos, pagaliau Varšuvoje iš C. Pliater-Zyberkaitės ir jos seselių. Šios vienuolijos seserys labai gerbė kun. J. Matulaitį ir rūpinosi juo. Kai jis tapo vyskupu, siuntė jam maisto į karo nuniokotą Vilnių ir aprūpino reikalingiausiais baldais, o vyskupas 1920 m. atvyko į Cecilijos laidotuves.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, kai panoro grįžti į Šveicariją, bet, pasiekus Varšuvą, kelias toliau bus uždarytas, J. Matulaitis vėl apsigyveno toje pačioje grafitės C. Pliater-Zyberkaitės gimnazijoje, lankėsi Chiličkų ūkelyje.

Varšuvoje šį kartą teko praleisti apie ketverius metus. Juos praleido labai intensyviai įsitraukęs į visuomeninį darbą ir apaštalamumą. Tuo metu šalia Varšuvos, Bielianoose, kun. J. Matulaičio atsidavimo ir nenuilstamo darbo dėka išaugo pirmieji atnaujintos Marijonų vienuolijos namai Lenkijoje, prie jų našlaičių prieglauda su mokykla. Karo metais labai sunkiomis materialinėmis sąlygomis pagalbą teikė ir Cecilija. Jos vienuolija, širdietės, turėjo ryšių su turtingais savo mokinių tėvais, ir juos įtraukė į šalpą.

C. Pliater-Zyberkaitė, būdama amžiumi gerokai vyresnė, turėdama didelę dvasinę ir gyvenimo patirtį, sugebėjo gražiai padėti kun. J. Matulaičiui, bendradarbiauti su juo ir kartu sulaukti jo pagalbos. Tai buvo reikšminga nelengvu Jurgio Matulaičio gyvenimo laikotarpiu 1905–1907 m.

Nuotr. iš T. Gorski MIC knygos „Palaimintasis Jurgis Matulaitis“ (2009)

Iš evangelikų liuteronų bažnyčios istorijos

Šiaurės Lietuvoje yra tokia Joniškio evangelikų liuteronų parapija

Vytautas GOCENTAS, Vilnius

Dabartinė Joniškio evangelikų liuteronų bažnyčia, įsikūrusi gaisrinės pastate

Joniškio liuteronai – sena ir garbinga Lietuvos gyvojo krikščioniškojo paveldo dalis. Pasidomėkime ir joniškiečiai, ir aplinkiniai, ir toliau gyvenantys, kaip tikėjimo broliai gyveno, puoselėjo religinius jausmus, gynė teisę ir galimybę išpažinti meilę artimui.

Štai keletas viešai internete skelbiamų šios parapijos veikimo datų: XVII a. 2 p. – spėjama, kad įsteigiama parapija, statoma pirma bažnyčia; bažnyčia ir archyvą sunaikiną gaisras. 1807 – 1817 m. – Joniškio kunigu buvo Fridrichus Wilhelmus Sikubovius (ar

Skubovius?). 1829 m. – įkuriamą Joniškio evangelikų liuteronų filija. 1847 – 1848 m. grafas Julius von Medem ir baronas Julius von Frank pastatė antrą bažnyčią. 1848 m. – bažnyčia pašventinama. 1862 m. – parapijai priklausė 1.600 parapijiečių. XX a. 1 p. – nepriklausomybės metais parapijos klebonu buvo kun. Eriks Leijeris.

XX a. vidurys – po II pasaulinio karo parapija taip pat veikė.

Dėl registruotos ir veikiančios Joniškio evangelikų liuteronų bažnyčios atėmimo ir pavertimo grūdų sandėliu, E. Leijeris 1949 m. rugsėjo 15 d. laiškų kreipėsi į A. Sniečkę, o 1949 m. spalio 11 d. išsiuntė protesto telegramą Stalinui. Bažnyčią grąžino, tad 1949 m. lapkričio 5 d. pasiuntė padėkos telegramą Stalinui. Kovojo ir dėl kitų bažnyčių (Pagėgių, Skaudvilės, Pakruojo ir kt.) atėmimo, kunigo J. Gavėnio suėmimo. Sovietinės valdžios pareigūnams ir valstybės vadovams negalėjo patikti viešai reiškiamas nepasitenkinimas jų vykdomais veiksmais, primenant jais pažeidžiamus tarptautinius susitarimus, teisės normas, sovietinės konstitucijos straipsnius apie tikėjimo ir sąžinės laisvę, bažnyčios ir valstybės santykius.

1949 m. gruodžio 28 d. nutarimu Leijeris gruodžio 30 d. suimamas ir išvežamas į Vilnių, kur 1950 m. lapkričio 11 d. baigiamas bylos tyrimas. Buvo apkaltintas 1942 m. lapkritį pasirašęs „Abipusės pagalbos“ garbės komiteto atsišaukimą „Tėvynainiai“ kartu su 20 žymių Lietuvos veikėjų, kuriame kviečiama suteikti pagalbą savo artimui, nukentėjusiam nuo metus trukusio bolševikų teroro ir nuo prasidėjusio karo. Tai įvertinta kaip antisovietinė veikla. Taip pat apkaltintas 1948 m. gruodžio 8 (ar 10) – 1949 m. gegužės 4 d. „laikės“ jau suimto kun. Jono Mizaro 1947 m. rugpjūčio 9 d. parengtą memorandumą, kad būtų išvesta

sovietinė armija ir surengti nauji rinkimai dėl nepriklausomos Lietuvos atėities, kuriuo šis norėjo supažindinti šalies ir užsienio vyriausybes, įvairias organizacijas. Nuteistas ir ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Lageryje kaliniai vadino Lejerį „geruoju bičiuliu“, nes jis dalijosi su jais duona, paguoda ir viltimi. Mirė lageryje. Kapas nežinomas. Lietuvos TSR prokuratūros 1989 m. gruodžio 25 d. reabilituotas, paž. Nr. 13-10/89. Visa tai galima perskaityti Mažosios Lietuvos tinklapyje, kurį globoja ir pildo nacionalinio Lietuvos istorijos laikraščio Voruta redakcija aktyvus šią jungtį <http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=1240>

Ką šiuo klausimu papildomai galime perskaityti ir Žeimelio liuteronų parapijos tinklapyje (<http://www.liuteronai.lt/Parapijos/Zeimelio-parapija/Parapijos-istorija/Parapijos-istorija/>)?

1949 metais, kai tuometinė valdžia Joniškio bažnyčią norėjo paversti grūdų sandėliu, kunigas E. Leijeris spalio 11 d. pasiuntė protesto telegramą J. V. Stalinui ir bažnyčia trumpam buvo grąžinta tikintiesiems. Tačiau po poros mėnesių (1949 m. gruodžio 30 d.), padarius kratą klebonijoje, kunigas E. Leijeris buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą, į Michailovkos lagerį (Krasnojarsko sritis, Suslovo geležinkelio stotis). Sibire jis išgyveno tik porą metų. Ten, be sunkių darbų, jis aptarnavo tikinčiuosius tremtyje. Jis mirė 1951 m. gruodžio 31 d. Tikslu jo palaidojimo vieta nežinoma. Žinoma tik tiek, kad kapinės buvo už 17 kilometrų nuo lagerio. Kaliniai galėjo palydėti jį tik iki lagerio vartų, o toliau jiems buvo uždrausta zona. Jo atminimui Žeimelio kapinėse pastatytas paminklas. Parapijos klebonu buvo kun. Gustavas A. Rauskinas (*Rauskinš*, iš Latvijos pakviestas E. Leijerio). Šiuo metu ją aptarnauja kun. Romas Pukys (be to, pamaldas laikantis ne

tik Joniškyje, bet ir Šiauliuose, Radviliškyje, Kelmėje). Parapijos tarybai vadovauja pirmininkė Laima Norvaišienė.

Verta pasidomėti ir kitais šaltiniais. Vilmos Akmenytės straipsnyje *Lietuvos latvių liuteronų bendruomenė 1918-1940 m.* (<http://www.straipsniai.lt/religija/puslapis/4344>. Žiūrėta 2012-03-12) pastebima tokia minėtų įvykių eiga: *Kiek vėliau suimami konsistorijos pirmininkas kunigas Eriks Leijeris, kunigai Gustavas Rauskinas, Jurgis Gavėnia, Jonas Mizaras, parašęs ir išsiuntęs JAV prezidentui Lietuvos išlaisvinimo deklaraciją.*

Kitame ta pačia tema *Tauragės kurjeryje* (2008-12-29) paskelbtame Jono Liorančo straipsnyje *Pašauktas ir siųstas* (apie Lietuvos ev. liuteronų Bažnyčios vadovą vysk. Joną V. Kalvaną) sužinome (<http://www.kurjers.lt/article/articleview/7496/1/1334/>): *Lygiai taip prieglobstį Tauragėje rado paskutinysis Smalininkų bažnyčios kunigas Vilhelmas Grodė. Prisimenu, kaip jis, tylus, užsidaręs savyje, susimąstęs ir paslaptingas, su vešlia patriarcho barzda, ateidavo į bažnyčią, sėdavo prie vargonų ir vargonuodavo pamaldoms, o kas iš tiesų buvo šis vargonininkas, tuo metu žinojo tik parapijos klebonas J. V. Kalvanas.*

Todėl ir norėtusi dar kartą pastebėti, kad tiek Joniškio, tiek ir kita Lietuvos liuteronų bažnyčios ir parapijų istorija būtina nuolatinių studijų, liudijimų užrašymo, paskelbimo. Manau, kad yra ko ir apie ką pasiteirauti, pasidomėti. Visuomet pasitikiu kraštotyrininkų, mokytojų, moksleivių ar iš studijų universitetuose grįžtančio jaunimo pastangomis.

Galiu tik paliudyti, kad tokios pastangos nebus bevaisės – praturtėsime visi vardan Tos Lietuvos.

Ev. liut. kun. Juozo Mišeikio nuotr.

Keturiasdešimt metų – daug ar mažai?

Kęstutis MARCINKEVIČIUS, Pabradė

Š.m. balandžio 29 d. įvyko Pabradės kultūros centro vyrų vokalinio ansamblio 40-mečiui skirtas koncertas. Iš pradžių derėtų skaitytojus supažindinti su šio kolektyvo istorija. Pirmą kartą scenoje ansamblis pasirodė 1972 m. balandžio 7 d. Debiutiniame koncerte dalyvavo Bronius Žukauskas, Aleksas Kušeliauskas, Kęstutis Marcinkevičius, Antanas Šernius, Jonas Kasinskas ir Kazys Černiauskas. Kolektyvo pavadinimas buvo toks: skaičiavimo prietaisų gamyklos „Modulis“ vyrų vokalinis ansamblis. Likvidavus gamyklą, ansamblis neteko rėmėjo. Kadangi Kęstutis Marcinkevičius jame tuomet dainavo ir buvo Pabradės kartono fabriko vadovas, fabrikas tapo ansamblio rėmėju. Nuo tada kolektyvas imtas vadinti Pabradės kartono fabriko vyrų vokaliniu ansambliu.

Bėgo metai, dainininkai tapo senjorais ir ansamblis tapo Pabradės kultūros centro senjorų vyrų vokaliniu ansambliu. Prieš pusmetį prie kolektyvo prisijungus dviems Pabradės „Ryto“ gimnazijos gimnazistams, vėl teko keisti pavadinimą – Pabradės kultūros centro vyrų vokalinis ansamblis.

Kolektyvas koncertuoja ne tik Pabradėje, Švenčionių r., bet ir visoje Lietuvoje bei užsienyje, dalyvauja konkursuose. Devynis kartus dainavo Lietuvos televizijoje.

Ansamblyje yra dainavę 49 dainininkai. Iki šios dienos Anapilin išėjo 9. Negalime pamiršti tokių dainininkų, kaip Česlovas Narušis, Vytautas Andreikėnas ir Adolfas Čiulada. Pert avariją žuvus Jonui ir Genadijui Savickams ir kai kuriems ansamblio nariams išvykus iš Pabradės, nuo 2004 m. liepos 6 d. ansamblio veikla nutrūko. Ansamblis buvo atkurtas 2006 m. rugpjūčio 30 d., poetui Vytautui Barauskui pasiūlius.

Ansamblio atgaivą pradėjo Antanas Rastenis, Kęstutis Marcinkevičius, Kazys Labanauskas, Jonas Kasinskas ir Vaclovas Jasudas. 2010 m. į ansamblį grįžo Bronius Vilimas, 2011 m. Arūnas Jocius, kartu atsivesdamas gimnazistą sūnų Giedrių. O šiais metais B. Vilimas į ansamblį pakvietė Romaną Titarenko. Šiuo metu ansamblyje yra 9 dainininkai.

Trumpai apžvelgus ansamblio istoriją, reiktų grįžti į jubiliejinio koncerto dieną. Prieš pradėdant koncertą buvo parodytas dokumentinis filmukas apie ansamblio veiklą. Apie kolektyvo veiklą per 40 metų papasakojo ir K. Marcinkevičius. Dainomis džiugino Pabradės kultūros centro moterų vokalinis ansamblis, poetas Vytautas Barauskas padėklamavo savo kūrybos eilėraščių, o našlių klubo kvintetas iš Kedainių atliko keletą nuostabių romansų. Koncerto pabaigoje vyrų ir moterų ansambliai dainavo vyrų vokalinio ansamblio himną „Plauk, Žeimenėle“.

Pasibaigus jubiliejiniam koncertui į sceną buvo kviečiamas LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas Valentinas Stundys, kuris ansamblį pasveikino komiteto vardu, palinkėjo kūrybingumo, ištvermės, neblėstančios energijos ir iškėlė padėkas Rimvydui Daugirdui, pirmajam meno vadovui, Svetlanai Daugirdienei, pirmajai koncertmeisteri, Larisai Isačenko, meno vadovei, Stelai Turicai, koncertmeisteri, ansamblio dainininkams veteranams: Arūnui Jociui, Antanui Rasteniui, Kęstučiui Marcinkevičiui, Kaziui Labanauskui, Jonui Kasinskui, Vaclovui Jasudui ir Broniui Vilimui.

Ansamblio dalyvius sveikino Švenčionių rajono savivaldybės mero pavaduotoja

Raja Krupenina ir iškėlė Švenčionių rajono savivaldybės mero Vytauto Vigelio padėkas ansamblio meno vadovei, koncertmeisteri, ansamblio dainininkams veteranams ir jauniems dainininkams Giedriui Jociui ir Romanui Titarenko.

Jubiliejaus proga vyrų ansamblį sveikino ir Pabradės miesto seniūnė Liucija Tunevič, Pabradės „Ryto“ gimnazijos direktorė Laima Markauskienė, Pabradės „Žeimenos“ gimnazijos direktorė Natalija Alinauskienė, Pabradės vaikų ir jaunimo pensionato direktorė Nijolė Genytė, Pabradės vaikų

globos namų direktorė Jolita Veronika Dubauskienė ir Pabradės vyresniojo amžiaus žmonių bendrija.

Po koncerto buvo surengta vakaronė. Dar ilgai skambėjo dainos.

Pabradės kultūros centro vyrų vokalinis ansamblis nuoširdžiai dėkoja buvusiam meno vadovui Rimvydui Daugirdui, meno vadovei Larisai Isačenko, buvusioms koncertmeisterėms Svetlanai Daugirdienei, Tatjanai Stepanovai, Marijai Beperšč, dabartinei koncertmeisteri Stelai Turicai.

Pabradės kultūros centro vyrų vokalinio ansamblio dainininkai, koncerto dalyviai ir svečiai

Lietuva–Lenkija

Tolerancijos pamokos

Živilė MAKauskienė, Punkskas

Živilė Makauskienė

Balandžio 27 dieną, prieš ilgąjį savaitgalį, Lenkijos prezidentas Bronislavas Komorovskis (Bronisław Komorowski) pakeliui į savo vasarnamį Buda Ruska (prie Vygrių) trumpam užsuko į Seinus ir Punkską. Seinuose dalyvavo vietos gaisrininkų šventėje, o Punske susitiko su lietuvių bendruomene. Punske prezidentas kalbėjo apie valstybės pagarbą ir paramą Lenkijos lietuviams, tačiau išklauses lietuviškų organizacijų atstovų nepažadėjo spręsti kai kurių problemų, o prie dalies jų bus grįžta, sakė, tik po Seimo rinkimų. Ne Lenkijos, o Lietuvos Seimo.

Tai jau ne pirmas kartas, kai lenkų politiko Punske išsakyti žodžiai skiriami ne lietuvių tautinei mažumai, o Lietuvos valdžiai. Be abejo, ir Lietuvos politikai Šalčininkuose kalba ne vien tenyksiams lenkams, bet ir kaimyninės Lenkijos auditorijai. Bet tuo, regis, visi panašumai šia tema ir baigiasi.

Prieš prezidento B. Komorovskio atvykimą į Punkską ko ne visą savaitę miestelyje triūsė Vyriausybės apsaugos biuro vyrukai. Jie domėjosi ne vien šalies vadovo saugumu. Kadangi buvo numatytas prezidento susitikimas su Punsko mokyklos bendruomene, pareigūnai prašė iš anksto į Varšuvą pristatyti mokinukų klausimus. Mokiniams galbūt tai buvo pirmoji praktinė demokratijos funkcionalumo pamoka. Vis tik šalia politiškai neutralių klausimų – kaip prezidentui patinka Punsko kraštovaizdis ar ką šalies vadovas manas apie politiko darbą – vienas mokiny pasidomėjo, kodėl Lenkija remia Lietuvos lenkų protestus prieš Lietuvos istorijos ir geografijos mokymą valstybine kalba ir valstybinės kalbos abitūros egzaminą suvienodinimą? Būtent tokia tvarka Lenkijoje veikia jau daug metų, ir dėl to niekas čia iki šiol neprotestavo. B. Komorovskis atsakė, kad Lietuva per staigiai įvedė naują tvarką, o dėl abitūros egzaminą ragino pasiklausti pačių lenkų mokinių.

Lenkijos prezidentą Punkskas pasitiko ne piktai šūkais ir rūšiais veidais, o su duona, druska ir muzika. „Tai juk mūsų prezidentas, mūsų aukščiausioji valdžia“, – sakė gausiai susirinkę žmonės. Tačiau po susitikimo jie skirstėsi nusivyle. Daugelis sakė tikėjęsi, jog prezidentas B. Komorovskis atvyko pas juos, o paaiškėjo, kad... pas Lietuvos lenkus. Bent jau toks išpūdis piršosi iš šalies vadovo pasisakymų.

Kita vertus, ne naujiena, kad į Punkską atvykusiems lenkų politikams neįdomios lietuvių mažumos problemos, jei tribūną naudoja Lietuvos lenkų reikalams. Taip buvo ir per rinkiminį Teisės ir teisingumo lyderio Jaroslavo Kačinskio (Jarosław Kaczyński) vizitą Punske, kai politikas kritikavo Lietuvą dėl tariamo lenkų diskriminavimo, o Lenkiją pateikė kaip tautinėms mažumoms taikomų aukščiausių standartų pavyzdį.

Panašiai elgėsi ir prezidentas B. Komorovskis, kuris po susitikimo su Punsko bendruomene sakė laukiantis, kad Lietuvos lenkai apie savo vietovę, savo miestelį galėtų kalbėti savąja kalba, ir pageidavo, kad Lietuvos politikai rodytų tokią pagarbą lenkų mažumai, kokia yra rodoma Lenkijos lietuviams...

– Nejaugi Lenkijos prezidentui nežinoma, kad Šalčininkuose ir Vilniuje visi laisvai kalba tokia kalba, kuria nori? Ne tik gatvėje, bet ir įstaigose, savivaldybėse. Nejaugi ponas B. Komorovskis nežino, kad Lietuvos prezidentė Šalčininkuose mokslo metų pradžios proga į lenkų bendruomenę kreipėsi lenkų kalba? Nejaugi mūsų prezidentas nežino, kad Lietuvoje lenkai savo gimtąja kalba gali mokytis nuo vaikų darželio iki aukštosios mokyklos, – negalėjo atsistebėti Lietuvoje studijuojanti punskietė Asta.

– Čia ir yra dviveidiškumas – vienaip vertinamos tautinės mažumos Lenkijoje, kitaip lenkai gyvenantys kitose valstybėse. Tokią Lenkijos poziciją matome vykdam „Rytų politiką“ – Lietuvoje, Baltarusijoje ar Ukrainoje. Kaip pavyzdį galime įvardinti Jaroslavo Kačinskio išsakytus žodžius Punske 2011 metais apie Lenkijos vokiečius, kuriuos jis lygino su V-aja kolona, – sako Lenkijos lietuvių bendruomenės (LLB) tarybos pirmininkas Tadas Bagdonavičius. Pasak jo, lenkų politikai organizuoja šou, žodžių žaidimus, nes argumentais savos pozicijos paremti jiems nelabai sekasi. Lenkija kovoja dėl savo tautiečių Rytuose, bet savajame kieme tokių principų nesilaikoma.

– Jei jau kalbant apie spaudimą Lietuvai dėl tariamo lenkų nutautinimo, reikėtų paklausti Lenkijos politikų, kaip jie elgtųsi, jeigu iš 16 Lenkijos vaivadijų, kokios 3 arba 4 būtų apgyvendintos daugumoje tautinių mažumų ir jie reikalautų dvikalbystės? Manau, lenkų politikų atsakymas būtų sunkus, suktas arba net neįmanomas. O juk Lietuva iš tikrųjų yra multikultūrinė valstybė, kur visi gyvena taikiai, – sako Vilniaus universitetą baigęs Tadas.

Lenkija dažnai save pristato kaip pavyzdinę šalį, kur tautinėms mažumoms sudaryti aukščiausi standartai. Jeigu taip yra, tai kaip paaiškinti, kodėl per dešimt metų, nuo ankstesnio gyventojų surašymo, Lenkijoje du kartus sumažėjo vokiečių, penkiasdešimt procentų baltarusių ir keliasdešimt procentų ukrainiečių? Tai parodė neseniai paskelbti visuotinio gyventojų surašymo rezultatai. Lietuviai dar nesukaiciuoti, tačiau gerų naujienų sunku tikėtis, turint omenyje kitų tautinių mažumų nykimą, o ir iksioline patirtį: lyginant su pokario metais, kuomet buvo pirmą kartą atliktas gyventojų surašymas, lietuvių skaičius sumažėjo keliolika kartų.

Stebint tokį procesą, galima pasakyti, kad Lenkija iš tiesų pirmąją... sėkmingos kitataučių asimiliacijos srityje. Kai kas gali aiškinti, kad patys kitų tautybių žmonės nesinaudoja sudarytomis puikomis – kaip oficialiai skelbiama – sąlygomis išlaikyti savo kalbą, kultūrą ar tradicijas, kad patys lietuviai, vokiečiai ar ukrainiečiai geranoriškai atsisako savos tautybės. Be abejo, yra ir tokių, bet sparti kitataučių asimiliacija kelia įtarimą, kad ne viskas yra taip gražu, kaip kad teigiama, kad yra ir objektyvių šio reiškinio priežasčių. Į tai atkreipė dėmesį ir Europos tarybos atstovai, kurie domėjosi tautinių mažumų gyvenimu Lenkijoje.

Lenkija, palaikydama Lietuvos lenkų protestus dėl Lietuvos istorijos ir geografijos mokymo lenkiškose mokyklose valstybine kalba, teigia, kad Lietuva siekia nutautinti lenkus. Tai kodėl tuomet Lenkijoje tautinių mažumų mokyklose jau ne vienus metus galioja tokia pati nuostata? Nejaun tam, kad kuo greičiau būtų nutautinti lietuviai?

Būtina pažymėti, kad Lenkijos ukrainiečiai, vokiečiai, baltarusiai ir kitos tautinės mažumos visai neturi mokyklų, kuriose būtų mokoma mažumos kalba. Jų gimtosios kalbos geriausiai atveju mokoma tik kaip dalyko, kai kur dar gimtąja kalba mokoma tų tautų istorija ir geografija. Tik Lenkijos lietuviai dar išlaikė modelį, kurį dabar, beje, siekia įvesti ir Lietuva. Bet kiek ilgai dar Lenkijoje veiks lietuviškos mokyklos – nežinia. Nors lenkų politikai žaidžia mokinio krepšelio procentais – vieni sako, kad lietuviai gauna 200, kiti kad 300 procentų didesnį mokinio krepšėlį, tačiau be Lietuvos finansinės paramos tos mokyklos neišilaikytų. Esmė ta, kad Lenkijoje visai kitaip nei Lietuvoje skaičiuojami mokinio pinigai. Lenkijoje mokinio krepšelio dydis nustatomas pagal gausias klases, kuriose mokosi 25–30 mokinių. Ir ne kaime, o miestuose, kur savivaldybės yra turtingos, ir prisideda prie mokyklų išlaikymo. Pagal įstatymus, tautinių mažumų vidurinės mokyklos klasė gali būti renkama, kai yra 14, o pradinės – jei yra 7 mokiniai. Tad net padidinus tris kartus mokinio krepšėlį, pinigų ir taip bus mažai, nes šalia visų kitų dalykų, kurie mokomi lenkiškose mokyklose, tautinių mažumų mokyklose yra dar papildomas dalykas – gimtoji kalba. Kitas dalykas, kad Lenkijoje finansiškai favorizuojamos tokios tautinių mažumų mokyklos, kur visi dalykai

Bronislavas Komorovskis Punske

vyksta valstybine kalba, o gimtosios kalbos mokoma papildomai. Į tai ne kartą atkreipė dėmesį Lenkijos lietuvių organizacijos, prašydamos pakeisti finansavimo modelį.

– Lenkijos švietimo bei administracijos ir skaitmeninio ministerijos pernai rudenį per vyskusius Lietuvos ir Lenkijos švietimo ekspertų posėdžius teigė, kad nuo 2013 metų bus įvestas tautinių mažumų mokyklų mokinių krepšelio skaičiavimo papildomas svirtas, taip vadinamas kokybinis, kuris bus skirtas toms mokykloms, kur tautinės mažumos kalba yra mokomoji kalba, arba mokykla yra dvikalbė. Tačiau iš ministerijos politikų pasisakymų aiškėja, jog vyriausybės atstovai traukiasi nuo jų pačių pateikto pasiūlymo, – sako LLB valdybos narė Irena Gasperavičiūtė, dalyvavusi minėtoje dvišalėje ekspertų darbo grupėje.

Varšuva ragina Vilnių sekti jos pavyzdžiu, ir leisti lenkams dokumentuose rašyti pavardes lenkiškomis raidėmis. Nors Lenkijoje jau keli metai galioja tokia nuostata, ja pasinaudojo keliasdešimt žmonių, tarp jų keli lietuviai, nors šalyje yra keli šimtai tūkstančių kitų tautybių piliečių. Kodėl jie nenori, kad pagal pavardę galima būtų nustatyti žmogaus kilmę? Į šį klausimą kiekvienas tikriausiai turi savo atsakymus ir argumentus. Tačiau kaip pastebėjo LLD pirmininkas Algirdas Vaicekauskas, žmonės nesijaučia gerai ir saugiai, išgirdę, kad jų pavardė yra „keista“ ar „juokinga“, kai dėl to susiduria su nepakantumu ar net patiria patyčias.

– Pasakykite, kaip jūsų pavardė yra lenkiškai – įsakmiai reikalavo medicinos darbuotoja – pasakoja Asta, neseniai sulietuvinusi savo pavardę. – Jūsų pavardė keista, o aš neprivalau mokėti lietuviškai – piktai išrėžė medikė, kai parodžiau savo asmens dokumentą. Beje, mano pavardė tik vienos raidės – e – nėra lenkiškoje abėcėlėje. Ir visa tai vyko ne kur nors Krokuvoje ar Poznanėje, o Seinuose, kur kas antras gyventojas jeigu jau ne lietuvis, tai tikrai turi lietuviškas šaknis. Vilniuje niekas nesistebi ir nesipiktina, jeigu pavardė baigiasi –ič ar –ovski galūne.

Taip susiklostė, kad

dabar Lenkija yra monokultūrinė, tautinių požiūriu vienalytė valstybė. Po II pasaulinio karo iš Lenkijos į sovietų sąjungą buvo iškel-dinta daugiau nei pusė milijono ukrainiečių ir baltarusių, o keli milijonai vokiečių į Vakarų Vokietiją. Išlikusios tautinės mažumos sudaro mažiau nei 2 proc. šalies gyventojų ir yra daugiau folkloro nei politikos objektas. Didžiausia tautinė mažuma – vokiečiai turi kiek didesnį svorį pietvakarių regione, tačiau jų veikla nesikerta su valstybės politikos linija priešingai nei lenkų Lietuvoje.

Sunku įsivaizduoti, kad Vokietijos kancelerė prieš susitikimą su Lenkijos vadovais, nepranešusi šeiminkams, nuvyktų pas savo tautiečius, o Lenkijos prezidentas Opolės vokiečius laikytų dvišalių santykių įkaitais.

Punkskas.pl nuotr.
Šaltinis: www.alkas.lt

Karališka prabanga – svarbiausioms Jūsų šventėms

Prabangi aplinka, karališkas aptarnavimas ir profesionalai, dirbantys virtuvėje. Norite švęsti tokioje vietoje? Apsilankykite „Karališkoje senojoje kibininėje“ arba „Senojoje kibininėje“ Trakuose ir palikite šiuos rūpesčius mums...

Mūsų personalas – tai ilgametę patirtį turintys, bei tradicijas puoselėjantys specialistai, kurie pasirūpins ir padės organizuoti vestuves, jubiliejus, asmenines šventes, vaikų gimtadienius, edukacines pamokėles ar įmonės renginius bei kitas Jums svarbias šventes.

www.kibinas.lt

Senoji Kibinė, Vilniaus Kaunas, automagistrale, 20km,3, tel. (0) 51249 2444, www.kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gamimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gamimo pamokėlė;
- Autoparduotuvė „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...

1972-ieji: sovietinės propagandos gniaužtuose

Arvydas KŠANAVIČIUS, Kaunas

Atkelta iš 1 p.

aiškinti kai kuriuos mūsų miesto viešosios tvarkos klausimus“. Paminėjęs R. Kalantos susideginimo faktą bei išvardinęs teisminės medicininės komisijos narius, nustačiusius, kad R. Kalanta „buvo psichinis ligonis ir savižudybę įvykdė ligos būsenoje“, Vykdomojo komiteto pirmininkas pabrėžė: „Kai kurie neatsakingi asmenys, grupė paauglių, nesuprasdami ir neteisingai įvertindami anksčiau minėtą faktą, be jokio atsakomybės jausmo bandė trikdyti mieste rimtį, pažeidinėti viešąją tvarką. Buvo imtasi priemonių viešajai tvarkai užtikrinti, pažeidėjai patraukti administracinėn ir baudžiamajon atsakomybėn. Ir ateityje, pažeidus viešąją tvarką, visu griežtumu bus taikomi tarybiniai įstatymai“. Toliau Vykdomojo komiteto pirmininkas pasidžiaugė, kad „Kauno miesto darbo žmonių kolektyvai pritaria ir teisingai supranta mūsų pravedamas aktyvias priemones, smerkia pažeidėjų neatsakingus veiksmus“. Savo kalbą per televiziją V. Mikučiauskas užbaigė šiais žodžiais: „Mes kreipiamės į mokyklų vadovus, mokytojus, tėvus, jaunimą ir kviečiame prisidėti prie viešosios tvarkos mieste užtikrinimo. Mes suprantame, kad šie veiksmai yra atsitiktinio pobūdžio. Tikimės, kad mūsų gimtasis Kaunas ir toliau liks aukštos kultūros ir pavyzdingos viešosios tvarkos miestu.“

Toje pačioje „Kauno tiesoje“ (p. 6) taip pat spausdinami į laikraščio redakciją atsiųsti laišakai, smerkiantys chuliganiškus veiksmus ir pritariantys priemonėms dėl viešosios tvarkos užtikrinimo. „Chuliganams – jokių nuolaidų!“ – skelbė antraštė. Antai J. Sikorskis, Garbės ženklų ordino F. Dzeržinskio staklių gamyklos brigadininkas, Socialistinio darbo didvyris ir A. Tamašauskas, šaltkalvis, LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas, laiške rašė: „Grupės chuliganų ir dykadiuonių išpuoliai mūsų miestui garbės nedarą. Dori ir sąžiningi darbininkai smerkia išsišokėlius, jie visada pasiryžę padėti viešosios tvarkos saugotojams. Mes sakome: „Chuliganams – jokių nuolaidų! Visą energiją nukreipkite naudingam darbui. Žinokite, kad nebaudžiamai kelti netvarką jums niekas neleidžia! Toks mūsų darbininkiškas žodis.“ Darbo Raudonosios vėliavos ordino P. Žiberto kombinato trečiojo cecho audėja B. Šulinskienė savo laiške teigė: „Aš – audėja. Kartu su savo darbo draugėmis triūsiam savo Tėvynės labui, visų žmonių gerovei, nes nėra nieko gražesnio ir vertingesnio, kaip atkakliai dirbti, kurti materialines gėrybes. Mes visos labai pasipiktinome ir smerkiame tvarkos pažeidėjus, kviečiame visus kolektyvus sustiprinti auklėjamąjį darbą, o pasitaikantiems iškrypėliams duoti prideramą atkirtį.“

„Kaip ir visi mano kurso draugai, aš smerkiu chuliganiškus išpuolius tų, kurie patys nežinodami ko nori, bandė trukdyti miesto rimtį, – rašė Politechnikos instituto trečio kurso studentas J. Mizara. – Jų veiksmai visiškai neatpindi miesto jaunimo siekių, nes jaunoji karta trokšta gerai dirbti, mokytis, gilinti savo žinias, ruoštis tapti gera vyresniosios kartos pama. Mes esame pasiryžę padėti jiems suprasti savo poelgių beprasmiškumą, būti gerais žmonėmis. O tie, kurie nenori to suvokti, turi susilaukti pelnytų bausmės.“

Reikia pažymėti, kad panaši retorika dominavo visuose laiškuose, kuriuose smerkiami „chuliganų veiksmai“. Trumpai tariant, laikraščio skaitytojams norėta įteigti, kad tvarkos drumstėjai yra paprasčiausi chuliganai, asocialūs asmenys.

Minėtame „Kauno tiesos“ 6 puslapyje išspausdintame straipsnyje „Kas jie, tvarkos pažeidėjai?“ rašoma: „Gegužės 18 ir 19 dienomis mūsų mieste grupelė chuliganų pažeidinėjo viešąją tvarką, trikdė kauniečių ramybę. Redakcija, norėdama informuoti skaitytojus, kas jie, kreipėsi į miesto prokuratūrą. Čia sužinota, kad tai daugiausiai jau ne kartą už chuliganizmą ir kitus nusikaltimus teisti asmenys. Tai apsileidę ilgaplaukiai, netvarkingos išorinės išvaizdos, iškrypėliai chuliganai.“

Žodžiu, jokios politikos. Nors, pavyzdžiui, 1972 metų gegužės 25 dieną kultūrinių ryšių su užsienio lietuviams komiteto laikraščio „Gimtas kraštas“ (vyr. redaktorius Vacys Reimeris) išspausdintame straipsnyje (p. 8) „Visuomenė smerkia“ visgi žodžius

1972 m. gegužės 18–19 d. Kauno įvykiuose aktyviai dalyvavusiems asmenims: Vytautui Kaladei, Antanui Kačinskui, Rimantui Baužiui, Virginijai Urbonavičiūtei, Kaziui Grinkevičiui, Vytautui Žmuidai, Jonui Prapuolenaičiui ir Juozui Macijauskui Lietuvos TSR prokuratūros 1972 m. gegužės 29 d. išskeltos baudžiamosios bylos pirmojo tomo viršelis. Šaltinis: Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 47644/3, t. 1, viršelis

„politinis“ ir „antitarybinis“ aptinkame: „Dori ir sąžiningi Kauno miesto gyventojai, nuoširdžiai užjausdami Kalantų šeimą, nelaimę išitikus, griežtai smerkia išsišokėlius – viešosios tvarkos pažeidėjus ir antitarybines užsienio informacijos pastangas, iškraipant faktus, suteikti įvykiui politinį pobūdį.“

O štai 1972 metų gegužės 27 dieną „Tiesoje“ (p. 3) „ryšium su tuo, kad Vakarų buržuazinė spauda ir radijo stotys skleidžia įvairius gandus dėl R. Kalantos savižudybės, radijo klausytojams pageidaujant“ paskelbtas Lietuvos radijo korespondento Zenono Lapinsko interviu su Romo Kalantos motina Elena Kalantiene. Jame akcentuojama, kad Romas Kalanta buvo komjaunuolis, bažnyčios nelankė ir apskritai „visoje mūsų šeimoje nėra vietos religiniams prietarams“, o prie savižudybės Romą privedė sutrikę nervai. Tik vėliau, 1989 metų pradžioje, paaiškėjo, kad E. Kalantienė šių teiginių niekada nesakiusi. Apie tai sužinoje iš Algio Petrulio straipsnio „Romas Kalanta. Laužas Atgimimo naktį“ („Gimtas kraštas“, 1989, sausio 12–18, Nr. 2, p. 7).

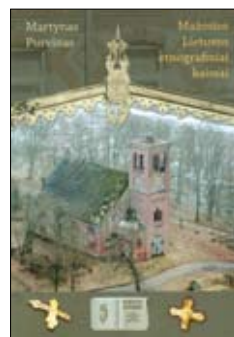
Žodžiu, sovietinė propaganda atliko savo pragaištingą darbą – tvarkos trikdytojai buvo pasmerkti ir nubausti. 1972 metų spalio 5 dieną „Tiesoje“ (p. 4) paskelbtame P. Jankausko ir A. Marcinkevičiaus straipsnyje „Tvarkos ardytojai nubausti“ paminėtos nuteistųjų pavardės: Vytautas Kaladė, Juozas Macijauskas, Antanas Kačinskis, Rimantas Baužys, Kazys Grinkevičius, Vytautas Žmuida, Jonas Prapuolenaitis, Virginija Urbonavičiūtė. Kaip teigiama straipsnyje, „teisiamųjų kaltę teismo proceso metu visiškai įrodyta, ir visi teisiamieji prisipažino kalti, pasmerkė savo antisovietinius veiksmus. Jie aiškinosi, kad, ardydami viešąją tvarką, elgėsi lengvabūdiškai ir apgailėstavo tai padarę“.

Straipsnio pabaigoje – pagrindinis akcentas: „Lietuvos TSR Aukščiausiasis teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, nusprendė nubausti V. Kaladę ir A. Kačinską laisvės atėmimu trejiems metams, paskiriant jiems atitinkamai sustiprintą ir griežtą režimą, o kitus teisiamuosius – laisvės atėmimu nuo pusantros iki trejų metų; V. Urbonavičiūtę, atsižvelgiant į nepilnametystę nusikaltimo įvykdymo metu, nuoširdų prisipažinimą ir apgailėstavimą, – be laisvės atėmimo pataisos darbams vieneriems metams“.

Straipsnis 2012 m. gegužės 14 d. buvo publikuotas interneto dienraštyje www.bernardinai.lt

1972 m. gegužės 18 d. Kauno m. vykusių eitynių vaizdai. Nuotraukos saugomos 1972 m. gegužės 18–19 d. Kauno įvykių dalyviams iškeltoje baudžiamosios bylos. Šaltinis: Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 47644/3, t. 1, l. 78, 85, 90

Vorutos fondas išleido dr. Martyno Purvino knygą **Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai**, Trakai: Voruta, 2011, 352 p., spalvota, iliustruota. Knygą galite įsigyti Lietuvos knygynuose, Vilniaus centriname knygynė, Martyno Jankaus muziejuje Bitėnuose, Mažosios Lietuvos muziejuje Klaipėdoje, Šilutės muziejuje ir Vorutos redakcijoje. bualterija@voruta.lt

X tarptautinė mokslinė konferencija Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui Lucke

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 10

Petro Kosač

Olgos Dragomanovos vyras Petro Kosač buvo teisininkas. Lesia tėvui tapo mylimiausiu vaiku – ir charakteriu ji buvo panašiausia ir ramaus būdo tėvą. Petro Kosač daug dirbo, globojo silpnuosius, gynė kaimiečių reikalus dėl žemės, mėgo meno žmones, juos kviesdavosi į namus, rėmė finansiškai. O Lesios gydymui, vežiojimui po kurortus negailėjo jokių pinigų.

Tad tokioje šeimos aplinkoje visiems vaikams buvo gera brestis ir augti dvasiškai. Visi 5 vaikai, išskyrus Lese, turėjo aukštąjį išsilavinimą. Tačiau ir be aukštojo mokslo baigimo dokumento Lesios išsilavinimas buvo aukšto lygio. Ji susirašinėjo su žymiausiais Europos humanistais. Būdama 19 metų su vyresniu broliu savo šeimos nariams ji parašė „Rytų tautų istorijos vadovėlį“, kuris buvo išleistas, dabar leidimas pakartotas – kserokopijuotas.

Lesia gerai mokėjo 10 kalbų – puikiai kalbėjo. 1909 m. mirus tėvui, kada šeima nebeturėjo pajamų, ji užsidirbdavo iš vertimų – tai ir buvo jos pragyvenimo šaltinis, atėmęs daug jėgų ir laiko literatūrinei kūrybai.

Lesios broliai ir seserys

Michailas Kosač (1869–1903)

Vyresnysis Lesios brolis Tartu universitete baigė matematiką – fiziką. Dėstytojas Charkovo universitete, vokiečių kalba rašė mokslo darbus iš matematikos ir fizikos sričių, žinomas literatas: poetas, prozaikas, folkloristas, pasirašinėjęs Michailo Obačnyj slapyvardžiu. Jo žmona Oleksandra Sudovščikova irgi buvo rašytoja (pseudonimas Grycko Hryhorenko).

Olga Kosač-Kriviniuk (1877–1945)

1877 m. Kosačių šeimoje gimė dukra Olga (ją vadino Lilia) – būsimoji medikė. Ji baigė aukštuosius moterų medikų kursus Peterburge, sugrįžo į Kijevą. Tačiau jos vyras Michailo Kriviniuk pateko į valdžios nepatinkamų asmenų sąrašą, buvo atleistas iš Kijevo universiteto ir negavo teisės mokyti carinės imperijos aukštosiose mokyklose. Tada jie išvyko į užsienį į Lvovą (Halyčyną), vėliau į Prahą. Čia jiems gimė sūnus, ir Olga sugrįžo į Kijevą. 12 metų dirbo gydytoja Lacmanska Kamianka, o 1924 m. atvykusi į Kijevą dirbo pedagoge – ukrainiečių kalbos mokytoja. Ji žinoma kaip vertėja, pasirašinėjusi Olesios Zirkos (zirka – žvaigždė) slapyvardžiu. Rusų, prancūzų, lenkų, čekų, anglų, skandinavų rašytojų literatūros kūrinius vertė į ukrainiečių kalbą, taip praturtindama Ukrainos literatūrą.

Be to, Olga Kosač-Kriviniuk, būdama kruopšti pedantė, surinko šeimos archyvą, Lesios Ukrainkos rankraščius: juos susistemino ir išsaugojo. Ji pirmoji Lesios darbų bibliografė. Prasidėjus represijoms, Olga kartu su seserim Izidora 1944 m. pabėgo į Prahą, vėliau jos pateko į Augsburgą – Vokietiją į DP stovyklą. Čia 1945 m. Olga Kosač-Kriviniuk mirė.

Oksana Kosač (1882–1975)

Šeimos tėvui Petro gavus kitas pareigas, Kosačių šeima 1879 m. atvyko į Lucką. 1882 m. Kosačių šeima apsigyveno netoli Kovelio esančiame Kolodiazne. Tais pačiais metais jiems gimė ketvirtas vaikas – Oksana. Ji mokėsi Belgijos Politechnikos institute Lježe. Kaip ir visi vaikai šeimoje pasižymėjo literatūriniais gebėjimais. Parengė ukrainiečių diasporos vaikams vadovėlį (išleistas Slovakijos leidyklos). Oksana Kosač mirė Prahėje 1975 m.

Mykola Kosač (1884–1937)

Jauniausias Lesios brolis Mykola, nors įsigijo žemės ūkio specialisto išsilavinimą, tapo agronomu, tačiau gyveno ir mirė labai vargingai – visą turta buvo išdalijęs vargšams. Jam mirus, visi kaimo žmonės surinko pinigus laidotuviams.

Izidora Kosač (1888–1980)

Šeštas vaikas Olgos Dragomanovos ir Petro Kosač šeimoje – jauniausioji dukra

Izidora (Dora), kuri vėliau taps žymia mokslininkė augalų selekcijos srityje. 1930 m. sovietų valdžios areštuotas jos vyras Jurij Borisov, antrą kartą jis areštuotas 1938 m. ir mirė Sibiro lageryje. 1937 m. buvo areštuota Izidora, tačiau 1939 m. paleista. Ji sakiusi, kad ją išgelbėjęs Lesios vardas. Siekdama išvengti represijų ji kartu su Olga 1944 m. iš Kijevo išvažiavo į Lvovą, paskui Prahą, Augsburgą. Iš čia pasiekė Ameriką. Mirė Amerikoje 1980 m.

Lesia Ukrainka

1871 m. vasario 25 d. (senuoju stiliumi 13 d.) Olgos Dragomanovos ir teisininko Petro Kosač šeimoje Novograd Volynskij (tada Zviagel) gimė dukra Larisa – antras vaikas šeimoje. Larisa buvo pusantrų metų jaunesnė už brolių Michailą, tad jie abu labai draugavo ne tik vaikystėje, bet ir vėliau.

1880 m. buvo išspausdintas pirmas Larisos eilėraštis „Nadija“. Tad Lesios Ukrainkos balsas suskamba praėjus beveik 20 metų nuo T. Ševčenkos mirties. Po metų, t. y. 1881 m., Lesia susirgo tuberkulioze. 1883 m. jai buvo padaryta pirmoji operacija – vėliau, po daugelio operacijų Lesia save vadins chirurgijos manekenu.

1884 m. Lvovo žurnale „Zoria“ pirmą kartą pradėti spausdinti eilėraščiai pasirašyti Lesios Ukrainkos pseudonimu. Manoma, kad penkiolikmetė Lesia apie 1886 metus gydėsi Druskininkuose.

1888 m. gydytis važiavo į Odesą, o grįžusi 1888–1889 m. Kijeve aktyviai dalyvavo ukrainiečių jaunimo literatūrinio būrelio „Plejeda“ veikloje. 1891 m. – pirmą kartą išvažiavo į užsienį – į Lvovą (Halyčyną) ir Vieną – Austriją. Susipažino su Ivanu Franko ir kitais Halyčynos veikėjais. Lvove 1893 m. pasirodė pirmas jos poezijos rinkinys „Ant dainų sparnų“.

Lesia susirašinėjo su savo dėde Mychajlu Dragomanovu (1841–1895), gyvenusiu Bulgarijoje, o 1894–1895 m. visus metus pas jį Sofijoje gyveno. Mychajlo Dragomanovas, Kijevo universiteto profesorius, žinomas eruditas, istorikas, publicistas, filosofas, folkloristas, literatūros žinovas, politikas, visuomenės veikėjas, dėl savo veiklos ukrainofilų gretose buvo priverstas emigruoti. Emigracijoje redagavo ukrainiečių leidinius. Jis laikomas vienu svarbiausių to meto Bulgarijos žmonių. M. Dragomanovas turėjo didelę įtaką Lesiai. Dėdei mirus, Lesia paliko Bulgariją.

1896 m. Lesia Ukrainka parašė pirmą pjesę „Žydra rožė“, o 1898 m. Kijeve vykusiam jubiliejiniame renginyje, skirtame Naujosios literatūros šimtmečiui, pasakė ispūdingą kalbą.

Po kojos operacijos 1899 m. išleidžiama antra Lesios Ukrainkos poezijos rinktinė „Godos ir svajonės“. Tais pačiais metais ji skaitė literatūrinius pranešimus Kijevo literatų – artistų draugijoje, o 1900 m. eilėraščius skaitė Tartu universitete.

Po operacijų Bulgarijoje Lesia grįžo labai sustiprėjusi, tačiau Minske pustrėčio mėnesio iki mirties slaugydama tuberkulioze susirgusi poetą Sergijų Meržinską, su kuriuo susipažino 1897 m. Kryme – pirmąją meilę – pati užsikrėtė. Poeto priežiūra, kainavusi daug sveikatos, liudija gražios draugystės pavyzdį. Trisdešimtmetis Sergijus Meržinskas mirė 1901 m.

1901 m. Lesia atvyko į Bukoviną. Čia jai organizuojami vakarai, Lesia susipažįsta su garsiais literatais, paruošia ukrainiečių kalbą kai kuriuos Markso ir Engelso veikalus ir rašo seseriai, kad ši „nauja Evangelija“ nesuprantama jos protui. Bukovinoje išleidžiama trečioji jos poezijos rinktinė „Atsiliepimai“ (1902).

1902–1903 m. Lesia Ukrainka gydėsi Sanremė (Italijoje), keliavo į Šveicariją. 1903 m. atvyko į Poltavą ir dalyvavo Ivano Kotliarevskio paminklo atidengime. Sveikatai blogėjant išvyko į Kaukazą. Ten gydėsi ir dirbo dvejus metus (1903–1905), parašė daug poemų.

Pranešimų idėmiai klauso dvasininkai ir pasauliečiai. Iš kairės: doc. Oleksandras Gavrilukas, prof. t. Augustinas Babiakas, t. Polykarpas (Volodymyras Martseliukas) OSBM, t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM, t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM, prof. Leonidas Timošenko

Dalis konferencijos dalyvių Voluinės Volodymyre prie Šv. Juozapato vienuolyno bažnyčios

Grįžusi į Kijevą aktyviai užsiėmė visuomenine veikla (1906–1907): organizavo bibliotekas, steigė literatūrinius būrelius. Už tokią socialdemokratinę veiklą 1907 m. areštuojama Lesia Ukrainka ir jos sesuo Lilia. Kadangi itin pablogėjo Lesios sveikata, ji paleidžiama.

Lesia 1907 m. ištekojo už teisėjo, vėliau muzikologo Klemento Vasiljevičiaus Kvitkos (1880–1953). Lesios motina labai nenorėjo šių vestuvių – matė, kad K. Kvitka rūpinosi būti tik Lesios šlovės spinduliuose. Tas greitai ir išaiškėjo, nes K. Kvitka nesirūpino dėmesingu Lesios slaugymu. 1907 m. Lesia paskutinį kartą apsilankė Kolodiazne ir išvažiavo gydytis į Krymą. Čia parašė poemą „Kasandra“.

Lesia Ukrainka su K. Kvitka išleido folkloro leidinį. Lesia rinko folklorą iš kobzarių jų dūmas – tai dainuojamoji istorija (viena dūma valandos ir daugiau trukmės). Ji surinko ne tik žodžius, bet įrašė ir fonogafu (tada dar buvo labai sudėtinga) 1908 m. kartu su vyru užrašė dūmų melodijas ir išvažiavo į Telavi (Kaukazas).

K. Kvitka buvo išsiųstas dirbti į Gruziją. Lesia gyveno Gruzijoje, tačiau 1909 m. mirus Lesios tėvui Petro Kosač, jai itin paūmėjo liga.

Mirus tėvui Lesia gyveno labai vargingai, tad itin daug vertė, reikėjo užsidirbti pragyvenimui. Įvairiausių dokumentų vertimai atimdavo daug laiko, todėl Lesia negalėjo viso laiko skirti kūrybai.

1909–1910 m. gydėsi Egipte, parašė poemą „Giria“. Vasarą grįžusi į Gruziją, 1911 m. žiemą vėl važiavo į Egiptą. Grįžusi į Kijevą, čia neužsibuvo – vyko į Kutaisi. 1912 m. Kutaisyje parašė poemą „Akmeninis šeimnininkas – Donžuanas“.

Nuo 1912 rudens iki 1913 m. pavasario – vėl Egipte. Parašė paskutinę didelę dramą „Orgija“.

1913 m. gegužę paskutinį kartą atvyko į Kijevą. Literatų klube Lesios laukė didžiulis pagerbimas. Iš čia gegužėje išvažiavo į Kutaisi. Bet Lesios Ukrainkos sveikata jau tapo kritiška.

Tai buvo labai nelaimingas žmogus. Jausdamasi labai blogai, likusi viena be priežiūros, ji kviečiasi į pagalbą motina ir seserį Izidorą. Liepos mėnesį jos pervežė Lesią į Surami ir čia ji mirė. Lesiai į pagalbą skubėjo ir sesuo Olga, tačiau nebespėjo. Lesia Ukrainka mirė ant motinos rankų tuo metu, kai jos sesuo Izidora geležinkelio stotyje pasitiko seserį Olgą.

Poetė mirė Gruzijoje Surami ant motinos rankų 1913 m. rugpjūčio 1 d. Jos palaikai rugpjūčio 9 d. buvo atvežti į Kijevą. Nors laidotuviams susirinko žmonių minios, valdžia uždraudė visas kalbas. Lesia Ukrainka palaidota Kijeve, šalia mylimiausio brolio Michailo, tėvo, vėliau – 1930 m. čia bus palaidota ir jos motina Olena Pčilka.

Lesia Ukrainka keliavo po įvairias gydyklas: pabuvojo Kryme, Kaukaze, Austrijoje, Italijoje, gydėsi ir Druskininkuose. Iš šių kelionių ji papildė ukrainiečių literatūrą tu kraštų gyvenimo, peizažo, kultūros motyvais. B. Masionienė rašė: „Ugnis, kylanti į viršūnes, į dangų (prasmė vertikale), kūrybos sparnai, polėkių, energijos sparnai, keliantys žmogų aukštyn, prie idealo, - šie įvaizdžiai teikia L. Ukrainkos lyrikai nepaprastos įtampos, dvasingumo“.

Autorės nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Be kompetencijos, su „patikimomis“ čekistų ataskaitomis prieš partizanus

Doc. dr. Vladas TERLECKAS, Nepriklausomybės Akto signataras, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 10

Aptariant kolaborantų grupes, neminimi spaudos darbuotojai, apskritai inteligentai. Po II pasaulinio karo Vakarų Europoje ypač griežtai bausiti žurnalistai, net rašiusieji sporto, ekonomikos, teatrinio gyvenimo klausimais. Jų kaltė buvo tautos moralinis tvirkimas. Ne vienoje šalyje (pvz., Belgijoje) kolaborantais laikyti ir masiškai atleidinėti iš darbo tarnautojai vien todėl, kad nacių okupacijos metais buvo paaugštinti pareigose, Vokietijoje savanoriškai dirbę darbininkai. Nuo 1950 m. Olandijoje ypatingieji tribunolai skelbė bausmes už išgertuves ir draugystę su vokiečiais, Hitlerio portretų laikymą namuose, leidimą vaikams dalyvauti nacių organizacijose. Prancūzijoje prie kolaboravimo buvo priskiriamas tautinio orumo išsižadėjimas. Siekiant tiksliau įvertinti mūsų partizanų veiksmus prieš kolaborantus, labai praverstų šios temos nagrinėjimas Vakarų kontekste. Jau dabar galima sakyti, kad Vakarų pasipriešinimo ideologai, vadai kolaboravimą suprato daug plačiau nei mūsų partizanai.

Išskyrus aptakias frazes, knygoje nenusakoma kombatanto sąvoka ir ar mūsų partizanai atitiko 1949 m. Ženevos konvencijos nustatytus kombatantų požymius.

Migloje skendi ir svarbios tyrimui „civilių gyventojų, civilių“ sąvokos. Daug vietos užimtų M. Pociaus priskirtų prie jų socialinių grupių ir pareigų išvardijimas. Todėl tik atkreipsiu dėmesį, kad knygoje prie civilių priskirti ir KP nariai, nėjusieji jokių pareigų (p. 16). Niekas sau logika! Priklaušymas okupanto partijai, kurios nariai privalėjo kovoti su partizanais, terorizavo žmones, kaip ir čekistai naudojo represines priemones, nebuvo kolaboravimas. Taip pat civiliais laikomi ir eiliniai komjaunuoliai. Iš-eitų, kad ir komjaunuoliai, tarnavę sribais, dirbę agentais, mokinių ir mokytojų skundikai, propagandistai netarnavo okupantui? Nenusakomi neutralių ir ginkluotojo kovoje dalyvavusių civilių atskirties kriterijai. Taip „užtamsina“, kad skaitytojui nebūtų aišku, kas buvo kas. Tuomet palengvėja uždavinys padidinti partizanų aukų skaičių.

M. Pocius „moko“, kad kolaboravimu neturėtume vadinti prievartinių pyliavų atidavimo, mokesčių mokėjimo, kelių taisyso ir miško kirtimo prievolių vykdymo, dalyvavimo susirinkimuose, prievartinio stojimo į kolchozus (p. 68). O kas gi taip vadina? Taip nemanė ir partizanai. Bent Žemaičių apygardos leidinyje „Laisvės balsas“ išvardyti veiksmai nepriskirti prie nusikaltimų. Tad ko siekiama? Nebent viską sujaukiant sudaryti iliuziją apie žiaurius partizanus. Kita vertus, pvz., miško kirtimo prievolės nebuvo toks nekaltas dalykas. Beatodairiškai kertant miškus buvo naikinamas nacionalinis turtas. Plynas kirtimas kėlė pavojų partizanams. Kitaip nei M. Pocius į dalyvavimą valdžios sušauktuose susirinkimuose žiūrėjo kaimiečiai. Iš savo patirties žinojo, kad nieko gera negalima tikėtis iš tokios priemonės. Todėl ypač vyrai vengdavo juose dalyvauti, arba siūsdavo žmonas.

Knygoje aptinkame ir tokį „mokslinį atradimą“. „Daugelis pramonės, transporto, <...> prekybos <...> sferų darbuotojų <...> nebuvo kolaborantai. Jose dirbančių bendradarbiavimas negali būti prilygintas lietuvių saugumiečių, sribų, aukštų komunistų partijos veikėjų veiklai“ (p. 68). Toks bendradarbiavimas esąs tik prisitaikymas prie gyvenimo sąlygų. Netikiu, kad žmogus su aukštuoju išsilavinimu neskirtų bendradarbiavimu nuo darbo, tarnybos. Nebent tokia žodžių reikšmių jaukimu norima nutapyti kuo nepatraukliausią tuometės kartos grupinį paveikslą: vieni kolaboravo, kiti buvo prisitaikėliai, o „ginkluotas pasipriešinimas <...> ne pačių gausiausių visuomenės grupių kraštutinis elgesys“

(p. 66). Ne šiaip sau citatoje įrašyti žodžiai „lietuvių saugumiečių“. Juk net 1952 m. lietuviai sudarė 14,4% visų MGB padalinio darbuotojų, o citatos autorius juos padaro vyrausiu elementu. Ar šia manipuliacija nesiekama pagrįsti nuostatos, kad partizanai kovojo su lietuviais? Čia ir išlenda yla iš maišo. Toliau atvirai deklaruojama: „Dauguma gyventojų norėjo „ramaus gyvenimo“, stengėsi prisitaikyti prie stalininio režimo <...>“. Jeigu „dauguma gyventojų norėjo „ramaus gyvenimo“, kas tada knygoje parašė teiginius: „didelė dalis vyrų pasirinko partizano kelią“ (p. 60), „1945 m. sausio 1 d. duomenimis, net 58 620 vyrų slapstėsi nuo šaukimo į kariuomenę“; 1944–1945 m. į lagerius buvo išsiųsta apie 32 tūkst. žmonių“ (p. 58).

Duodama suprasti, kad ramiai gyventi trukdė ne Lietuvos pavergėjas, o kraštutinio elgesio partizanai. E. Wittig-Marcinkevičiūtė yra tiksliai pasakiusi: „Esmė ne ta, kad žmonės norėjo gyventi (ramiai – V. T.), o ta, kad jie norėjo gyventi pagal savo vertybių sistemą, t. y. **jie norėjo gyventi dorai**“ (paryškinta cituojant – V. T.). Pasiklausius M. Pociaus, Lietuvos kaime viešpatavo vos ne idilija: „žmonės mylėjo, tuokėsi, gimdė vaikus, <...> tryško energija <...>“ (p. 242). „Tikros Lietuvos partizanų istorijos“ autoriui nė motais, kad apie 20 tūkst. jaunikų žuvo miške, 25–30 tūkst. – frontuose, tūkstančiai būsimų nuotakų kamavosi lageriuose, tremtyje ir ten mirė. Anksčiau vedusieji susilaukė nuo šeimų pradėjimo. Tūkstančiai moterų gimdė Vakaruose, o ne Lietuvoje. Mano gimtajame dideliame Krivasalio kaime (apie 240 gyventojų) 1944–1947 m. neįvyko nė vienu vestuvių, negimė nė vienas vaikas (1941–1943 m. gimė 14 berniukų), 1948 m. susituokė 4 poros. Tada vedė legalizavęsi ir demobilizuoti iš sovietų kariuomenės vyrai. Vakaruose atsidūrė 12, žuvo 14, lageriuose mirė trys jauni krivasaliečiai. Štai taip „tryško energija“.

M. Jurkutė ir kiti teisingai pažymėjo, kad knygos tyrimas sukonstruotas pagal išankstines prielaidas, nuostatas, aiškiai priklaušančias Pociaus disertacijos vadovui ir knygos recenzentui L. Truskai. Turbūt todėl 1944–1953 m. įvykių dalyviams priskiriami išgalvoti neadekvatūs vaidmenys. Aktyviai veikia tik partizanai, civiliai gyventojai parodomi labiau panašūs į nesipriešinusius, neangažuotus, neutralius, o represinių struktūrų beveik nematyti ar pasirodo fragmentiškai. Metodologiškai tai M. Pocių suartina su sribų bandyta įtvirtinti nuostata (kn. „Liaudies gynėjų žodis“), kad aktyvūs karo po karo dalyviai buvo jie su aktyvistais. Joje NKVD kariuomenės ir čekistų nė kvapo. Negi J. Starkauskas ir daug kitų išsigalvojo visuotini tautos pasipriešinimą?

Nepriklausomybės laikų (po Kovo 11-osios) ir išeivijos istoriografija laikoma heroizuojančia, idealizuojančia ir romanti-zuojančia laisvės kovas. Pasak M. Pociaus, joje pateikiamas vaizdas, kad „Partizanas – nepriekaištingas herojus, beveik tobulas, be nuodėmės. (<...> šventas didvyris)“ (p. 29). Tokius paistalus suprantu, kaip kvietimą būti laukiniais ir negerbti savo karių, savo sūnų ir dukrų. Kuri tauta nesididžiuoja, neheroizuoja tėvynės gynėjų?! Ar pats M. Pocius nekuria šio mito „pasiramstydamas“ kairiuolio išeivio Felikso Jucevičiaus kritiškais išvedžiojimais apie romantinį požiūrį, iš esmės supriešinantį romantizmą su realizmu. Tokiai pozicijai prieštaravo žymus filosofas J. Girnius. Kaip ir reikėjo tikėtis, tarp eilučių M. Pocius pritaria F. Jucevičiaus mintims. Antraip necituotų nesvarbiausių J. Girniaus teiginių apie heroizmo ir realizmo santykį. Tad tenka priminti esminius filosofo žodžius. Jis į keltą klausimą „Ar galima realizmą absoliutinti aukščiausia norma?“ atsakė: „Šiuo atveju

Ramaus gyvenimo „ieškotojos“

realizmas išvirstų oportunizmu ir išskirtų heroizmą. Nėra tiesioginės priešybės tarp realizmo ir heroizmo“, kuris „peržengia realizmą, ne užsimerkdamas prieš tikrovę, bet nekapituliuodamas jai ten, kur tikrovė nėra teisi <...>“ („Aidai“, 1967, t. 4, p. 154). Jo galutinė išvada vienareikšmiška: „tauti-nei atsparai <...> partizaninė kova padėjo pagrindą <...>“. Panašiai partizaninę kovą vertino ir Vasario 16-osios Akto signataras, VLIK'o pirmininkas Steponas Kairys: „**Partizanai man – tai mūsų tautos gyvenime skaisti, krauju dažyta liepsna, kilusi iš žmonių kasdienybės <...>**“ (paryškinta cituojant – V. T.), tautos elitas, jai atstovavęs. Tai M. Pociui aiškiai neįdomu.

Partizanai – didvyriai vien jau todėl, kad pačioje jaunystėje sąmoningai pasirinko ne vergo dalį, o žūtį Lietuvoje ir už ją, ilgus mėnesius, metus ištverė gyvenimą po žeme ekstremaliomis sąlygomis. Partizanai buvo tautos dvasios sanitarai. Siūlau M. Pociui savo išvedžiojimų pagrįstumą patikrinti tokiu eksperimentu. Gūdų rudenį tepabando pagyventi bunkeryje tamsiame eglyne permirkusiais drabužiais, jaučiant nuolatinį deguonies stygių, drėgmės persmektam, troškulį malšinant pelkės vandeniu, užkandant surūdijusių lašinių, apipultam utėlių, šviečiant spingsulei ar žibalinei lempai, be ryšio su artimaisiais. Įdomu, kiek dienų jis ištvertų tokį gyvenimą?

Gal tuomet nekiltų šventvagiškas partizanų naudos klausimas. Į jį galima atsakyti nuotaiką praskaidrinančiu tikru tokiu atsitikimu. Mūsų krašto partizanų vadas Antanas Krinickas-Romelis buvo apstulbintas Krivasalio k. gyventojų J. J. klausimu, kodėl jie neleidžia jo sūnui Juozapui lankyti mokyklos, atėmė vadovėlius. Po kažkurio laiko uogautojai aptiko „persekiojamo“ tinginio po kelmu pakištas knygas. Skaitant kai kurių istorikų darbus, susidaro įspūdis, kad jie elgiasi kaip anas Juozapas. Po kelmu pakišo jiems nepriimtinas knygas, jose sukauptą informaciją.

Knygoje iš esmės nefigūruoja Lietuvos okupacija net kaip fonas, o okupanto represinių struktūrų siautėjimas, teroras geriausiu atveju tėra kontekstas. Neperteikta ano meto atmosfera, žmonių požiūriai į kaimo sovietizavimo įvairias priemones, kolaborantus, jų baudimą. To nėra, nes nepasinaudota didžiuliais informacijos klodais – skelbtais pasipriešinimo dalyvių prisiminimais (Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai). Stebina, kad M. Pociui net nežinomi Žemaitijos partizanų ryšininkų liudijimai, o į Aukštaitijos

žmonių pasakojimus lengva ranka numoja, nes esą jų autoriai „nesąmoningai pasidavė šių dienų konjunktūrai <...>“ (p. 42). Nors keliais sakiniais aukščiau rašė kitaip: „<...>ginkluoto pagrindžio dalyviai <...> nenutylė ir įvairių nepagrįsto smurto prieš civilių šeimas atveju, pripažįsta nusižengimus moralei.“ Nesiseka žmogui be prieštaros nuslėpti šaltinių selekcijos. Tikėtina, kad prisiminimų nė neskaitė. Ne pagal jo skonį ir nuostatas parašyti. Kam reikia slapukauti? Istoriografinėje dalyje daug plačiau ir palankiau aptariami sovietinių pseudoistorikų rašiniai, propagandistų publicistika. Visa ši rašliava nevadinama konjunktūriška. Matyt, todėl, kad joje pateikta „nemažai faktinės medžiagos apie <...> valdžios bendradarbių represavimą ir žiaurumus“ (p. 19).

Ne vienas knygos kritikas prikišo jos autoriui besąlygišką pasitikėjimą čekistų ataskaitomis apie žuvusius. Tuo tarpu M. Pocius įkyriai kartoja, kad ataskaitos nebuvo klastojamos, čekistams nebuvo intereso tai daryti. Ir sugebėk melo karalystėje rasti tikslus duomenis! Tarsi jis nežinotų, kad buvo slepiami 1941–1945 m. žuvusių ir į nelaisvę patekusių RA kareivių skaičiai, duomenys apie represuotuosius. Prieš karą vykdant SSSR gyventojų surašymą, jo organizatorė – Centrinė statistikos valdyba – nesugebėjo užmaskuoti teroro poveikio gyventojų skaičiui. Už tai šios valdybos vadovai buvo sušaudyti. Slepiant žmonių skurdą, nebuvo skelbiami tai atspindintys absoliutiniai skaičiai.

Atsikirsdamas kritikams M. Pocius nurodo, kad ir A. Anušausko, E. Grunskio knygos parašytos pagal represinių struktūrų duomenis, todėl esą galima priėti absurdiškos išvados, jog ir jos iš esmės nepatikimos (www.bernardinai.lt 2010 02 22). Pirma, A. Anušauskas savo monografijoje ne kartą nurodo ataskaitų klastojimo faktus. Antra, netikiu, kad Pocius yra tiek naivus, jog patikimumo požiūriu neskirtų čekistų ataskaitų apie žuvusius per partizaninę karą nuo šių dokumentų apie sulaikytus, suimtus, įkalintus ir ištremtus žmones. Šios kategorijos asmenys buvo registruojami, sudaromi tremtinių sąrašai, vedamos bylos. Represuotuosius reikėjo maitinti, transportuoti ir t. t. Visa tai neišvengiamai buvo dokumentuojama. Kitaip buvo žudynių atvejais. Nužudytuosius buvo galima „perpasuoti“ partizanams, užkasti.

Keistas tas M. Pocius mėnulis. Keistumui atskleisti prireiks viso rašinių ciklo.

Pabaiga

Skelbimai, reklama

PADĖKA

Bitėnų – Šilėnų kapinėse pastatyto paminklo Prūsų Lietuvos ainiams autoriui skulptoriui Algirdui Bosui, Rambyno regioninio parko direkcijos kolektyvui, Bitėnų kaimo bendruomenės nariams, Rambyno girininkijos girininkui Ričardui Mažučiui, Lumpėnų seniūnei Danguolei Mikeleienei, Bardinų užkardos pasieniečiams.

Eva Jankutė

Vorutos

prenumeratorių dėmesiai

Lietuvos paštuose priimama laikraščio Voruta prenumerata 2012 metams.
Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 mėn. – 3,31 Lt
3 mėn. – 9,93 Lt
6 mėn. – 19,86 Lt

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 mėn. – 3,09 Lt
3 mėn. – 9,27 Lt
6 mėn. – 18,54 Lt

Prenumerata trumpesniai nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos (jeigu nenurodyta kitaip).

Gyventojų ir organizacijų užprenumeruotas laikraštis Voruta nurodytais adresais pristatomas šeštadieniais. Vorutą galima užsisakyti ir internetu bendrovės tinklalapyje www.post.lt.

DĖMESIO!

Antrąjį Jūratės Statkutės de Rosales atsakymą A. Butkui ir S. M. Lanzai galite perskaityti internetinėse svetainėse www.voruta.lt ir www.alkas.lt.

DĖMESIO!

Š.m. birželio 2 d., šeštadienį, Drevernos kultūros namuose (Klaipėdos r.) įvyks Lietuvos bendrijos „Mažoji Lietuva“ metinis susijimas. Pradžia 11 val. Maloniai kviečiame dalyvauti.

Voruta
parduodama

- K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
- K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
- K236 Kaunas, Laisvės al./Ožėskienės g. sankryža
- K26 Vilnius, Sodų g. 22
- K369 Klaipėda, Taikos pr. 101
- K400 Alytus, Jotvingių g. 10
- K436 Marijampolė, Stoties g. 2
- K44 Vilnius, Lelevelio g. 2
- K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
- K466 Panevėžys, Savanorių a. 5
- K5 Vilnius, Sodų g. 22 – autobusų stotis
- K572 Vilnius, Sodų g. 22
- K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
- K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
- K78 Trakai, Vytauto g. 90
- K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
- K558 Tilžės g. 109, Šiauliai

Parduodu antikvarinį banko seifą (austriškas), 1930 m. gamybos (aukštis 1,34 m, plotis 0,74 / 0,66 m).
Tel. 8 605 19 302

Užs. Nr. 194

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000–8 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Rašiniai siunčiami el. p. vorutosfondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai.

Kitiems laikraščiams siųsti straipsniai yra nepriimami.

Pagarbiai
Redakcija

SENOJI KIBININĖ

„Senoji Kibininė“ siūlo:

- * Kibinų pristatymas į namus.
- * Edukacinė kibinų gaminių pamokėlė.
- * Parodomoji šimtalapio gaminių pamokėlė.
- * Specialus meniu grupėms.
- * Šventiniai ir pobūvių pasiūlymai.
- * Dienos verslo pietūs.
- * Garantuojame malonų ir atidų aptarnavimą.

„Senosios kibininės“ autobusiukus rasite šiais adresais:

1. Savanorių pr. 247 (šalia „Maximos bazės“)
2. Savanorių pr. 16 (šalia „Hyper RIMI“)
3. Žirmūnų g. 64, Vilnius (šalia „Hyper RIMI“)
4. Žirmūnų g. 2, Vilnius (šalia IKI)
5. Konstitucijos pr. 40, Vilnius (prie CUP, šalia Baltojo tilto)
6. Ateities g. 91, Vilnius (MANDARINO patalpoje)
7. Viršuliškių g. 40, Vilnius (šalia MADOS)
8. Ukmergės plentas 369, Vilnius (šalia BIG)
9. Gabijos g. 30, Vilnius (šalia „Maximos“)
10. Jeruzalės g. 4, Vilnius (šalia RIMI)
11. Vydūno g. 4, Vilnius, Pilaitė (šalia RIMI).

**Ačiū,
kad esate
kartu!**

www.kibinas.lt

Užs. Nr. 04

Vorutos fondas išleido

Viktoro Jenciaus – Butauto knyga „1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“.

Knygą galima nusipirkti Lietuvos knygynuose bei Vilniaus centriniame „Humanitas“ knygynė, bei www.patogupirkti.lt bei **Vorutos** redakcijoje.

El. paštas:
buhalterija@voruta.lt

Prisidėkite prie Vorutos leidybos

Voruta jau skaičiuoja trečiąjį savo leidybos ir veiklos dešimtmetį. Tai vienintelis šalies istorijos laikraštis, skirtas ugdyti lietuvių istorinę atmintį ir tautinę savimone, populiarinti Lietuvos istoriją.

Jūsų, mieli skaitytojai, parama padeda laikraščiu pateikti naujų žinių apie svarbiausius Lietuvos istorijos įvykius ir jų įvairias interpretacijas bei vertinimus.

Norėdami ir toliau dirbti Jūsų labui ir ugdyti Lietuvos istorinę atmintį ir tautinę savimone, prašome paremti Vorutą ir finansuoti.

Paramos būdai:

1. Jūsų aukos.
2. Parama, vadovaujantis LR Paramos ir labdaros įstatymu, skiriant 2 proc. iš valstybei sumokėto gyventojų pajamų mokesčio.

3. Jūsų užsakoma prenumerata.

4. Jūsų mokami skelbimai, sveikinimai, užuojautos bei reklama ne tik Vorutos laikraštyje, bet ir interneto svetainėje www.voruta.lt

Informacija apie paramos gavėją

VšĮ „Vorutos“ fondas

Įmonės kodas 181392738

Adresas: Naujoji g. 16, Trakai LT-21111

El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt arba

voruta@voruta.lt

Tel. 8 528 512 66, 8 605 11117

Atsiskaitomosios sąskaitos numeris

LT654010042700021469

Mokėjimo paskirtyje nurodykite, kad tai PARAMA

Dėkojame už bendradarbiavimą.

Kitas „Vorutos“ numeris išeis 2012 m. birželio 9 d.

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos 9 771392 1067018	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Romualdas Ozolas, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Zemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2012. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt ketvirtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8528) 51266 „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel.: 860519302 Spausdino Media Regionale Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1600 egz.	Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą Lietuvos istorinė lemtis Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt. Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt Redakcija: Edita Komarova (ats. redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt tel. 860311117), Birutė Zemaitaitė (Mažoji Lietuva), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt), Stanislava Zurauskaitė (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks.: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Dana Zacharevičienė, Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Martynas Buivys (internetas), Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius, tel.: 860519302).
---	---	---	---